

Škola: Univerzita Karlova
Filozofická fakulta

Práce: bakalářská

Jméno: Ivo Formánek

Název: Výstavba lehkého opevnění v Orlických horách
Building of light fortification in Orlicke hory

Vedoucí práce: prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc.

Obsah

1. Úvod	1
2. Stručný úvod do historie	3
3. Orlické hory	6
4. Opevnění v Orlických horách	8
4. 1 Výstavba těžkého opevnění	9
4. 2 Tvrz Bouda	10
4. 3 Tvrz Adam	10
4. 4 Tvrz Hanička	11
4. 5 Výstavba lehkého opevnění v Orlických horách	11
5. Stavební úsek „A“ Mladkov-Jedlina	13
5. 1 Umístění	13
5. 2 Soutěž	14
5. 3 Výstavba	15
5. 4 Opevnění Zemské brány	17
6. Stavební úsek „B“ Rokytnice v Orlických horách	18
6. 1 Umístění	18
6. 2 Soutěž	19
6. 3 Výstavba	19
7. Stavební úsek „B-1“ sev. vých. Žamberka	23
7. 1 Umístění	23
7. 2 Soutěž	24
7. 3 Výstavba	25
8. Stavební úsek „C“ Lotzen-Ernestinenberg	26
8. 1 Umístění	26
8. 2 Soutěž	27
8. 3 Výstavba	28
9. Stavební úsek „X“ Sedloňovský vrch-Lotzen	30
9. 1 Umístění	30
9. 2 Úvod	30
9. 3 Výstavba	31
10. Stavební úsek „D-1b“ Olešnice	33
10. 1 Umístění	33
10. 2 Soutěž	34
10. 3 Výstavba	34
11. Stavební úsek „D-1a“ Vrchmezí	39
11. 1 Umístění	39
11. 2 Soutěž	39
11. 3 Výstavba	40
11. 4 Případ kpt. pěch. Jaroslava Roha	40
12. Objekty vložené do linie TO	41
13. Výstavba překážek v linii LO a stálých zařízení na komunikacích	43
13. 1 Stavební úsek IX Komár-Polom	44
13. 2 Stálá zařízení na komunikacích	46
14. Výstavba LO v Orlických horách-závěrečný souhrn	47
14. 1 Zkoušky krychelné pevnosti	50
15. Vojenský stavební dozor	52
16. Dělnictvo na stavbě LO v Orlických horách	55
16. 1 Rozdělení dělnictva a platové podmínky	56
16. 2 Zaměstnávání příslušníků německé menšiny	58

17. Život obyvatelstva v okolí linie opevnění	61
17. 1 Vyvlastňování pozemků pro výstavbu LO	64
17. 2 Poznávání vlivu výstavby LO na místní život	65
17. 3 Turismus	68
17. 4 Závěr	70
18. Obrana Orlických hor	71
18. 1 Obrana východních Čech	71
18. 2 Obsazení a stav linie LO v září 1938	73
18. 3 Vojáci a LO	78
18. 4 Práce na LO v září 1938	79
18. 5 Stráž obrany státu v Orlických horách	79
19. Destrukce LO a německé zkoušky	83
19. 1 Německé zkoušky na objektech LO	85
20. Závěr	86
Seznam zkratk	87
Česko-německý slovník obcí a hor	88
Resumé	89
Seznam použité literatury	91
Prameny	92
Seznam tabulek	93
Seznam příloh	93
Příloha 1	94

1. Úvod

Opevnění provází lidstvo takřka od jeho počátku. Ať se již jednalo o hradby středověkých měst, mohutné valy barokních pevností či impozantní betonové sruby stavěné ve 20. století, vždy budilo velký zájem lidí, neboť koncentrovalo jejich ohromné úsilí, které představovalo důležitou investici pro budoucnost a skýtalo v nejistých dobách aspoň základní pocit jistoty a bezpečí. Vojska odešla, pole rozrytá zásahy dělostřeleckých koulí či granátů se znovu osila a z ohořelých sutin opět brzy vyrostla nová města či vesnice. Opevnění však většinou zůstala a stávala se mementem připomínajícím mnohdy pohnutou minulost kraje, velké prohry i slavná vítězství. Po mnoho staletí neodmyslitelně patřila k lidskému osídlení. Mnohá z nich ovšem bránila dalšímu rozvoji civilizace, a proto mu v mnoha případech dříve či později padla za oběť. I přesto, že první světová válka důvěru v mohutné fortifikace narušila, staly se pevnosti jedním z fenoménů vojenských meziválečných dějin a toto období zakončené dosud nejkrvavějším konfliktem v historii lidstva znamenalo také vrchol fortifikačního stavitelství.

Jednou ze zemí, která se rozhodla pojistit si svou bezpečnost vybudováním „neprůchodného betonového valu“, se v polovině třicátých let stala i mladá Československá republika. Během několika málo let byly pohraniční hory, ale i vnitrozemí, obklopeny silným krunýřem z betonu a oceli, který, ač nedostavěn, představoval v kritickém září roku 1938 jeden z hlavních pilířů československé obrany. Na rozdíl od mnoha jiných opevněných systémů však nedošel svému účelu.

V období budování socialismu mohutné pevnostní objekty jako by upadly v zapomnění, i když se i v této „bunkrologické“ době temna několikrát zablýsklo na lepší časy, na své objevení si v pohraničních hvozdech skryté opevnění muselo počkat až do začátku 90. let, kdy zájem o československé předválečné fortifikace začal prudce stoupat, což se projevilo nejen v mohutném rozmachu

pevnostních muzeí, ale především v literatuře zásobující čtenáře stále novými a dosud neznámými údaji. Do dnešních dnů již byly vydány stovky knižních titulů a časopiseckých studií ve více či méně odborných periodikách, přesto však dodnes nebylo mnoho otázek, především těch obecnějšího charakteru, uspokojivě zodpovězeno. Navíc i přes značnou snahu stále existují v České republice místa, jejichž historie pevnostní výstavby nebyla dosud dostatečně zpracována. K takovým případům částečně patří i Orlické hory lemující severovýchodní hranici Čech. Zdejší těžké opevnění na sebe vždy strhávalo většinu pozornosti, o které se za ním schovaným lehkým objektům nemohlo ani zdát. I přesto se již několikrát jejich příběh objevil na stránkách knih. Nejvíce se o to zasloužil jeden z průkopníků české „bunkrologie“ Ota Holub ve svých knihách *35. hraniční oblast a A věže mlčí...* a ve spolupráci s Václavem Kaplanem napsal také knihu *Opevnění 1935-1938 Náchodsko*. Všechny tři publikace byly vydány ještě před rokem 1989 a kromě osoby autora je spojuje i nízká kvalita a malé množství informací týkajících se lehkého opevnění v Orlických horách, které zde představuje zcela okrajovou záležitost. Velká pozornost je však věnována událostem ve stavebním úseku „D-1“ na západním okraji Orlických hor, kde proběhl tvrdý střet mezi velitelem zdejšího vojenského stavebního dozoru kpt. pěch. Jaroslavem Rohem a stavební firmou Václava a Františka Capouškových. Této kauze se také podrobně věnuje Ivo Vondrovský v knize *Netypické objekty československého lehkého opevnění 1936-1938* vydané v roce 2005. Výčet všech důležitějších prací zabývajících se mimo jiné i lehkým opevněním v dané oblasti uzavírá *Val na obranu republiky* od kolektivu autorů, z části pojednávající i o fortifikacích v Orlických horách.

Ačkoliv průběh budování zdejšího lehkého opevnění tvoří velmi zajímavou kapitolu výstavby československého opevnění z let 1935-1938, není zpracování tohoto děje nejdůležitějším cílem této práce, přesto mu byla věnována dostatečná pozornost, protože tvoří její neodmyslitelnou část. Kapitoly jsou pro přehlednost rozděleny podle jednotlivých stavebních úseků. Největší důraz je kladen

především na podrobný popis průběhu výstavby, který má o hodně vyšší vypovídající hodnotu než čistý technický popis stavebního úseku. Čtenáři se tím lépe přiblíží, jakým způsobem vznikala nejdůležitější součást československého pevnostního systému.

Hlavní těžiště této práce leží v kapitolách Vojenský stavební dozor, Dělnictvo na stavbě lehkého opevnění v Orlických horách a Život obyvatelstva v okolí linie opevnění. Pod drobnohled se zde dostávají tři zčásti se prolínající skupiny lidí, které přišly nějakým způsobem do styku s výstavbou lehkého opevnění. Podrobně je zde zkoumáno, jakým způsobem ovlivnila stavba místní život a jakým způsobem a jak moc byla obyvatelstvem vnímána.

V závěru není opomenuto ani na obsazování linie vojskem a činnost jednotek Stráže obrany státu.

Ačkoliv je čerpáno výlučně z pramenů pro oblast Orlických hor, má mnoho informací všeobecnou platnost, díky čemuž tato práce zobrazuje výstavbu československého lehkého opevnění i ve všech jejích širších souvislostech.

2. Stručný úvod do historie

Na konci roku 1918 skončil dosud nejkrvavější konflikt v dějinách lidstva. Velká válka, jak se jí tehdy říkalo, si vyžádala do té doby nevidaných 11 milionů obětí. Ale nebylo to pouze nadšení a optimistické úvahy o budoucím „věčném“ míru, co ovládlo tehdejší evropskou poválečnou společnost. Stejně jako každá válka i tato měla své poražené, u kterých pochopitelně zavládlo zklamání a beznaděj, znásobené tvrdými podmínkami míru a složitou hospodářskou situací.

Problémy se ovšem nevyhnuly ani nově vzniklému Československu, které se po svém vzniku muselo vypořádat s mnoha těžkostmi týkajícími se především ustálení svých hranic. V

roce 1921 se podařilo dotvořit tzv. Malou dohodu, spojenecký svazek Československa, Rumunska a Jugoslávie, který byl zaměřen proti Maďarsku a případnému pokusu o Habsburskou restauraci. O tři roky později byly také smluvně podchyceny přátelské vztahy s Francií, která byla hlavním garantem versailského systému.

Po hospodářském rozkvětu, obzvláště v druhé polovině 20. let, následoval strmý pád do téměř bezedné propasti Velké hospodářské krize, která se v Československu naplno projevila v první polovině roku 1931 a začala odeznívat až na začátku druhé poloviny let třicátých. V této době proběhlo i oteplení vztahů mezi SSSR a západními mocnostmi, když Sovětský svaz v roce 1934 vstoupil do Společnosti národů a na začátku roku 1935 se navázal na francouzský bezpečnostní systém podpisem spojeneckých smluv s Francií a Československem. Hospodářská krize sice pomalu odeznívala, zanechala však za sebou hlubokou stopu v podobě značného posílení různých radikálních hnutí, což bylo i příčinnou uchopení moci nacionálních socialistů v Německu.

Ženevská odzbrojovací konference v letech 1932-1934 jasně ukázala, že poválečné myšlenky o věčném míru byly velmi iluzorní. Účastnili se jí zástupci 63 států, kterým se bohužel nepodařilo dospět ke kompromisu a jediným úspěchem ženevské odzbrojovací konference se stalo podepsání smlouvy o určení agresora známé jako Londýnská konvence. V říjnu 1934 konferenci opustilo Německo, které pod vedením Adolfa Hitlera zahájilo mohutnou výstavbu armády a militarizaci hospodářství. V březnu 1935 zavedlo brannou povinnost a o rok později, v březnu 1936, obsadila německá vojska demilitarizované Porýní. Západní mocnosti nebyly schopné na mocenský nástup Německa reagovat.

Československo bezprostředně ohrožené německými ambicemi se však oprávněně obávalo o svou bezpečnost a začalo se připravovat na možnou budoucí válku. Již v říjnu 1933 vznikla Nejvyšší rada obrany státu, která se stala nejvyšším politickým orgánem pro přípravu zabezpečení země. V jejím čele stál předseda vlády, na jehož návrh také prezident do této rady jmenoval členy. Stálými

členy byl náčelník Hlavního štábu branné moci a generální inspektor branné moci. Jejich hlasy však byly pouze poradní. Na konci roku 1934 bylo definitivně rozhodnuto o zřejmě nejzásadnějším kroku k posílení obranyschopnosti státu, výstavbě stálého opevnění. Dne 20. března 1935 vznikla Rada pro opevňování¹ a ve stejný den také Ředitelství opevňovacích prací². RPO byla podřízena Nejvyšší radě obrany státu. Mezi její základní úkoly patřilo určení trasy opevnění, způsobu provedení stavby a harmonogram opevňovacích prací. Jejím výkonným orgánem se stalo ŘOP, které mělo na starosti určení přesného průběhu linie opevnění terénem, konstrukci jednotlivých objektů a také řízení výstavby těžkého opevnění.

V roce 1933 započala postupná reorganizace československé armády. V květnu 1935 proběhlo rozdělení na krycí část tvořenou převážně mírovými jednotkami, která měla zajistit obranu hranic a tím i mobilizaci druhé části, armády manévrovací. Na podzim tohoto roku bylo také zřízeno sedm sborových velitelství, která byla vsunuta mezi velitelství armády a divize a umožňovala flexibilnější vedení boje, což v lednu 1938 umocnila i přeměna čtyřplukových divizí na mnohem akceschopnější divize o třech plucích.

Při výčtu různých opatření k posílení vojenské moci v třicátých letech není možno opomenout Zákon ze dne 13. května 1936 o obraně státu, který uzákoňoval přirozené potřeby státu i armády v přípravě na válku.

Vše výše uvedené si pochopitelně vyžadovalo obrovské finanční oběti, takže v posledních letech tzv. první republiky lze již mluvit o militarizaci ekonomiky vedoucí až ke střetům mezi Ministerstvem národní obrany³ a Ministerstvem financí. Vysoké tempo zbrojení, které by nebylo v žádném případě trvale udržitelné, přerušilo až přijetí mnichovského diktátu čtyř evropských mocností.

1 Dále jen RPO.

2 Dále jen ŘOP.

3 Dále jen MNO.

3. Orlické hory

Orlické hory tvoří přirozenou severovýchodní hranici České kotliny. Z geomorfologického hlediska se dělí na tři části. Na severu se nachází Deštenská hornatina, která je ze všech tří částí plošně nejrozsáhlejší a díky přítomnosti všech orlických „tisícovek“ také nejvyšší. Nenápadně se nad ostatními vrcholy vypíná nejvyšší vrchol Orlických hor Velká Deštná (1115 m. n. m.), mohutně působící spíše při pohledu zezdola než z hřebene.

Pod Deštenskou hornatinou je situována nejmenší a nejnižší část Orlických hor - Mladkovská vrchovina, kterou vymezuje hluboký zářez Zemské brány s Divokou Orlicí na straně jedné a údolí Tiché Orlice na straně druhé. V této části se nad hranici 700 metrů podařilo přehoupnout pouze Adamu (765 m. n.m.) dominujícímu krajině v okolí Českých Petrovic a Mladkova a vrchu Studený (721 m. n. m.) tyčícím se nad stejnojmennou obcí.

Na jihu jsou Orlické hory zakončeny Bukovohorskou hornatinou, která je tvořena několika vrcholy těsně pod hranicí tisíce metrů, z nichž nejvyšším je Suchý vrch (995 m. n. m.).

Původní porost tvořily převážně buky, jedle a v menší míře pak smrky a klen. Působení člověka však zdejší lesy změnilo k nepoznání. Těžba dřeva pro doly a sklárny vymýtila původní druhy, které začal nahrazovat smrk. Od počátku 80. let však díky souhře několika nepříznivých jevů smrkový porost v hřebenových partiích chřadne, což je nejzřetelnější v prostoru mezi Velkou Deštnou a Anenským vrchem. V Orlických horách se nachází několik přírodních rezervací, z nichž asi nejznámější je Národní přírodní rezervace Bukačka, kde jsou zachovány zbytky původního bukového porostu.

Celé Orlické hory patří do povodí Labe. Desítky drobných horských potoků napájí dvě zdejší největší řeky, kterými jsou Tichá a Divoká Orlice. Tichá Orlice pramení v Hanušovické vrchovině jen

pár kilometrů od Králík. Jediným jejím větším přítokem je Třebovka, která se do ní vlévá u Ústí nad Orlicí. Vody Divoké Orlice začínají svou pouť v polských rašelinistích u Zielence a několik desítek kilometrů tvoří hraniční řeku mezi Českou republikou a Polskem. Tichá a Divoká Orlice se u Týniště nad Orlicí slévají a spolu tak vytváří řeku Orlici, která se pak v Hradci Králové vlévá do Labe.

Přírodní podmínky neumožnily v podhůří Orlických hor vznik žádného většího města, a proto je veškeré obyvatelstvo roztroušeno po zapadlých vískách a samotách. Stejně tomu tak bylo i ve třicátých letech 20. století. Dle sčítání lidu z roku 1930 měla většina místních obcí maximálně několik desítek či stovek obyvatel, z převážné části německé národnosti. K největším orlickým obcím patřily Olešnice v Orlických horách (1425 obyvatel), Rokytnice v Orlických horách (1119 obyvatel), Zdobnice (995 obyvatel), Říčky (879 obyvatel), Bartošovice (873 obyvatel), Nebeská Rybná (823 obyvatel), Sedloňov (783 obyvatel) a Deštné v Orlických horách (755 obyvatel). Obživa obyvatelstva spočívala především v drobném zemědělství, těžbě dřeva, textilním průmyslu a turismu, který zde byl v meziválečném období již velmi rozvinutý a měl mnohaletou tradici.

Již v roce 1898 vyšel první turistický průvodce po Orlických horách. Výletníkům bylo k dispozici množství chat, např. Panorama u Deštného v Orlických horách, chata Šerlišský mlýn ve stejnojmenné obci, chata U Zemské brány na Čiháku či Kašparova chata mezi Českými Petrovicemi a Mladkovem. Přímo na hřebenu pak stála i dnes velmi známá Masarykova chata vybudovaná v letech 1924-1925 Klubem českých turistů a Kramářova chata na Suchém vrchu s 33 metrů vysokou rozhlednou umožňující výhled do širokého okolí. Pro turisty zde byla připravena hustá síť turistických značek i cest značených pro zimní turistiku na lyžích. Nejdůležitější a zároveň nejznámější ze zdejších turistických stezek dostala své jméno po hronovském rodákovi Aloisi Jiráskovi. Tato cesta procházela po vrcholových partiích Orlických hor, často v bezprostřední blízkosti linie opevnění.

1. Opevnění v Orlických horách

Pohled na mapu Československé republiky neskýtal pro vojáka na konci 30. let příjemný pohled. Vzdušná vzdálenost ze západních Čech až k nejvýchodnějšímu cípu republiky činila plných 940 km, zatímco vzdálenost mezi severními a jižními hranicemi často nedosahovala ani 150 km . Tento pro obranu zcela nevhodný tvar ovšem nebyl jedinou nepříjemností, kterou musela československá generalita řešit. Na 4098 kilometrů hranic, z nichž navíc 1528 kilometrů připadalo na vysloveně nepřátelské Německo, 1604 kilometrů na nevyzpytatelné Maďarsko a Polsko a pouhých 718 kilometrů na přátelské Rumunsko a neutrální Rakousko, mělo Československo jenom 14 milionů obyvatel, což rozhodně nebylo dostačující množství k zmobilizování dostatečného počtu vojáků.

Z výše uvedeného vyplývá jediná možnost obrany proti Německu, kterou byl co nejpomalejší ústup bojem směrem na východ, díky čemuž by spojenci získali dostatek času na ofenzívu a tím i účinnou pomoc bránícímu se Československu. Nutnou podmínkou realizace tohoto plánu bylo na československé straně udržení severní a jižní hranice, díky čemuž by se mohla vojska z prostoru Čech a později i Moravy stáhnout a nemohlo by dojít k jejich obklíčení vstřícným úderem vedeným současně s jižní a severní hranice Čech či Moravy. V případě prolomení obrany na kritických místech by došlo k obklíčení většiny československých vojsk, což by s největší možnou pravděpodobností vedlo k jejich rychlé porážce. Vzhledem k tomu, že až do března 1938 nehrozilo z jižních hranic prakticky žádné nebezpečí, stala se naším nejvíce ohroženým prostorem severní hranice s Německem v prostoru mezi

Ostravou a Děčínem. Za místa obzvláště vhodná k nepřátelskému útoku bylo oprávněně považováno širší okolí města Králíky na východním konci Orlických hor a okolí Ostravy, kde bylo také na v prosinci 1935 započato s výstavbou československého opevněného systému.

4. 1 Výstavba těžkého opevnění⁴

Kralicko si muselo ještě půl roku počkat, ale i zde začaly od poloviny roku 1936 mezi Zemskou bránou a Maliníkem vyrůstat první objekty TO, páteř obrany zdejšího prostoru. Od začátku roku 1937 se výstavby pevností dočkal i prostor mezi Zemskou bránou a Mückenbergem⁵, kde linie TO končila, protože její další výstavba byla až po Sedloňovský vrch (1049 m. n. m.) odložena na léta 1939-1940. Do té doby mělo obranu těžko přístupného horského hřebenu zajišťovat pouze lehké a polní opevnění.

Výstavbu TO v prostoru Orlických hor řídilo Ženijní skupinové velitelství⁶ III Králíky, ŽSV V Náchod a ŽSV X Rokytnice v Orlických horách. Mimo to zde v dubnu 1937 až květnu 1938 působilo ŽSV VII Deštné v Orlických horách, které projektovalo těžké objekty mezi Komářím a Sedloňovským vrchem. Kralický úsek začínal severovýchodně od Králík na kótě Maliník, kde byl vybetonován objekt K-S 2 Na Kótě. Linie dále pokračovala kolem Králík, lesním masivem nad Lichkovem směrem k Mladkovu, odkud vystoupala na kótu Adam a končila u objektu K-S 53 b Nad Řekou, který byl postaven nad prudkým svahem Zemské brány. O několik desítek metrů níže, u břehu Divoké Orlice, začínal objektem R-S 54 Na Potoku Rokytnický úsek, jehož dvě třetiny délky byly schovány v Žamberských lesích a zbývající třetina v lese mezi silnicí z Rokytnice v Orlických horách a Komářím vrchem, pod kterým stál poslední objekt tohoto úseku, R-S 91 Vrchol, dělostřelecká pozorovatelná tvrze Hanička. Dále již měl pokračovat Náchodský úsek. Jak již bylo řečeno, stavba prvních čtyřiceti objektů byla

4 Dále jen TO.

5 Dnes Komářův vrch.

6 Dále jen ŽSV.

plánována až na pozdější léta, a tak se prvním postaveným objektem stal až N-S 43 nedaleko Sedloňovského vrchu na západním konci Orlických hor.

V otevřeném terénu se TO stavělo převážně v II. stupni římské odolnosti⁷, v lesích pak dominovala 2. arabská odolnost⁸. Hlavní výzbroj tvořily do stran působící protitankové kanóny vz. 36 a kulometry vz. 37, které dohromady vytvářely jen těžko prostupnou palebnou překradu.

Takřka rozhodující úlohu při obraně daného prostoru měly tvrze⁹ Bouda, Adam a Hanička. Kromě nich mohly svými dělostřeleckými palbami na pomoc linii opevnění v Orlických horách působit také tvrz Hůrka umístěná severně od Králík a Skutina nedaleko Olešnice v Orlických horách. Vzhledem k významu a úloze dělostřeleckých tvrzí v případném boji není od věci se s nimi blíže seznámit.

4. 2 Tvrz Bouda

Tvrz Bouda, nejmenší ze všech československých dělostřeleckých tvrzí, se nachází na strategickém místě v lesním masivu nad Lichkovem, nedaleko Suchého vrchu. Ačkoliv byla přímo uprostřed ohroženého kralického prostoru, měly její dělostřeleckou výzbroj tvořit pouze dvě houfnice vz. 38 ráže 10 cm umístěné v dělové otočné a výsuvné věži¹⁰, jejíž obranu zajišťovaly tři pěchotní sruby umístěné na čele tvrze. Klidné a bezpečné zásobování měl zajistit, stejně jako u všech ostatních tvrzí, v týlu umístěný vchodový objekt.

4. 3 Tvrz Adam

Mezi Mladkovem a Českými Petrovicemi byla postavena další

7 Objekty II. římské odolnosti měly strop silný 200 cm a čelní zeď 225 cm, což poskytovalo bezpečí proti zásahům z děl až do ráže 240 mm.

8 Objekty 2. arabské odolnosti měly strop silný 150 cm a čelní zeď 175 cm.

9 ŘOP definovalo tvrz takto: „*Tvrz jest uzavřená soustava pěchotních, dělostřeleckých a minometných srubů (věží), podzemních ubikací pro osádku tvrze, skladů střeliva a různého materiálu. Všechny tyto složky tvrze jsou spolu spojeny podzemními chodbami, na povrchu terénu jsou obklopeny souvislým pásmem překážek a tvoří tak samostatný celek*“.

10 Do září 1938 nedodána.

tvrz, pojmenována po vrchu Adam. Sestávala se z osmi objektů¹¹ a její hlavní výzbrojí se mělo stát 8 houfnic umístěných ve dvou dělostřeleckých srubech a jednom objektu pro dělostřeleckou otočnou a výsuvnou věž. Mimo houfnice měl být Adam vyzbrojen také dvěma 12 cm minomety, objekt pro ně však nebyl do září 1938 ani zadán.

4. 4 Tvrz Hanička

Poslední z popisovaných tvrzí je pevnost Hanička, nacházející se 10 kilometrů severovýchodně od Rokytnice v Orlických horách. Hanička měla téměř stejné složení objektů jako tvrz Bouda, pouze jí projektant přiřkl o jeden dělostřelecký srub navíc, čímž by se počet děl v případě dodání zvýšil o tři kusy. Zajímavostí této tvrze je umístění objektu pro dělostřeleckou otočnou a výsuvnou věž, který nejenže není jako obvykle schován za linií pěchotních srubů, ale je vsunut přímo do ní.

V září 1938 byla linie TO mezi Malínkem a Komářím vrchem téměř hotova. Podařilo se stavebně dokončit všechny zadané objekty a vybavit je zbraněmi, ventilací i dalším potřebným zařízením. To se ovšem netýká tvrzí, které se sice podařilo po stavební stránce téměř dokončit, ale montáž vnitřního vybavení příliš daleko nepokročila. Největší nedostatek představovala absence 10 cm houfnic, ale i přesto tento úsek opevnění patřil k těm nejlepším¹².

4. 5 Výstavba lehkého opevnění v Orlických horách

Ačkoliv TO tvořilo nejdůležitější součást opevněného pásma, nebylo jeho jedinou složkou. Před ním se obvykle nacházely lehké objekty vz. 36¹³. Jejich prvotním úkolem bylo poskytnout obráncům oporu v době, kdy se linie TO nacházela ještě ve stadiu výstavby. Po jejím dokončení plnily především funkci předsunutých stanovišť,

11 Včetně objektu pro minometnou kopuli, který nebyl do září 1938 zadán.

12 Více o TO např: ARON, Lubomír. *Československé opevnění 1935-1938*. 2. vyd. Dvůr Králové nad Labem, Náchod: Fortprint, Okresní muzeum Náchod 1998. ISBN 80-86011-05-4

13 Název vz. 36 je až novodobý, v době výstavby těchto pevnůstek se nepoužíval.

kteře měly zabránit překvapivému útoku na hlavní obrannou linii.

V Orlických horách se začaly objekty vz. 36 stavět již v květnu 1936, díky čemuž patří mezi pevnůstkami tohoto typu k těm nejstarším. Výstavba zdejších 37 objektů byla rozdělena do tří stavebních úseků.

V prostoru Bartošovic v Orlických horách byl umístěn úsek I.a o 19 objektech, které stavěl Josef Straka ze Žamberka. První čtyři objekty se nachází nad silnicí z Českých Petrovic k Zemské bráně. Nejvíce je chráněn prostor v okolí Bartošovic, kde objekty střežily nejen Bartošovice samé, ale i silnici kopírující tehdy hranice s Německem. Úsek I.a končil ve svahu nad horskou vesničkou Vrchní Orlice, kde byly vybetonovány poslední tři pevnůstky.

Stavbu následujícího úseku I.b vedl Otta Hányš z Rychnova nad Kněžnou. Na třinácti kilometrech bylo vybetonováno pouze 16 objektů, umístěných ve svahu nad příhraniční silnicí z Bartošovic do Deštného v Orlických horách. Poslední z nich je postaven v kopci nad Trčkovem.

Stavební úsek I. c je nejmenším úsekem lehkého opevnění u nás. Tvoří ho pouhé dva objekty vybetonované nad Zákoutím mužstvem Hraničářského praporu 3.

Následující úsek I.d začínal až mezi osadami Polom a Olešnice v Orlických horách, kde pevnostní linie opouštěla hřeben Orlických hor. Nejzápadnější z jeho objektů se nachází až za Náchodem.

Lehké objekty vz. 36 trpěly mnoha nedostatky a již v létě 1936 bylo jasné, že tento typ objektů není perspektivní. Začalo se tedy pracovat na zbrusu novém typu lehkého opevnění, které by mohlo stávající konstrukci překonat. Práce za několik měsíců přinesla své ovoce a v lednu 1937 byl představen nový typ pevnůstek, lehké opevnění vz. 37¹⁴, které zcela nahradilo zastaralý vz. 36. Řopík se stal fenoménem výstavby československého meziválečného opevnění. V průběhu necelých dvou let tyto objekty vyrůstaly nejen v

14 Pro lehké opevnění vz. 37 se již v době jeho výstavby vžil název řopík (odvozenina od ŘOP).

mnoha krajích Čech, Moravy a Slezska, ale i na Slovensku a vzdálené Podkarpatské Rusi. Do konce září 1938 se jich podařilo vybetonovat asi deset tisíc¹⁵. Jejich výstavba se pochopitelně nemohla vyhnout ani Orlickým horám.

5. Stavební úsek „A“

Mladkov - Jedlina¹⁶

Stavební firma: Ing. Josef Drahoš, stavitel (Vysoké Mýto)

Zadán: 15. 9. 1937

Délka úseku: 13 km

Celkový počet zadaných objektů: 145 (1. sled: 74, 2. sled: 71)

Celkový počet vybetonovaných objektů: 129 (1. sled: 64, 2. sled: 65)

Číslování: 1. sled: č. 1-74, 2. sled: č. 201-272

Velitel vojenského stavebního dozoru¹⁷: škpt. pěch. Jindřich Šilhánek (Hraničářský prapor 3)

Sídlo VSD: Mladkov, Jedlina

5. 1 Umístění

Stavební úsek „A“ začíná na západním konci Klášterecké aleje. Odtud linie řopíků vede podél této cesty až k Zemské bráně, kde překonává její příkré svahy, z jihu míjí České Petrovice a stoupá ke kótě Adam, kde prochází v týlu stejnojmenné tvrze. Z tohoto místa sestupuje po jihovýchodním svahu tohoto vrchu do Mladkova. Odtud pokračuje linie pevnůstek vzhůru lesem směrem ke kótě Vysoký Kámen (842 m. n. m.) a posléze k Boudě (844 m. n. m), u které také úsek „A“ končí.

¹⁵ Pro porovnání, lehkých objektů vz. 36 se postavilo pouze necelých 900 kusů.

¹⁶ Někdy též uváděno pouze Mladkov.

¹⁷ Dále jen VSD.

5. 2 Soutěž

Výběr stavební firmy nebyl jednoduchou záležitostí. K účasti na prvním kole soutěže bylo vyzváno 5 stavebních firem¹⁸, jejichž zástupci byli ve dnech 4.-5. května 1937¹⁹ provedeni po budoucích staveništích, kterých navštívili celkem 75²⁰. Nejvyšší nabídku na výstavbu 57 objektů podal Ing. Jaroslav Lom, a to 2 315 806, 10 Kč. Naopak výše částky požadované nejlevnějším účastníkem Josefem Strakou činila pouze 1 331 424, 59 Kč, což bylo 57, 5 % nabídky Ing. Jaroslava Loma²¹. Ten také jako jediný nebyl vyzván k podání alternativní nabídky. O výsledku jakéhosi druhého kola nás informuje Protokol o alternativním nabídkovém řízení ze dne 7. srpna 1937. Pořadí uchazečů zůstalo zachováno, každému z nich se jen podařilo snížit svou nabídku o několik málo desítek tisíc korun, takže na situaci se nic významného nezměnilo, pomíneme-li ovšem ušetřené prostředky vojenské správy.

K zapojení do soutěže byl však ještě vyzván Ladislav Syrový z Prahy, jehož nabídka se zařadila na druhé místo, avšak s velkým odstupem na Josefa Straku. Rozhodnutí o vítězi bylo snadné. Částka požadovaná Josefem Strakou byla evidentně podkalkulována a navíc ani finanční stav jeho firmy nevypadal zrovna růžově. Druhý v pořadí Ladislav Syrový s penězi sice problém neměl, na rozdíl od stavby úseku „B“, kde práce příliš rychle vpřed nepokračovala, což u vojenské správy vzbuzovalo oprávněné obavy. A na třetím místě v pořadí se umístil Ing. Josef Drahoš z Vysokého Mýta, který také

18 Josef Straka, stavitel (Žamberk), Ing. Josef Petříček (Chocẽ), Ing. Josef Drahoš, stavitel (Vysoké Mýto), Ing. Karel Krix, stavitel (Litomyšl) a Ing. Jaroslav Lom, stavitel (Česká Třebová).

19 KOLEKTIV. *Val na obranu republiky: Československé opevnění z let 1935-1938 na Králicku*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství a vydavatelství Spolek přátel československého opevnění Brno 2005, s. 170. V této době ještě vojenská správa předpokládala, že se stavbu tohoto úseku podaří dokončit do poloviny října 1937.

20 Z toho 38 v prvním sledu a 37 ve sledu druhém. Krátce poté jich však bylo 18 vyškrtáno.

21 Protokol o nabídkovém řízení byl sepsán 26. května 1937. Firmy se dle výše jejich nabídky umístily v pořadí Josef Straka, stavitel (1 331 424, 59 Kč), Ing. Josef Drahoš, stavitel (1 780 483, 75 Kč), Ing. Karel Krix, stavitel (1 840 328, 25 Kč), Ing. Josef Petříček, stavitel (2 106 972, 48 Kč) a Ing. Jaroslav Lom, stavitel (2 315 806, 10 Kč).

nakonec zakázku na stavbu 46²² lehkých objektů dostal za 1 453 492, 38 Kč. S výsledkem soutěže byl Ing. Drahoš seznámen 24. 8. 1937, ale stavba mu byla oficiálně zadána až 15. 9. 1937. Práce měly být dokončeny do 112 pracovních dní a celkový náklad²³ činil 2 431 000 Kč²⁴.

5.3 Výstavba

V září se stavba naplno rozběhla. Materiál byl vykládán v železniční stanici Lichkov, odkud se nákladními automobily převážel do Mladkova, kde Ing. Drahoš v areálu továrny Gross a Reich získal prostory pro hlavní skladiště. Prvním postaveným objektem se stal 42/ D 2 N²⁵ vybetonovaný 30. 9. 1937 přímo v Mladkově. V průměru každý další čtvrtý či pátý den se podařilo vybetonovat další řopík, takže když 16. 11. 1937 stavební ruch utichl, stála již mezi Adamem a pěchotním srubem K-S 30 V Lesíčku východně od Mladkova souvislá linie 12 prvosledových pevnůstek²⁶. Třináctým objektem, který se do příchodu zimy podařilo postavit byl 21/ A-180 N v obci Jedlina mezi Českými Petrovicemi a Zemskou bránou. Zde pak na jaře 1938 výstavba úseku „A“ pokračovala.

V zimě byl Ing. Drahoš vyzván k podání nabídky na zbývajících 96 pevnůstek úseku „A“²⁷. Firma na výzvu reagovala a za stavbu necelé stovky objektů požadovala 3 441 027, 40 Kč²⁸. Průměrná cena za objekt typu A byla o necelé 2000 Kč vyšší než u nabídky z léta 1937. Oprávněným zdůvodněním byl nárůst mezd, zdražení stavebního materiálu a obtížný přístup na budoucí staveniště. Zároveň se uvažovalo o provedení revise v počtu objektů, neboť

22 Ještě 25. 8. 1937 se v úseku „A“ předpokládala stavba 49 objektů LO. Všechny 46 zadaných řopíků (č. 1 – č. 10, č. 16 – č. 51) mělo stát v prvním sledu.

23 Tedy včetně pozemků, železných částí objektů, cementu a administrativních nákladů, což vše zajišťovala a platila vojenská správa.

24 VÚA-VHA, fond Velitelství II. sboru, karton 7, čj 122 713

25 Číslo objektu/typ objektu. Blíže viz příloha 1.

26 Objekty č. 40 – č. 51.

27 Jednalo se o zbytek 1. sledu v lese nad Mladkovem, objekty v příkrých svazích Zemské brány a celý 2. sled.

28 VÚA-VHA, Velitelství II. sboru, karton 18, čj. 32 281. Celkový náklad na stavbu těchto objektů byl vypočítán na 5 190 000 Kč.

činitelům ŘOPu se zdálo jejich množství v prostoru Adama, v okolí kóty 681 a Vysokého Kamene nepřiměřeně velké. Po zlepšení povětrnostních podmínek se měla do terénu vypravit komise, která by na místě zhodnotila skutečnou potřebu stavby jednotlivých objektů. Není známo, zda se tak nakonec doopravdy stalo, všechny řopíky v dotyčných místech však nakonec byly postaveny. I přes to se stavební úsek „A“ nevyhnul několika drobným změnám. Upraven byl druhý sled v okolí Jedliny, kde byl u některých řopíků změněn typ či umístění. Největším zásahem bylo zrušení objektu 209/ B2-80 Z, které nařídil při své návštěvě 31. května sám velitel II. sboru div. gen. Josef Váňa. Poslední změna přišla v polovině září 1938, kdy byla posunuta hranice mezi II. a IV. sborem a stavební úsek „A“ byl rozšířen o 4 objekty prvního sledu²⁹.

V roce 1938 počasí nedovolilo začít stavbu dříve než na konci března. V dubnu byly vybetonovány pouze 4 řopíky u Jedliny a Českých Petrovic. Následující měsíc se podařilo zacelit mezeru v prvním sledu v lese u tvrze Adam, kde v téže době začal také vyrůstat druhý sled řopíků, který se v červnu podařilo v prostoru mezi Zemskou bránou a Mladkovem kompletně vybetonovat. Prostředek úseku byl tedy hotov a zbývalo doplnit jeho kraje. Začalo se na západním konci za Zemskou bránou, kde se v průběhu července vybetonovaly oba sledy. Další měsíc se opevnění v prostoru zemské brány dokončilo a výstavba se přesunula do lesa nad Mladkovem, kde byl také dne 30. 9. 1938 vybetonován řopík 266/ A-140 N, poslední postavený objekt tohoto úseku.

Po vyhlášení ústupu z hranic začal horečný odvoz stavebního materiálu a vybavení. Situaci Ing. Drahošovi ztížila vojenská správa, která mu zabavila dvě z jeho tří nákladních automobilů pro svoje potřeby. I přes to se mu podařilo veškeré hodnotnější zařízení stavby evakuovat, na staveništích však zůstalo několik dřevěných boud na cement a zásobníků na štěrk a písek, z drobného vybavení pak

29 KOLEKTIV. *Val na obranu republiky: Československé opevnění z let 1935-1938 na Králicku*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství a vydavatelství Spolek přátel československého opevnění Brno 2005, s. 170.

dřevěná kolečka, lopaty, rýče, kotel na rozehřívání asfaltu a několik kádí na vodu. Evakuovat se vůbec nevyplatilo drobné skládky kamene, šterku a řeziva, které zůstaly u několika desítek objektů. Veškeré škody, tedy včetně škod na přípravných pracích, za předměty určené k zabudování do objektů a náhrad za převoz materiálu, byly firmou vyčísleny na 148 851, 22 Kč^{30 31}. Konečné vyúčtování se protáhlo až do jara 1940, kdy bylo sepsáno závěrečné zúčtování znějící na celkovou částku za celý úsek „A“ Mladkov-Jedlina 4 199 710, 60 Kč.

5. 4 Opevnění Zemské brány

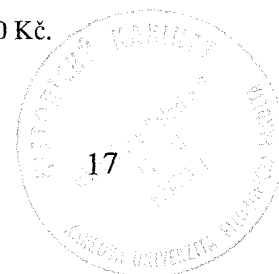
Závažným problémem, se kterým se museli projektanti úseku „A“ vypořádat, bylo překonání Zemské brány. V létě 1937 již sice byl vykonstruován lomený typ objektů určený do příkrých svahů, na sklon terénu v tomto prostoru však ani on nestačil. Začátek výstavby se však nemilosrdně blížil a nastalé obtíže bylo třeba řešit. Pravděpodobně prvním pokusem o překonání daného problému se stal nový typ lehkého objektu, který nechal vypracovat velitel Hraničářského praporu 3 plk. pěch. Josef Skála³². Nápad vycházel z jednoduché myšlenky co nejvíce zkrátit nejdelsí stranu, aby se objekt zúžil a bylo ho možno postavit i ve velmi příkrém terénu. Toho se docílilo pomocí přeložení levé střelecké místnosti do týlu pravé. Zajímavý projekt nakonec nebyl schválen. Podstatnou roli v tom nepochybně hrála složitost stavby a tím i podstatné zvýšení nákladů. Do začátku stavby se problém nepodařilo úspěšně vyřešit, a tak zadání těchto objektů muselo být odloženo. Čas pro řešení stále nezodpovězené otázky, tedy jak opevnit Zemskou bránu, poskytla až zima. V lednu 1938 dospěla skupina odborníků na velitelství ženijního vojska II. sboru k nové konstrukci³³, která nepochybně vycházela z návrhu předloženého již v létě 1937. Měla však i stejný konec. Do započetí stavebních prací bylo však přece jen řešení

30 VÚA-VHA, fond Velitelství II. sboru, karton 25, čj 87 711

31 Po korekci škpt. Šilhánkem byla MNO předložena částka 131 207, 10 Kč.

32 VÚA-VHA, fond Velitelství II. sboru, karton 4, čj 34

33 Jiří Novák, <http://forum.opevneni.cz>

nalezeno, sice ne tak originální, jako předchozí návrhy, ale o to levnější. Řopíky byly mírně pootočený tak, aby jejich nejdelší stěna nebyla kolmo na vrstevnice, ale pokud možno co nejvíce vodorovně. Tím se dosáhlo zmenšení výškového rozdílu a mohly být použity standardizované objekty LO vz. 37. Složitost stavby v těchto místech je dobře zřetelná z terénních přírážek, které si stavební firmy účtovaly. U většiny objektů se pohybovala do 20 % z ceny objektu. U některých pevnůstek v prostoru Zemské brány však dosahovala i 62 %!

6. Stavební úsek „B“

Rokytnice v Orlických horách³⁴

Stavební firma: arch. Ladislav Syrový, stavitel (Praha)

Zadán: 13. 7. 1937

Délka úseku³⁵: 4 km

Celkový počet zadaných objektů: 52 (1. sled: 39, 2. sled: 13)

Číslování: 1. sled: č. 1-39, 2. sled: č. 201-213

Vybetonováno: 23 (1. sled: 23)

Velitel VSD: kpt. pěch. Bohumil Tesárek (pěší pluk 30 „Aloise Jiráska“)

Sídlo VSD: Zaječiny

6. 1 Umístění

Celý úsek „B“ se nachází hluboko v Žamberských lesích. Na západě začíná nedaleko těžkého objektu R-S 70 Mýtina asi 1, 5 km

³⁴ Někdy též pouze Rokytnice.

³⁵ Původě měl úsek „B“ měřit 8, 5 km. Vzhledem k předčasnému ukončení prací stavební firmou se postavené objekty rozprostírají pouze na 4 km.

jižně od osady Hanička. Pokračuje Žamberskými lesy přes jižní svah Předního vrchu, za kterým protíná silnici z Bartošovic v Orlických horách do Kunvaldu. U Klášterecké aleje pak navazuje na stavební úsek „A“.

6. 2 Soutěž

K soutěži na stavbu 52 pevnůstek bylo vyzváno 6 firem³⁶. Ve dnech 10. a 12. května 1937 byly všem podnikatelům kromě Ing. Medka, který se nedostavil, ukázány budoucí stanoviště objektů. Podnikatelé měli své nabídky předložit do 10. 00 h dne 5. června 1937, což kromě Ing. Medka neučinil ani Ing. Novotný. Naopak výzvu k účasti na soutěži akceptovala firma Václav a František Capoušek z Hradce Králové. Rozdíl mezi jednotlivými nabídkami byl relativně těsný. Nejlépe ze soutěže vyšel Ladislav Syrový, který za stavbu požadoval 1 062 253, 25 Kč³⁷. Na opačném konci pomyslného žebříčku stáli Václav a František Capouškoví, neboť za stejnou práci požadovali bez mála 1, 6 milionu Kč. Ani podání alternativních nabídek na pořadí nic nezměnilo, a tak byl dne 13. července 1937 stavební úsek „B“ Rokytnice v Orlických horách zadán Ladislavu Syrovému. Celkem 39 objektů v prvním a 13 v druhém sledu mělo být dokončeno do 124 pracovních dní.

6. 3 Výstavba

Stavební úsek „B“ protínaly dvě důležité silnice. Jedna vedla z Rokytnice v Orlických horách do Panského Pole a druhá z Kunvaldu do Bartošovic v Orlických horách. Vzhledem k jejich výhodné poloze byla místa jejich průniku linií vybrána za budoucí centra stavby.

Veškerý stavební materiál měl být dopravován dráhou a

36 Ing. Josef Drahoš, stavitel (Vysoké Mýto), Ing. Medek, stavitel (Pardubice), Ing. Novotný, stavitel (Pardubice), Josef Padrian, stavitel (Kostelec nad Orlicí), Josef Straka, stavitel (Žamberk) a Ladislav Syrový, stavitel (Praha).

37 VHA-VÚA, Velitelství II. sboru, karton 9, čj 117 504. Nabídky jednotlivých firem: Ing. Josef Drahoš, stavitel (1 534 476, 06 Kč), Josef Padrian, stavitel (1 321 686, 11 Kč), Josef Straka, stavitel (1 162 109, 15 Kč) a Ladislav Syrový, stavitel (1 062 253, 25 Kč).

vykládán v železniční stanici Rokytnice v Orlických horách, kde byl už v červenci postaven malý sklad. Centrální skladiště vzniklo v oboře u Zaječín, kde také v průběhu srpna vyrostla kancelářská budova, obytná bouda pro necelých sto dělníků a kuchyň. Ve středu 1. září 1937 se pak úspěšně podařilo nedaleko Klášterecké aleje vybetonovat první řopík. Brzy se ale dostavily první závažné komplikace. Již 8. září posílá velitel VSD kpt. pěch. Tesárek na velitelství II. sboru hlášení, v němž je situace na stavbě podrobena tvrdé kritice.

„Veškeré řízení prací je dosud neustáleno a skoro se o řízení nemůže mluvit. Pokud jsem sám nezasáhl iniciativně, aby práce byly odborně řízeny-práce nešla ku-předu a to jednak, že stavby vedoucí Ing. je vázán asi úsporným nařízením se strany stavitele, neboť při sobotních návštěvách p. stav. zjišťuje, že ceny skoro u všech položek jsou podkalkulovány, stále se odvolává na to, že u I. sboru se to praktikuje jinak a že neví co má dělat, - že je např. nesprávné aby nyní dovážel nedostávající se hlínu na zásypy před předlohy, když ji nevyzískal výkopem -že počítal, že kamenou předlohu pořídí z kamene vykopaného výkopem a nyní žádný není-proto udal cenu Kč 50.- a nyní ho bude stát mnohem více atd. --- dále že nebylo dostatek vedoucích mistrů nebo polírů (z počátku byl pouze jeden- nyní jsou dva a mladý asistent)“ .³⁸

Kpt. pěch. Tesárek poukazuje na dva zásadní problémy. Za prvé se jedná o špatnou organizaci práce, což sice o kvalitě a spolehlivosti stavební firmy příliš dobré svědectví nepodává, ale není to nic, co by nešlo řešit. Mnohem závažnější skuteností bylo evidentní podkalkulování nabídky, za kterou byla stavba zadána. Závažnost problému dosvědčuje fakt, že k nesnázím dochází již těsně po začátku výstavby, což je jasným důkazem velikosti finančních potíží, s nimiž se stavební firma musela potýkat. Podkalkulování celkové nabídky se arch. Ladislav Syrový snažil vynahradit

38 VHA-VÚA, fond Velitelství II. sboru, karton 9, čj 122 635

nárokováním příplatků, na které neměl nárok a nehorázně vysokými nabídkami na provedení různých doplňujících prací. Nejvýrazněji je tato snaha zřetelná v polovině září, kdy požaduje za stavbu dalších 11 lehkých objektů, které měly být ke stavebnímu úseku „B“ připojeny. Průměrná terénní přírážka na stavbu jednoho z nich činila 86 %. Na tyto ceny nemohla pochopitelně vojenská správa přistoupit.

Stavební práce se protahovaly i kvůli nedostatku dělníků. Podnikatel nebyl totiž schopen zajistit jejich potřebný počet v nejbližším okolí, a tak museli být dováženi až z Moravy. Ani to však nebylo záchranou, neboť jak ve svém čtrnáctidenním hlášení z 27. 9. 1937 velitel VSD Bohumil Tesárek píše:

*„Zaměstnanci byli puštěni dnem 25. 9. t. r. na dovolenou až do 28. 9. (jsou většinou z Moravy). Mám důvodné podezření, že skoro polovina se jich zpět do práce nevrátí a to jak je zjištěno pro nízký plat. Několik jich vystoupilo již dnem 25. 9.“*³⁹

Finanční situace a vidina vysokých ztrát se jistě stávala pro stavitele Syrového noční můrou, a proto se rozhodl situaci řešit, avšak ne zrovna čestným způsobem. Dne 8. listopadu 1937 odesílá několikastránkový dopis na velitelství ženijního vojska II. sboru, jehož kopii zasílá také přímo na ŘOP. V první a největší části tohoto psaní dopodrobna popisuje všechny škody a potíže, které mu byly v souvislosti s výstavbou úseku „B“ způsobeny. Za hlavního viníka pak označuje velitele VSD kpt. pěch. Bohumila Tesárka, kterého se také snaží co možná nejvíce zdiskreditovat. Jako důkazy proti němu uvádí mnoho epizodních příhod a událostí, v kterých poukazuje na jeho špatný postup při konání stavebního dozoru, čímž stavební firmě způsobuje nemalé škody. Na závěr stavitel konstatuje, že jeho finanční ztráty překročí 400 000 Kč a žádá o zproštění stavby. Mimo jiné uvádí:

„Jistě vojenská správa nemá normálně zájem na tom, aby

39 VHA-VÚA, fond Velitelství II. sboru, karton 6, čj 56 990

poškozovala vykonáváním stavebního dozoru podnikatele, naproti tomu podnikatel, v tomto případě moje firma, nemá zájem na tom, aby prováděnou práci vykonávala špatně. Způsobem vpředu vylíčeným při vykonávání stavebního dozoru vznikly mně jako podnikateli velké ztráty a tudíž jsou do značné míry příčinou, proč na stavbě tolik prodělávám.”⁴⁰

Kvůli závažným obviněním ze strany podnikatele na adresu velitele VSD bylo nutno vyslechnout také jeho názor na věc, což na rozkaz MNO provedl osobně velitel ženijního vojska II. sboru plk. žen. Ing. Veselý. Kpt. pěch. Tesárek vyvrátil veškerá obvinění ze strany podnikatele, s nímž si také poměrně často protirečil a za hlavní důvod ztrát stavební firmy považoval podkalkulování nabídky a špatnou organizaci práce způsobenou především stavbyvedoucím Ing. Hamplem. O tom, na čí straně byla důvěra velitelství II. sboru jasně svědčí přípis zaslaný na MNO společně s protokolem o výslechu kpt. pěch. Tesárka.

„Kpt. pěch. B. Tesárek je pilný, iniciativní a svědomitý velitel voj. stav. dozoru, který ve své svědomitosti zabíhá někdy až do přehnané úzkostlivosti, jak tomu u neodborníků často bývá, ale vše v zájmu dokonalého provedení staveb. Při techn. kontrolách nebylo shledáno žádných hrubých techn. závad.”⁴¹

V zájmu všech bylo nakonec rozhodnuto, že úsek „B” bude rozdělen a objekty prvního sledu, které nebudou v ještě v roce 1937 Ladislavem Syrovým vybetonovány, plus celý druhý sled budou příští rok zadány jiné stavební firmě.

Závěrečné účtování bylo během na dlouhou trať. Komplikovaly ho neustálé spory o oprávněnost či neoprávněnost různých příplatků, vymáhání náhrad i výhružky ze strany stavební firmy. Vše se podařilo uzavřít až v létě 1939. Za provedené stavební práce firmě

40 VHA-VÚA, fond Velitelství II. sboru, karton 8, čj 57 631

41 Tamtéž.

náleželo 477 963, 16 Kč⁴² a celkové náklady na vybudování úseku „B” pak činili 1 050 643, 60 Kč.

Na závěr je nutno dodat, že i vojenská správa nese na vzniklých potížích svůj díl viny. Asi již nikdy nezjistíme, zda arch. Ladislav Syrový ve svém dopisu z 8. 11. 1937 o kpt. Tesárkovi lhal, či naopak pravdu neříkal kpt. pěch. Tesárek při výslechu u plk. Ing. Veselého. Ačkoliv není pravděpodobné, že by velitel VSD nesl nějakou zásadnější míru viny, není to na sto procent možné vyloučit. Vojenská správa však, stejně jako stavitel, evidentně neměla představu o finanční náročnosti výstavby tohoto úseku. Sama měla odhalit, že nabídka Ladislava Syrového je podkalkulovaná a vítězem soutěže se měl stát druhý či třetí v pořadí. Ušetřila by tak mnohých problémů sebe i stavební firmu.

7. Stavební úsek „B-1” sev. vých. Žamberka

Stavební firma: František Havlíček, stavitel (Žamberk)

Zadán: 10. 6. 1938

Délka úseku: 9 km

Celkový počet zadaných objektů: 74 (1. sled: 22, 2. sled: 52)

Číslování: 1. sled: č. 1-22, 2. sled: č. 201-252

Vybetonováno: 33 (1. sled: 19, 2. sled: 14)

Velitel VSD: škpt. pěch. Bohumil Tesárek⁴³ (pěší pluk 30 „Aloise Jiráska“)

Sídlo VSD: Hanička, Zaječiny

7. 1 Umístění

Stavební úsek „B-1” začíná pod Anenským vrchem (991 m. n.

⁴² VHA-VUA, fond Velitelství II. sboru, karton 26, čj 90 078

⁴³ Kpt. pěch. Tesárek byl povýšen na jaře 1938.

m.). Dvousledová linie poté zezadu těsně míjí dělostřeleckou tvrz Hanička, nakrátko vychází z lesa, překračuje silnici z Rokytnice v Orlických horách a vstupuje do Žamberských lesů. Po 1800 metrech končí první sled a pokračuje pouze druhý, před kterým byl v roce 1937 postaven úsek „B“ a stejně jako on končí na západním okraji Klášterecké aleje.

7. 2 Soutěž

Potíže s odebráním stavby úseku „B“ způsobily velkou časovou ztrátu, a proto se ze zadáním zbývajících objektů muselo spěchat. Jakmile roztál sníh, dostavili se zástupci šesti vyzvaných firem⁴⁴ na pochůzky, které proběhly 9.-10. května 1938. Všichni byli nepochybně upozorněni na obtížné dopravní podmínky v daném prostoru, neboť ze 74 budoucích stavenišť bylo nákladním automobilům dostupných jenom 15. Navíc ze zbývajících 59 nevedla k 23 žádná cesta. Chyba z předešlého roku se již nesměla opakovat.

Nejnižší nabídku podal Josef Padrian, který za stavbu 74 pevnůstek požadoval 2 181 925, 45 Kč⁴⁵. Jen těsně za ním se umístili Ing. Josef Petříček a František Havlíček. Výše nabídky u zbývajících dvou uchazečů o mnoho přesáhla tři miliony Kč. Dne 25. května 1938 navrhla komise zadat výstavbu úseku nejlevnějšímu uchazeči Josefu Padrianovi. Na MNO však měli značné obavy o jeho finanční situaci, což platilo i pro v pořadí druhého Ing. Petříčka. Státní zakázka tak spadla do klína Františku Havlíčkovi ze Žamberka. Celkový náklad na stavbu úseku „B-1“ byl spočítán na 3 558 500 Kč, z čehož stavební firma měla obdržet 2 411 412 Kč⁴⁶ ⁴⁷. Na provedení veškerých prací byla určena lhůta do 31. 10. 1938.

44 František Havlíček, stavitel (Žamberk), František Koch, stavitel (Rychnov nad Kněžnou) – soutěže se nezúčastnil, Josef Padrian, stavitel (Kostelec nad Orlicí), Ing. Josef Petříček, stavitel (Choceň), Jan V. Radechovský, stavitel (Ústí nad Orlicí), Ing. Rudolf Ryšán, stavitel (Kutná Hora)

45 Nabídky jednotlivých podnikatelů: Josef Padrian, stavitel (2 181 925, 45 Kč), Ing. Josef Petříček, stavitel (2 209 776, 70 Kč), František Havlíček, stavitel (2 242 836, 64 Kč), Jan V. Radechovský, stavitel (3 226 033, 95 Kč), Ing. Rudolf Ryšán, stavitel (3 739 824, 05 Kč).

46 VHA-VÚA, Velitelství II. sboru, karton 18, čj 19 063

47 Rozdíl od předchozího údaje je dán připočtením přírážky za zesílené objekty.

7. 3 Výstavba

V červnu začal v Žamberských lesích okolo linie LO opět stavební ruch. Ze všeho nejdříve muselo být vybudováno nezbytné zázemí jak pro podnikatele, tak pro VSD. Kanceláře byly postaveny na dvou místech, a to v Zaječínách a na Haničce, kde se nacházelo centrum výstavby tohoto úseku. Kromě kanceláří se zde vybuďovala ubikace pro 96 dělníků a nedaleko budoucího objektu 17/A-140 Z u silnice z Rokytnice v Orlických horách si František Havlíček na pronajatém pozemku postavil stavební ohradu o velikosti 40x50 m pro uskladnění železa a dalšího stavebního materiálu. Hlavní sklad cementu se nacházel na nádraží v Rokytnici, jako pomocný sklad pak sloužila dřevěná bouda u cesty mezi Haničkou a Komářím vrchem.

Výstavba začala tam, kde v minulém roce skončila. Prvním vybetonovaným řopíkem se 13. července 1938 stal 21/A-140 N umístěný jen několik set metrů od Haničky. V červenci pak vyrostlo dalších osm pevnůstek. V srpnu se pracovalo především na druhém sledu, který se podařilo „dotáhnout“ až pod vchodový srub tvrže Hanička. Na začátku září došlo k zásadní změně postupu stavby. Práce v lese pod tvrží Hanička byly přerušeny a stavební prostředky se přesunuly na severní konec úseku k Anenskému vrchu, odkud se začaly betonovat objekty prvního sledu směrem na jih, k Haničce. Na konci září se tuto část podařilo spojit s ostatními řopíky úseku „B-1“ a v linii lehkého opevnění tak vznikla téměř souvislá palebná přehrada.

Na rozdíl od úseku „B“ nedoprovázely výstavbu této části linie LO žádné závažnější problémy, ačkoliv byla organizačně neméně náročná. Co však lze Františku Havlíčkovi vytknout, je nedostatečná krychelná pevnost betonu, která je známa u 21 z 33 jím postavených řopíků. Z těchto 21 se do vojenskou správou stanovené minimální krychelné pevnosti 450 kg/cm² nevešlo 14 objektů. Za nedostatečnou kvalitu betonu mělo být stavební firmě strženo 55 831, 68 Kč⁴⁸.

Konečné zúčtování se velmi pravděpodobně podařilo úspěšně dokončit během jara 1939. Františku Havlíčkovi za provedenou práci

48. Není známo, zda MNO firmě srážku neodpustilo.

náležela celková odměna 851 560, 10 Kč⁴⁹. Za škody způsobené mu mobilizací a přerušením prací požadoval dalších 383 285, 93 Kč, přiznáno mu však bylo pouze 112 047, 46 Kč⁵⁰.

8. Stavební úsek „C“

Lotzen-Ernestinenberg⁵¹

Stavební firma: Ing. Ota Hányš, stavitel (Rychnov nad Kněžnou)

Zadán: 1. 9. 1937

Délka úseku: 10, 5 km

Celkový počet zadaných objektů: 111 (ŘOP: 20, 1. sled: 61, 2. sled: 30)

Číslování: ŘOP: č. 301-320, 1. sled: č. 55-115, 2. sled: č. 259-271, č. 292-296, č. 309-320

Vybetonováno: 71 (ŘOP: 20, 1. sled: 46, 2. sled: 5)

Velitel VSD: škpt. pěch. Václav Rathaus (I./30. prapor), škpt. pěch. Jaroslav Dostál (I./30. prapor)

Sídlo VSD: kdesi na hřebenu mezi Lotzen⁵² a Ernestinenberg⁵³

8. 1 Umístění

Stavební úsek „C“ prochází přímo po hřebeni Orlických hor mezi Jelenkou a Annenským vrchem. Díky umístění na obtížně přístupném horském hřebenu, který přetínají pouze dvě silnice, byl stavební úsek „C“ bezpochyby na výstavbu opevnění nejnáročnější částí Orlických hor.

49 VHA-VÚA, fond Velitelství II. sboru, karton 18, čj 68 820

50 VHA-VÚA, fond Velitelství II. sboru, karton 24, čj 84 697

51 Původně se úsekem „C“ nazýval celý prostor mezi Sedloňovským a Anenským vrchem. Kvůli obtížnému terénu a přílišné délce byl ale v květnu 1937 úsek „C“ rozdělen na „C-1“ a „C-2“, později přejmenované na „C“ a „X“.

52 Dnes Jelenka či Vřesník. (1096 m. n. m.)

53 Dnes Anenský vrch (991 m. n. m.)

8. 2 Soutěž

K podání nabídky na jeho výstavbu bylo vyzváno 6 stavebních firem⁵⁴. Kromě stavby 62 pevnůstek prvního sledu zadávaných velitelstvím II. sboru a dalších 24 řopíků vložených do budoucí linie TO, které byly v kompetenci ŘOPu, se soutěžilo také o stavbu 9 km dlouhé vojenské cesty, která měla později sloužit k zásobování celé linie.

Na rozdíl od jiných stavebních úseků se v tomto případě stavební firmy na ceně za pevnostní objekty kupodivu shodly. Výše požadovaných částek za objekty pro II. sbor se pohybovala mezi 1, 8 až 2, 4 miliony Kč⁵⁵, v případě pevnůstek pro ŘOP pak mezi 0, 7 až 1 milionem Kč⁵⁶. Zcela zásadně se však rozešly v kalkulaci nákladů na vojenskou cestu. Za její stavbu požadoval nejlevnější Ing. Ota Hányš pouze 355 500 Kč, a naopak, i celkově nejdražší Ing. Josef Smetana téměř 1, 9 milionu Kč⁵⁷.

Celkovým vítězem se s přehledem stal Ing. Ota Hányš z Rychnova nad Kněžnou, který měl za 86 řopíků a 9 km cesty celkem inkasovat 2 884 882, 81 Kč^{58 59}. Stavba, jejíž celkové náklady byly vyčísleny na 5 046 000 Kč⁶⁰, měla být dokončena do 195 pracovních dnů, mimo vojenskou cestu, která měla začít plnohodnotně sloužit již od konce listopadu 1937.

54 Václav a František Capoušek, stavitelé (Hradec Králové), Ing. Josef Drahoš, stavitel (Vysoké Mýto), Ing. Ota Hányš, stavitel (Rychnov nad Kněžnou), Josef Padrian, stavitel (Kostelec na Orlicí), Ing. Josef Petříček, stavitel (Choceň) a Ing. Josef Smetana, stavitel (Česká Skalice).

55 Nabídky jednotlivých firem na stavbu 62 objektů pro velitelství II. sboru: Ing. Josef Drahoš, stavitel (1 823 344, 06 Kč), Ing. Ota Hányš, stavitel (1 851 747, 63 Kč), Josef Padrian, stavitel (1 953 922 Kč), Václav a František Capoušek, stavitelé (2 103 766, 89 Kč), Ing. Josef Petříček, stavitel (2 106 825, 34 Kč), Ing. Josef Smetana, stavitel (2 374 777, 32 Kč).

56 Nabídky jednotlivých firem na stavbu 24 objektů pro ŘOP: Ing. Ota Hányš, stavitel (714 626, 40 Kč), Ing. Josef Drahoš, stavitel (743 936, 16 Kč), Josef Padrian, stavitel (762 525, 60 Kč), Ing. Josef Petříček, stavitel (823 464 Kč), Václav a František Capoušek, stavitelé (842 973, 84 Kč), Ing. Josef Smetana, stavitel (961 533, 12 Kč).

57 Nabídky jednotlivých firem na stavbu vojenské cesty: Ing. Ota Hányš, stavitel (355 500 Kč), Josef Padrian, stavitel (513 000 Kč), Ing. Josef Drahoš, stavitel (963 000 Kč), Václav a František Capoušek, stavitelé (990 080 Kč), Ing. Josef Petříček, stavitel (1 080 000 Kč), Ing. Josef Smetana, stavitel (1 845 000 Kč).

58 Rozdíl od výše uvedené částky je dán 3 % slevou, kterou stavební firma vojenské správě přislíbila v případě zadání všech 86 objektů.

59 VHA-VÚA, fond Velitelství II. sboru, karton 5, čj 56 456

60 VHA-VÚA, fond Velitelství II. sboru, karton 9, čj 123 357

8. 3 Výstavba

V sobotu 25. 8. 1937 byl vítězný podnikatel vyrozuměn o výsledku soutěže a mohl začít stavět. Za vykládací stanici pro stavební materiál bylo zvoleno nádraží v Rychnově nad Kněžnou. Jeho vzdálenost od staveniště byla sice větší než z nádraží v Rokytnici v Orlických horách, ale kapacita malého rokytnického nádraží již zřejmě mohutnému rozmachu opevňovacích prací nestačila.

Vzhledem k odlehlosti celého stavebního úseku od civilizace muselo na hřebenu vyrůst kompletní zázemí včetně dvou nocleháren pro dělníky, kantiny, toalet, kanceláří, chaty pro strážní oddíl, kovářny a nezbytných skladišť. Centrem výstavby se pravděpodobně stalo blízké okolí vrchu Homole (1000 m. n. m.), které bylo díky silnici dobře přístupné.

Výstavba objektů začala v sedle mezi Homolí a Korunou (1099 m. n. m.), kde byl ve středu 27. 10. 1937 vybetonován první objekt. Kvůli pomalému přísunu stavebního materiálu dodávaného vojenskou správou však práce postupovaly kupředu jen velmi zvolna, a tak se do konce roku 1937 podařilo vybetonovat pouhých 8 pevnůstek.

Zimní přestávka byla jako téměř všude využita k dopracování konečné podoby stavebního úseku. V tomto případě se řešila především otázka výstavby 2. sledu, který měl dle původního plánu procházet za prvním sledem po celé jeho délce. Na začátku roku 1938 předložil stavitel nabídku na jeho dostavbu⁶¹ vycházející z jednotkových cen, za které mu byla výstavba řopíků v roce 1937 zadána, ale konečná cena 2. sledu však byla silně ovlivněna jeho špatnou přístupností, za což podnikatel požadoval terénní přírážky v rozmezí 30 – 100 % z ceny objektu. Za stavbu všech 78 řopíků požadoval pak dohromady 3 112 409, 68 Kč. Útok na těžko dostupné hřebenové postavení se však oprávněně nejevil jako příliš reálný, a proto bylo rozhodnuto šetřit finanční prostředky a řopíky druhého sledu zadat pouze na zvlášť ohrožených místech, jako byla cesta od

61 VHA-VÚA, fond Velitelství II. sboru, karton 12, čj 40 226

Homole do Velké Zdobnice, křižovatka cest zvaná Pěticestí a důležitá silnice z Říček na druhou stranu hřebene Orlických hor. K zesílení obrany těchto míst mělo zcela postačit 30 pevnůstek, které byly také 24. 3. 1938 stavební firmě Ing. Oty Hányše za 1 256 301, 42 Kč zadány.

Povětrnostní podmínky nedovolily začít stavební činnost dříve než na samém konci dubna a první řopík vybetonovat až 28. května 1938, tedy o necelý měsíc později. Pak však stavební činnost již pod kontrolou nového velitele VSD škpt. pěch. Jaroslava Dostála⁶² velmi svižně pokračovala. Během června se více méně podařilo postavit západní část úseku v okolí kóty Koruna, začít práce v okolí Tetřevce a v místech budoucí linie TO. Rychlé tempo prací pokračovalo i následující měsíc, kdy se současně s intenzivní prací na betonování prvního sledu a vložených řopíků začalo pracovat také na druhém sledu.

Přes veškeré úsilí se do září 1938 nepodařilo stavební úsek „C“ dokončit. Páteř obrany tohoto prostoru tvořil I. sled, který byl od Koruny po Komáří vrch kompletně vybetonován. Z plánovaných 30 pevnůstek 2. sledu bylo vybetonováno pouze 5. Kompletně vybetonovat se tak podařilo pouze předsunuté pevnůstky, k čemuž nepochybně napomohl i fakt, že z 24 zadáných byly čtyři nejvýhodnější odebrány a jejich výstavba svěřena firmě Ing. Josefa Honse.

Ztráty způsobené ústupem z hranic vyčíslil podnikatel na 1 319 860, 86 Kč⁶³, ale vojenská správa stavební firmě uznala pouze 608 556, 04 Kč⁶⁴. Závěrečné zúčtování proběhlo až v listopadu 1940. Za stavbu všech lehkých objektů, vojenské cesty a další dílčí práce náleželo Ing. Otu Hányšovi 3 076 808, 77 Kč.

62 Škpt. pěch. Jaroslav Dostál nahradil ve funkci velitele VSD škpt. pěch. Václava Rathause v únoru 1938. Důvodem byla účast škpt. pěch. Rathause na kurzu útočné vozby.

63 VHA-VÚA, fond Velitelství II. sboru, karton 25, čj 84 832

64 Tamtéž.

9. Stavební úsek „X“

Sedloňovský vrch-Lotzen⁶⁵

Stavební firma: Podnikatelství staveb Goldschmid a Hartman, stavební inženýři a stavitelé (Náchod)

Zadán: 25. 9. 1937

Délka úseku: 8 km

Celkový počet zadaných objektů: 74 (ŘOP: 16, 1. sled: 52, 2. sled: 6)

Číslování: ŘOP: č. 1-16, 1. sled: č. 1-52, 2. sled č. 219-224, č. 239-246

Vybetonováno: 50 (ŘOP: 9, 1. sled: 35, 2. sled: 16)

Velitel VSD: por. pěch. Josef František Soukup (p. pl. 21 „Maršála Foche“), mjr. pěch. Josef Loskot, por. pěch. Josef Hýška (pravděpodobně I./4 prapor)

Sídlo VSD: Deštné v Orlických horách

9. 1 Umístění

Stavební úsek „X“ začínal pod Sedloňovským vrchem, kde navazoval na úsek „D-1a“. Následujících 3, 5 km pokračovala linie řopíků po vrstevnici těsně pod vedlejším hřebenem Orlických hor a poté sestoupila po prudkém svahu do údolí říčky Bělé, kde minula obec Zákoutí a začala stoupat k nejvyššímu místu Orlických hor, vrcholu Velké Deštné. Pod ním byl také v září 1938 vybetonován nejvýchodnější objekt stavebního úseku „X“.

9. 2 Úvod

Vítězem omezené soutěže⁶⁶ na stavbu tohoto úseku se stala firma Podnikatelství staveb Goldschmid a Hartman sídlící v okresním

⁶⁵ Někdy uváděno též Polom-Lotzen.

⁶⁶ K soutěži na výstavbu stavebního úseku „X“ se nedochovaly žádné materiály, není proto známo, kdo se jí zúčastnil a kolik za stavbu pevnostních objektů požadoval.

městě Náchod. Celkem 73 řopíků bylo stavební firmě zadáno za 1 982 674, 10 Kč. Stejně jako ve stavebním úseku „C“ i zde měla dobrou dostupnost linie opevnění zajišťovat vojenská cesta, v tomto případě vlastně cesty dvě. První začínala v Deštném v Orlických horách, odkud vystoupala na hřeben a zatočila vlevo na Sedloňovský vrch. Začátek druhé se nacházel nad Zákoutím, kde odbočovala ze silnice na Masarykovu chatu a po mnoha zatáčkách zdolávajících prudké stoupání minula vrchol Velké Deštné a skončila u Jelenky. Za obě cesty kopírující linii LO v celkové délce 9 km měli podnikatelé obdržet 769 500 Kč.

Ještě před zahájením stavebních prací na konci září 1937 proběhla úprava prvního sledu, která zrušila dva původně plánované řopíky, ale osm zcela nových přidala, díky čemuž celkový počet objektů v prvním sledu stoupl na konečných 52 kusů. Naopak počet řopíků vložených do linie TO o 7 klesnul.

9. 3 Výstavba

Stavební materiál a výstroj dodávaná vojenskou správou se vykládal v železniční stanici Náchod, kde se ve stavební ohradě spojené s malou kanceláří dočasně skladoval, než byl nákladními automobily převezen na vzdálenost zhruba 30 km do centrálního skladiště umístěného pod Velkou Deštnou. Výstavba objektů samotných začala až na začátku listopadu, kdy byl v údolí říčky Bělé 4. 11. 1937 vybetonován první objekt. Do konce listopadu se podařilo severně od Zákoutí postavit ještě další 3 řopíky, s prosincem však přišly teploty pod bodem mrazu, což další betonování znemožnilo a povětrnostní podmínky pak veškeré práce na stavbě 8. prosince zastavily úplně.

Stejně jako u stavebního úseku „C“ i zde se na přelomu let 1938/1939 řešila otázka dostavby druhého sledu. Dne 3. ledna 1938 stavitelé podali nabídku na dostavbu zbývajících 43 pevnůstek. V únoru se však celkový počet druhosledových řopíků zřejmě z finančních důvodů zmenšil na konečných 16, z nichž 12 dosud nezadaných bylo spolu se 7 pevnůstkami prvního sledu zadáno 19. 4.

1938 za 575 201, 70 Kč⁶⁷. Kromě zřejmě nejohroženější partie úseku v údolí Bělé měla být druhým sledem posílena také obrana hřebenu mezi Velkou Deštnou a Jelenkou.

Ačkoliv počasí dovolilo zahájit stavební činnost již v polovině března, k betonáži prvního řopíku v roce 1938 se přikročilo až na konci května. Někdy v této době byl také dosavadní velitel VSD por. pěch. Soukup vystřídán ve své funkci mjr. pěch. Loskotem. Se stavbou prvního sledu se pokračovalo ve směru od Zákoutí k Sedloňovskému vrchu, pod kterým byly v polovině září vybetonovány poslední pevnůstky západní části tohoto úseku a veškerá činnost se mohla plně koncentrovat na severozápadní svah nejvyššího orlického vrcholu, kde se již od srpna pilně pracovalo. Podařilo se však vybetonovat už jen jediný řopík pod Velkou Deštnou.

Když 1. 10. 1938 přišel rozkaz práce okamžitě ukončit a začít s evakuací, vypadal stavební úsek „X“ spíše jako jedno velké staveniště než k boji připravená linie opevnění, nemluvě o prostoru mezi Velkou Deštnou a Jelenkou, které zůstalo pevnostní výstavbou téměř zcela netknuto. Na staveništích zůstalo velké množství stavebního materiálu, především písku a kamene na předlohy, který je možno ve zdejších lesích najít do dnešních dnů.

Za škody vzniklé kvůli předčasnému přerušení prací obdržela stavební firma Ing. Goldschmida a Hartmana v létě 1939 dohromady 132 389, 50 Kč. O celkové odměně nás bohužel žádný z dochovaných dokumentů neinformuje. V přezkoušených splátkových výkazech požadovali podnikatelé za objekty 1 598 796, 34⁶⁸, tato částka ovšem mohla být snížena o srážky za krychelnou pevnost a cement. Pokud se podařilo dokončit vojenské cesty, musela za ní vojenská správa zaplatit asi 900 tisíc Kč. Kontrolu předkládaných účtů měl na starost v pořadí již třetí velitel VSD por. pěch. Josef Hýška⁶⁹, jmenovaný do této funkce na konci září 1938.

67 VHA-VÚA, fond Velitelství II. sboru, karton 27, inv. č. 339

68 VHA-VÚA, fond Velitelství II. sboru, karton 22, čj 2567

69 Současně velitel VSD stavebního úseku „D-2“.

10. Stavební úsek „D-1b”

Olešnice

Stavební firma: Václav a František Capoušek, stavitelé (Hradec Králové)

Zadán: 26. 6. 1937

Délka úseku: 6 km

Celkový počet zadaných objektů: 65 (1. sled: 41, 2. sled: 24)

Číslování: 1. sled: č. 27-67, 2. sled: č. 228-249, 239a, 241 a

Vybetonováno: 65

Velitel VSD: kpt. pěch. Jaroslav Roh (p. pl. 4 Prokopa Velikého),
špkt. pěch. Jan Kubánek (p. pl. 4 Prokopa Velikého)

Sídlo VSD: Nový Hrádek, Sedloňov

10. 1 Umístění

Úsek „D-1b“ byl situován na západní okraj Orlických hor. Na východě začíná 1 km severovýchodně od Sedloňova. Linie řopíků poté pokračuje přes silnici ze Sedloňova do Polomu, nakrátko se noří do malého lesíku, překračuje další silnici, tentokrát ze Sněžného do Polomu, za kterou již vchází na povrch dělostřelecké tvrze Skutina. Zde dochází k zajímavé situaci. První sled se rozděluje na dvě samostatné linie, z nichž jedna je vysunuta před pěchotní sruby tvrze a druhá prochází jejím středem. Za tvrzí se rozdělený první sled opět spojuje. Druhý sled je veden kolem kóty Čihadlo (713 m.n. m.). Za ní pak oba sledy sestupují do údolí Olešenky, kudy také prochází silnice z Olešnice v Orlických horách. Ačkoliv se zde mělo v brzké době postavit těžké opevnění, zesílili projektanti v tomto prostoru linii LO o čtyři předsunuté objekty. Z údolí stoupá linie opět o dvou sledech na kopec Šibeník (674 m. n. m) nad Novým Hrádkem, za nímž také končí. Na rozdíl od ostatních stavebních úseků Orlických

hor neprocházel „D-1b“ lesnatým terénem, nýbrž relativně hustě obydlenou oblastí tvořenou převážně malými polnostmi a roztroušenými staveními.

10. 2 Soutěž

K soutěži na výstavbu úseku „D“ bylo vyzváno šest stavebních firem⁷⁰. Pochůzky po 77 stanovištích proběhly pod vedením pplk. Bohdana Hartmana ve dnech 22.-24. dubna 1937. Vojenská správa si v této době ještě nebyla zcela jista, zda 77 pevnůstek není pro jednu stavební firmu příliš velké sousto, a proto si vymínila, že v případě potřeby zadá pouze východní část stavebního úseku „D“ o 48 objektech. V půli května se na velitelství II. sboru sešlo šest nabídek. Nejdražšími se ukázali Ing. Josef Petříček a L. Hořeňovský, kteří požadovali za stavbu 77 objektů 2 615 058, 86 Kč resp. 2 899 490 Kč, a tak na rozdíl od zbývajících 4 firem nebyli vyzváni k podání alternativní nabídky. V druhém kole podal nejlevnější nabídku Josef Straka, její výše však činila pouze 1 435 678, 90 Kč⁷¹, což vzbudilo u vojenské správy oprávněné obavy o správné kalkulaci, a proto zakázku obdrželi druzí v pořadí Václav a František Capouškové z Hradce Králové.

10. 3 Výstavba

Výstavba začala na východním konci úseku u Sedloňova, kde si podnikatel na místní faře zřídil kanceláře pro sebe i VSD, který se sem někdy v druhé polovině srpna přesunul z Nového Hrádku. V této době se také v souvislosti s výstavbou úseku „D-2“ severně od Nového Hrádku mění název úseku „D“ na „D-1“. Ještě před tím se ale 5. srpna 1937 úspěšně podařilo vybetonovat první objekt. Až do konce září se budoval první i druhý sled současně, poté však byly

⁷⁰ Ing. Josef Drahoš, stavitel (Vysoké Mýto), Ing. Karel Krix, stavitel (Litomyšl), L. Hořeňovský, stavitel (Pardubice), Ing. Josef Petříček, stavitel (Choceň), Josef Straka, stavitel (Žamberk).

⁷¹ Celkové výsledky alternativní nabídky: Josef Straka, stavitel (1 435 678, 90 Kč), Václav a František Capoušek, stavitelé (1 982 761, 36 Kč), Ing. Josef Drahoš, stavitel (2 026 807, 25 Kč), Ing. Karel Krix, stavitel (2 028 863, 77 Kč).

práce na druhém sledu přerušeny a veškerá pozornost se upřela na sled první, který se také podařilo do zimy dokončit. Stavební práce se však neobešly bez nepříjemných komplikací.

Pravděpodobně již v srpnu začaly mezi staviteli a velitelem VSD kpt. pěch. Jaroslavem Rohem rozpory týkající se kvality práce, kterou velitel VSD nepovažoval za dostatečně dobrou⁷². Zdá se, že spory se velice rychle přelily také do osobní roviny, což úspěšnému řešení problému jistě nepřidávalo. K vyvrcholení došlo na začátku září 1937. Pátého dne tohoto měsíce odeslal kpt. Roh ze Sedloňova hlášení na velitelství II. sboru⁷³, ve kterém podrobuje stavitele tvrdé kritice za nesprávné vydávání pracovních legitimací a zaměstnávání dělníků na místech, pro která neměli potřebné bezpečnostní prověření. V závěru dopisu píše:

„Tím firma dopustila se podvodu a nedodržení závazků podle Doplnku k rozpočtu pro práce opevňovací založila skutkovou podstatu trestních činů vyjmenovaných v par. 5 až 6 zák. na ochranu republiky“.

Je otázkou, zda by k vyřešení situace nestačila důrazná výtka staviteli a jestli bylo nezbytně nutno hned přikračovat k tak rezolutně psané stížnosti. V každém případě je toto psaní kpt. pěch. Roha dosti zřetelným odrazem vztahů mezi ním a podnikateli. Nelze s jistotou zjistit, zda podnikatelé věděli o hlášení kpt. pěch. Roha či nikoliv, avšak den poté, co došel dopis velitele VSD, se osobně dostavili na velitelství sboru a stěžovali si na chování kpt. pěch. Roha. Své výtky podpořili i prohlášením podepsaným sedmi dělníky⁷⁴.

„Pan kapitán křičel: stavitel je lump, firma bordelářská, já ho musím přivést k bankrotu – nic mu neslevím, kdyby mě na kolenou prosil a slzy ronil – já jim dám výkopy, oni mi to tady všechno

72 HOLUB, Ota. KAPLAN, Václav. *Opevnění 1935-1938: Náchodsko*. 1. vyd. Náchod: Okresní muzeum v Náchodě 1986, s. 28

73 VHA-VÚA, fond Velitelství II. sboru, karton 7, čj 57 099

74 HOLUB, Ota. *A věže mlčí*. 1. vyd. Praha: Pressfoto 1973, s. 68

*rozvrtají, stavbu zarazím, dál se dělat nesmí – já to nedovolím!
Vyházím to všechno, takový bordel tady nechci!*

Pak odejel. My jsme pak všichni jednomyslně jeho jednání odsoudili a než pod jeho dozorem pracovat, práci raději opustíme. V Sedloňově 6. září 1937. Za dělnictvo Karník, Pavlík, Mach Fr.⁷⁵, Hlavsa, Mach Josef, Havlas Josef, Zeman^{76 77 78}.

Situace na stavbě se stávala kritickou a bylo třeba jí řešit. V druhé polovině září provedla četnická stanice v Olešnici v Orlických horách vyšetřování, které potvrdilo obvinění týkající se nesprávného zaměstnávání dělníků. Ani to však kpt. pěch. Roha ve funkci velitele VSD nezachránilo. Ve čtvrtek 30. 9. 1937 jí byl zbaven a poslán zpět ke svému útvaru. Spíše než uznání jeho viny na celé věci se jednalo o výraz skepse k dalšímu společnému působení na stavbě s Václavem a Františkem Capouškovými. Navíc chování nehodné důstojníka popsané v dělnickém prohlášení z 6. září mu v očích velitele ženijního vojska II. sboru Ing. plk. Veselého určitě také příliš nepomohlo. Zásadní roli však zřejmě sehrál fakt, že se jednalo pravděpodobně o jediné možné řešení daného problému. Prohřešky

75 V listopadu se František Mach již nacházel na seznamu nespolehlivých dělníků, kteří nesměli být přijati na opevňovací práce.

76 HOLUB, Ota. *A věže mlčí*. 1. vyd. Praha: Pressfoto 1973, s. 68

77 Ivo Vondrovský (VONDROVSKÝ, Ivo. *Netypické objekty československého lehkého opevnění z let 1936-1938*. 1. vyd. Dvůr Králové nad Labem: Fortprint 2005, s. 74) udává datum odeslání tohoto dopisu na 3. září 1937. To by do jisté míry měnilo situaci, neboť pak by bylo možno chápat za protiútok a snahu o sebeočistu hlášení kpt. pěch. Roha z 5. září 1937.

78 Podle Oty Holuba (HOLUB, Ota. *A věže mlčí*. 1. vyd. Praha: Pressfoto 1973, s. 71) došel do Kanceláře prezidenta republiky na začátku října dopis, v němž se skupina dělníků kpt. pěch. Roha zastala: „*Opevňovací stavební betonářské práce prý provádí stavitel Capoušek z Hradce Králové. Jeho způsob práce a aféry z dozírajícími orgány, jež ho rigorózně přidrží, ale také kritika dělnictva o kvalitě prací Capouškových, hlavně míchání betonu, budí obecné pohoršení mezi lidmi na Olešnicku, kolem Nového Hrádku a Novoměstsku. Panu Capouškovy se daří odstraňovat všechny lidi, jež jsou mu nepohodlní. Prohlašuje prý sebevědomě, že se nikoho nebojí, protože je blízký příbuzný ministra Machníka. Tak prý se mu podařilo odstranit a znemožnit dozírajícího kapitána Roha od ženijního pluku, který prý měl být dokonce trestán a přeložen... Dělnictvo, vědomé si povážlivého stavu prací, staví se za Roha a prudce proti Capouškovy. Vojenská kancelář postupuje zprávu, kterou jí zaslala civilní kancelář, tamnímu ředitelství“.* Věrohodnost tohoto dokumentu značně snižuje zpráva o obecném pohoršení nad kvalitou prováděných prací, což se díky zcela minimálnímu rozšiřování jakýchkoliv informací o opevnění jeví jako dosti nepravděpodobné. Zmínka o kritice z úst dělnictva na věrohodnosti rozhodně také nepřidává.

stavební firmy nebyly takového rázu, aby jí byla stavba odebrána, což by bylo jednak velmi neekonomické a navíc by to značně protáhlo dobu dokončení stavebních prací.

Přes nepříjemnou epizodu s kpt. pěch. Rohem tou pravou rozbuškou ve vztahu vojenské správy a stavební firmy se stal až objekt 243/A-160 Z⁷⁹ vybetonovaný 23. 9. 1937 nedaleko Sedloňova. Při odbedňování tohoto objektu nový velitel VSD škpt. pěch. Jan Kubánek zjistil, že při pokropení stropu na pravém křídle pronikne voda metr silným betonem během dvou minut. O týden později na místo vyrazila dvoučlenná komise pod vedením pplk. žen. Ing. E. Moravce, která potvrdila správnost tohoto hlášení⁸⁰. Plk. žen. Ing. Veselý, velitel ženijního vojska sboru, z toho vyvodil patřičné důsledky. Na kpt. pěch. Roha podal trestní oznámení pro neuposlechnutí služebního rozkazu a zanedbání povinné péče, protože jako velitel VSD byl za kvalitní provedení všech prací zodpovědný. Řopík č. 243/A-160 Z pak měla stavební firma na vlastní náklady odstranit a zaplatit vojenské správě všechny její výdaje za stavební materiál na tento objekt. Vše však skončilo zcela jinak. Pevnůstka č. 243/A-160 Z nakonec neskončila pod zemí, kam ji chtěla stavební firma odstranit^{81 82} a ani kpt. pěch. Roh nedošel žádné závažné újmy⁸³, v roce 1938 se dokonce jeho jméno objevuje na seznamu personálu stavebního úseku „J-1“ v Jizerských horách.

Brzy se totiž ukázalo, že zatékání do objektů není záležitost pouze stavebního úseku „D-1“, ale jedná se o širší problém a vyvozování závažnějších důsledků by v tomto případě nebylo

79 Před přečíslováním měl tento objekt číslo 66.

80 Ivo Vondrovský (VONDROVSKÝ, Ivo. *Netypické objekty československého lehkého opevnění z let 1936-1938*. 1. vyd. Dvůr Králové nad Labem: Fortprint 2005, s. 75) uvádí, že komise objevila řadu dalších závad. V konceptu trestního oznámení (VHA-VÚA, fond Velitelství II. sboru, karton 7, čj 57 155), který pojednává mimo jiné také o komisi vyslané k přezkoumání defektu na objektu č. 243, se však žádná podobná informace nenachází, ač by jistě byla zmíněna. Při kontrole provedené 16. září 1937 zjistil přednosta stavební skupiny ŘOPu různé nedostatky, nebyly však žádného zásadního charakteru.

81 VONDROVSKÝ, Ivo. *Netypické objekty československého lehkého opevnění z let 1936-1938*. 1. vyd. Dvůr Králové nad Labem: Fortprint 2005, s. 75

82 Není známo, kdy došlo ke konečnému rozhodnutí o zachování tohoto objektu, v polovině prosince 1937 se však ještě počítalo s jeho demolicí.

83 VONDROVSKÝ, Ivo. *Netypické objekty československého lehkého opevnění z let 1936-1938*. 1. vyd. Dvůr Králové nad Labem: Fortprint 2005, s. 75

spravedlivé.

Důkazem důvěry vojenské správy v kvalitu prací stavební firmy Václava a Františka Capouškových se stalo i zadání úseku „D-1a“⁸⁴, jehož 32 objektů ve dvou sledech mělo vyplnit mezeru mezi stavebními úseky „D-1b“ a „X“.

Když v polovině prosince 1937 stavební práce v okolí Sedloňova a Nového Hrádku utichly, chybělo do úplného dokončení stavebního úseku „D-1b“ jen 16 řopíků mezi dělostřeleckou tvrzí Skutina a Novým Hrádkem. Typy i umístění postavených objektů se však radikálně lišily od původního projektu, podle kterého byl také stavební úsek „D-1b“, tehdy ještě jako „D“, zadán. S jistou mírou nadsázky lze říci, že stavební firma přijala zakázku na něco jiného, než co nakonec musela postavit.

Na začátku dubna začala na vrchu Šibeník dostavba 2. sledu, která byla v květnu ukončena u silnice ze Sněžného do Polomu. Dále k Sedloňovu již pokračovaly řopíky vybetonované v roce 1937. Ne náhodou přišla stavba 2. sledu v tomto prostoru na řadu až jako poslední. V průběhu prací na dělostřelecké tvrzi Skutina se zjistilo, že řopíky umístěné dle původního návrhu by mohly překážet palbám dělostřeleckého srubu N-Sk-S 52 Bažina, což si vynutilo jejich přesunutí a v důsledku toho i použití jiných typů.

Za práci provedenou ve stavebním úseku „D-1b“ požadovali Václav a František Capouškoví proplatit konečnou částku 2 552 965, 54 Kč⁸⁵. Vojenská správa jim však nebyla ochotna proplatit více než 2 152 311, 49 Kč. V létě 1940 ještě nebyl spor ukončen a jeho konečný výsledek není znám.

⁸⁴ Více viz kapitola Stavební úsek „D-1a“.

⁸⁵ VHA-VÚA, fond Velitelství II. sboru, karton 26, čj 88 626

11. Stavební úsek „D-1a“

Vrchmezí

Stavební firma: Václav a František Capoušek, stavitelé (Hradec Králové)

Zadán: 6. 10. 1937

Délka úseku: 2 km

Celkový počet zadáných objektů: 20 (1. sled: 19, 2. sled: 1)

Číslování: 1. sled: č. 68-86, 2. sled: č. 250

Vybetonováno: 20 (1. sled: 19, 2. sled: 1)

Velitel stavebního dozoru: mjr. pěch. Jan Kubánek (p. pl. 4 Prokopa Velikého)

Sídlo VSD: Sedloňov

11. 1 Umístění

Stavební úsek „D-1a“ byl sice zadán jako část stavebního úseku „D-1“, ale 29. listopadu došlo z administrativních důvodů k jeho oddělení, po kterém se stal samostatným účetním celkem, a tedy i samostatným stavebním úsekem.

Začíná asi 0, 5 km západně od Sedloňovského vrchu, kde navazuje na stavební úsek „X“. Po celé své délce je ukryt v lesním porostu nad Sedloňovem.

11. 2 Soutěž

Vypisovat novou soutěž na stavbu těchto 20 pevnůstek by bylo neekonomické, zdlouhavé a navíc by jen těžko někdo mohl podat tak výhodnou nabídku jako firma, která v oblasti již pracovala a disponovala zde veškerými stavebními prostředky. Proto byl úsek bez výběrového řízení zadán Václavu a Františku Capouškovým z Hradce Králové, a to za jednotkové ceny z jejich alternativní nabídky na stavbu „D-1b“. Celková odměna za provedené práce měla činit

11. 3 Výstavba

Stavební práce zde začaly v červnu 1938, tedy poté, co byl dokončen úsek „D-1b“. První sled se dělil na dvě části. Nejbližší k nepříteli stálo 7 řopíků vložených do budoucí linie TO. Za nimi se nacházela souvislá linie tvořená zbývajících 12 pevnůstkami prvního sledu. V době do postavení TO představovala tato část úseku „D-1a“ nejdůležitější komponent jeho obrany, a proto byla její stavba proti objektům vloženým do linie TO upřednostněna. Plánovala se i výstavba 12 řopíků ve druhém sledu, avšak v lednu 1938 byly tyto objekty vypuštěny.

Stejně jako v případě stavebního úseku „D-1b“ ani zde nebyli František a Václav Capouškoví ochotni akceptovat částku, která jim podle vojenské správy náležela a místo 741 630, 55 Kč⁸⁶ požadovali 819 823, 31 Kč. Stejně jako u předchozího úseku není ani zde výsledek tohoto sporu znám.

11. 4 Případ kpt. pěch. Jaroslava Roha

Nepochybně nejzajímavější událostí z úseku na západním konci Orlických hor se stal spor velitele VSD s podnikateli Václavem a Františkem Capouškovými a aféra kolem objektu č. 243. Ačkoliv LO v Orlických horách bylo a je pro naši fortifikační literaturu okrajovým tématem, rozbor tohoto sporu se již na stránky knih dostal, a ne jednou. První se mu věnoval Ota Holub, který své názory na případ publikoval v knihách *A věže mlčí...*⁸⁷ a spolu s Václavem Kaplanem v *Opevnění 1935-1938: Náchodsko*⁸⁸. Hlavní chybu jednoznačně shledává na straně stavební firmy, která neprováděla práce kvalitně, v důsledku čehož došlo i k zatékání do již zmíněného objektu. S novým pohledem na věc přišel v roce 2005 ve své knize

⁸⁶ VHA-VÚA, fond Velitelství II. sboru, karton 26, čj 7741

⁸⁷ HOLUB, Ota. *A věže mlčí*. 1. vyd. Praha: Pressfoto 1973

⁸⁸ HOLUB, Ota. KAPLAN, Václav. *Opevnění 1935-1938: Náchodsko*. 1. vyd. Náchod: Okresní muzeum v Náchodě 1986

Netypické objekty československého lehkého opevnění Ivo Vondrovský. Především očisťuje stavební firmu a hlavní příčinu zatékání spatřuje v samé konstrukci řopíku, která má sice odolávat dělovým granátům mohutných ráží, proti vodě však potřebná odolnost chybí.

Dnes již asi nikdy přesně nezjistíme, jaký byl podíl stavební firmy na pronikání vody do řopíku č. 243 a zda tedy měl kpt. pěch. Roh opodstatněný důvod proti ní tak brojit. O kvalitě prvních vybetonovaných řopíků svědčí jejich současný stav. Ve třech z nich se dnes permanentně nachází voda a další jeví známky jejího zatékání⁸⁹. Nemusí se však jednat o výsledek snahy na stavbě ušetřit, ale o prostou nezkušenost s výstavbou tak specifických objektů, jakým opevnění nepochybně bylo.

A právě malá zkušenost stavební firmy a zřejmě příliš velké očekávání vojenské správy od LO vz. 37 bylo zřejmě hlavní příčinou takového vyhocení celé situace okolo nešťastného řopíku. Další zakázky Václavu a Františkovi Capouškovým na stavbu lehkého opevnění a překážek jsou toho jasným důkazem.

12. Objekty vložené do linie

TO

Hřeben Orlických hor pokrýval v třicátých letech na rozdíl od dneška neprostupný les. Ten sice vytvářel přirozenou protitankovou překážku, na druhou stranu ovšem zastiňoval výhled z objektů do předpolí a znesnadňoval vedení paleb. Proto vzdálenosti mezi jednotlivými těžkými objekty, které by ve volném terénu spolehlivě zaručovaly bezpečnou ochranu sousedních srubů i mezilehlých intervalů, nemusely v zalesněných prostorech stejnou jistotu

⁸⁹ Nutno dodat, že objekty v úseku „D-1b“ nejsou v žádném případě jedinné do kterých zatéká.

poskytovat.

Vznik lehkého opevnění vz. 37 na začátku roku 1937 poskytnul jednoduché a levné řešení potřebného „zhuštění“ palebné přehrady v podobě vsunutých řopíků. V prostoru mezi Zemskou bránou a Komářím vrchem jejich výstavbu obstaraly stavební firmy pracující zde na těžkém opevnění. Dále až k Sedloňovu, kde jejich linie končila, byly vsunuté řopíky zadány podnikatelům stavícím zde lehké opevnění.

Stavební úseky LO vz. 37 vložené do linie TO⁹⁰ (tab. 1)

Úsek	Stavební firma	Prostor	Délka	Zadáno/ postave no	Číslování	Velitel VSD
„A (1)“	Ing. Václav Střebský, stavitel (Plzeň) ⁹¹	východně od Zemské brány	-	2/2	331-332	npor. stav. Ing. Stanislav Kmoníček
„A (2)“	Hráský a Jenč, stavitelé (Mladá Boleslav) ⁹²	silnice z Bartošovic do Kunvaldu – Zemská brána	2, 75 km	6/6	325-330	por. stav. Alois Daněk
„A (3)“	Hlaváček a Müller, stavitelé (Praha) ⁹³	Komářův vrch - silnice z Bartošovic do Kunvaldu	9, 5 km	24/24	301-324	por. stav. Jaroslav Potůček

⁹⁰ Informace o úsecích „A (1)“, „A (2)“ a „A (3)“ jsou převzaty z internetových stránek www.ropiky.cz. Označení „C“, „X“ a „D-1a“ se nevztahuje pouze na vložené objekty (viz předchozí kapitoly).

⁹¹ Ing. Václav Střebský stavěl podúsek TO 7. /III. Jedlina (objekty K-S 47 – K-S 52 b).

⁹² Hráský a Jenč stavěli podúsek TO 1. /X. Zaječiny (objekty R-S 54 – R-S 64).

⁹³ Hlaváček a Müller budoval podúsek TO 2. /X. Kunvald (objekty R-S 65-R-S 74).

„C“	Ing. Ota Hányš, stavitel (Rychnov nad Kněžnou)	Jelenka – Komářův vrch	8 km	20/20	301-320	škpt. pěch. Václav Rathaus (I./30. prapor), škpt. pěch. Jaroslav Dostál (I./30. prapor)
„X“	Podnikatelství staveb Goldschmid a Hartman, stavební inženýři a stavitelé (Náchod)	Sedloňovský vrch - Jelenka	7 km	16/9	301-316	por. pěch. Josef František Soukup (p. pl. 21 Maršála Foche), mjr. pěch. Josef Loskot, por. pěch. Josef Hýška (pravděpodobně I./4. prapor)
„D-1a“	Václav a František Capoušek, stavitelé (Hradec Králové)	Polom – Sedloňovský vrch	2, 5 km	7/7	68-74	škpt. pěch. Jan Kubánek (p. pl. 4 Prokopa Velikého)

13. Výstavba překážek v linii LO a stálých zařízení na komunikacích

Trasa opevnění byla vždy vedena způsobem umožňujícím

maximální využití terénu jako přirozené překážky postupu nepřítele. I přesto však bylo nutno vybavit linii LO překážkami, protože zabraňovaly snadnému přístupu k objektům samotným a také značně prodlužovaly dobu, kterou by nepřítel při dobývání musel strávit v palebné přehradě.

Překážky je možno rozlišit na lehké, určené proti pěchotě, a těžké, schopné navíc odolávat i nájezdům obrněných vozidel. V linii LO Orlických hor však těžké překážky nenašly uplatnění, a proto se budeme blíže věnovat pouze těm lehkým. Jejich základ tvořily železné překážkové kolíky (tzv. prasečí ocásky) složené z 20 mm silného ocelového prutu upevněného v betonovém kvádru o rozměrech 23 x 23 x 40 cm. Celkem existovalo pět různých typů lišících se výškou a počtem ok sloužících k pohodlnějšímu přichycení ostnatého drátu. Mimo něj se používal také drát kotevní a vázací.

V lesích a dalších méně ohrožených místech linie LO se většinou používala dvouřadá překážka o šířce 2 m a v otevřeném terénu či více ohrožených prostorech se obvykle stavěla třířadá překážka široká 4 m.

Současně se začátkem výstavby LO vz. 37 v Orlických horách v létě roku 1937 vyvstala i otázka jeho opatření protipěchotními překážkami. O naléhavosti problému svědčí i fakt, že vytyčování jejich trasy mělo mít přednost před zaměřením objektů 2. sledu⁹⁴. K realizaci výstavby však už v roce 1937 nedošlo. O to více se muselo spěchat v roce následujícím. Jakmile to sněhové podmínky dovolily, vyrazili na hřebeny velitelé jednotlivých praporů, kteří zde také minulý rok překážkový systém vyměřovali, doprovázeni podnikateli vyzvanými k účasti na omezené soutěži.

13. 1 Stavební úsek IX Komár - Polom

Stavební firma: Václav Hnilička, stavitel (Třebechovice pod

⁹⁴ VHA-VÚA, fond Velitelství II. sboru, karton 6, čj 37 465

Orebem)

Zadán: 10. 7. 1938

Délka úseku: 20 km

Velitel stavebního dozoru: škpt. pěch. Otakar Melichar (p. pl.

30 „Aloise Jiráska“)

Sídlo VSD: Deštné v Orlických horách

Protipěchotní překážky se měly nacházet před stavebními úseky LO „C“, „X“ a „D-1a“, tedy v místech, kde se neočekávala brzká výstavba překážek před linií TO.

Trasa překážek byla odvozena z palebného plánu řopíků, pevnůstky vložené do linie TO tak překážkový systém nechránil. Na stavbu necelých 20, 5 km protipěchotních překážek se předpokládala potřeba přes 48 tisíc ocelových překážkových kolíků, 372 km ostnatého drátu a 180 tun cementu. Lesní cesty protínající pás překážek a průchody pro hlídky a pro lesní zvěř, kterými se v míru dalo procházet, měly být v případě ohrožení uzavřeny 172 pěchotními rozsocháči. Důležité cesty a silnice, kde hrozilo nebezpečí nasazení nepřátelské obrněné techniky, měly zatarasit protitankové zátarasy, jejichž vybudování ovšem nezajišťovala stavební firma, ale příslušné ŽSV.

V soutěži na výstavbu překážek mezi Komářím vrchem a obcí Polom bylo vyzváno 6 stavebních firem⁹⁵, z nichž dvě⁹⁶ svou účast odmítly s odůvodněním, že by zakázku do konce roku nestihly realizovat. Ze zbývajících čtyř uchazečů nakonec zvítězil Václav Hnilička z Třebechovic pod Orebem s nabídkou 1 521 525, 43 Kč⁹⁷

⁹⁸. Navíc se zavázal k převzetí 300 000 Kč v dluhopisech 4 ½ %

95 Ing. Josef Drahoš, stavitel (Vysoké Mýto), Podnikatelství staveb Goldschmid a Hartman, stavební inženýři a stavitelé (Náchod), Ing. Ota Hányš, stavitel (Rychnov nad Kněžnou), František Koch, stavitel (Kvasiny), František Padrian, stavitel (Kostelec nad Orlicí).

96 Soutěžní elaborát vrátil Ing. Ota Hányš a František Padrian.

97 VHA-VÚA, fond Velitelství II. sboru, karton 18, čj 48 095

98 Nabídky ostatních účastníků soutěže: Ing. Josef Drahoš, stavitel (1 988 977, 32 Kč), Podnikatelství staveb Goldschmid a Hartman, stavební inženýři a stavitelé (2 142 256, 44 Kč), František Koch, stavitel (2 304 638, 14 Kč).

Půjčky obrany státu a 450 000 Kč v dodavatelských poukázkách. Celkový náklad na výrobu a stavbu 20 370 metrů pěchotních překážek a výrobu 152 kusů pěchotních rozsocháčů činil 2 189 000 Kč.

V pátek 8. července 1938 se stavební práce rozběhly a času nebylo nazbyt, neboť překážky měly být způsobilé k odevzdání do 30. září, tedy za necelé tři měsíce. Cement, ocelové pruty a drát se vykládaly v železničních stanicích Dobruška, Solnice a Rychnov na Kněžnou, odkud se převážely do stavebních ohrad umístěných ve Zdobnici a Deštném v Orlických horách. V Deštném také podnikatel pronajal kancelář pro sebe a VSD. Překážky se stavěly na čtyřech místech zároveň, což si ostatně ve smlouvě vojenská správa vymínila. Protože pás překážek procházel často velmi odlehlými oblastmi, musel zde podnikatel zřídit pro dělnictvo potřebné zázemí. U Černého kříže, Velké Deštné a Čertova dolu tak vznikly ubytovny spojené s kantýnou a jedna samostatná noclehárna byla postavena také na Tetřevci. Mimo to nechal podnikatel zřídit tři malé přenosné boudy k přenocování menšího počtu dělnictva.

Staviteli se nepodařilo splnit lhůtu danou vojenskou správou na postavení celého úseku a 30. září se na hřebenu stále usilovně pracovalo. Stejně jako naprostá většina řopíků, tak i systém překážek se po okupaci pohraničí německými vojsky ocitl na zabraném území. Z toho důvodu nebylo možno provést kvantitativní kolaudaci a není tedy přesně známo, v jakém stavu se protipěchotní překážky před linií řopíků nacházely. Za provedené práce bylo staviteli proplaceno 904 990, 01 Kč⁹⁹ a 33 046, 40 Kč jako náhrada za škody utrpěné nuceným přerušением stavební činnosti.

13. 2 Stálá zařízení na komunikacích

Přístup k řopíků na hřebenu Orlických hor neztěžovaly pouze protipěchotní či protitankové překážky umístěné maximálně několik

⁹⁹ VHA-VÚA, fond Velitelství II. sboru, karton 17, čj 62 657

desítek metrů před nimi, ale také zvláštní zařízení na komunikacích. Toto uzavírání probíhalo na základě § 90 Zákona ze dne 13. května 1936 o obraně státu a Vládního nařízení ze dne 9. července 1936 o zvláštních zařízeních na silnicích a cestách. Kromě svého morálního významu měla tato opatření dostat pod kontrolu provoz před hlavním obranným postavením a zamezit nenadálému průniku motorizovaných jednotek k hlavní linii opevnění. První a zároveň jediný vybudovaný sled těchto zařízení se umísťoval přímo na hranici, třetí a poslední měl stát u linie opevnění.

Samotné zatarasení komunikace mohlo být provedeno buď příkopem či řadou kolejnic upevněných v betonovém prahu. Pokud měla být zachována průjezdnost, umísťovala se na cestu mohutně dimenzovaná ocelová závora. Tato zařízení působila místnímu obyvatelstvu nemalé nepříjemnosti a přes zákaz byla často a navíc úspěšně objížďena.

Během mobilizace pak byly na dalších předem vytipovaných pozicích příslušníky SOS zřizovány záseky či barikády a na zvláště vhodných místech, jako byly např. mosty a propustky, měly komunikace uzavřít předem připravené destrukce.

14. Výstavba LO v Orlických horách – závěrečný souhrn

Po mnoha měsících usilovné práce přichází 1. října 1938 velitelům VSD na stavbě LO i překážek na území II. sboru tento rozkaz:

„Zastavte veškeré práce na l. o.

Připravte ihned s veškerým úsilím a prostředky všechny materiál a písemnosti l. o. k evakuaci do vnitrozemí. Podle možnosti tuto evakuaci ihned sami provádějte.

Odmontujte i zamontované /osazené/ lafety, periskop. závěsy, periskopy, kulometné závěsy, sklopné stolky, ventil. zařízení atd. a připravte u vhodných komunikací, event. i odsuňte. Z překážkového materiálu odsunujte v první řadě nezabudovaný materiál /žel. kolíky, rozsocháče, drát a cement/ zbude-li čas a dopravní prostředky odsuňte i drát, bloky a rozsocháče získané rozebráním překážek.

Odsun zaříďte, pokud jste již neučinil jiné dispozice, v dohodě s velitelem úseku, který obdržel příslušné rozkazy.

Materiál, který je dosud na vagonech vraťte zpět do továren v českém kraji /Kladno, Beroun,/ nikoliv však do Mostu a pod.

K informaci uvádím, že materiál bude odsunut asi v tomto pořadí: písemnosti – lafety s chladícím zařízením – periskopické závěsy – periskopy – kulometné závěsy – sklopné stolky – vent. zařízení – železo – cement – a ostatní materiál. Využijte všech prostředků k tomu, aby co nejvíce materiálu bylo evakováno – pracujte v dohodě s velitelem úseku.

Ve spisech VSD. zaznamenejte stav prací tak, aby vyúčtování bylo možné a uveďte /aspoň přibližně/ počty evakuovaného materiálu.

O ukončení prací a návratu k voj. tělesu zašlete hlášení s odvoláním na toto čj. a uveďte svou novou adresu.

Dostanou všechny VSD. na objekty i překážky ve stejném znění mimo úseků D-2, až F-3¹⁰⁰, vel. Havlíček¹⁰¹ na vědomí¹⁰²“.

Tak byla s definitivní platností ukončena výstavba LO v celé oblasti II. sboru. A jak vypadala situace Orlických horách? Z celkového počtu 551 řopíků, které měly prostor mezi vrchem Šibeník na západě a Boudou na východě bránit, se šesti zde pracujícím

100 Tyto stavební úseky LO se nenacházely v oblastech, které byly Německu odstoupeny.

101 Krycí název pro I. armádu.

102 VHA-VÚA, fond Velitelství II. sboru, karton 17, čj 62 069

stavebním firmám podařilo do 30. září 1938 vybetonovat 423, tedy téměř 4/5. Z pevnůstek vložených do linie TO, která měla mezi Komářím a Sedloňovským vrchem vyrůst v letech 1939-1940, se podařilo postavit 90, 6 %. Ze zadaných řopíků v 1. a 2. sledu pak 84, 5 % resp. 59, 9 %. Příčinou vysokého rozdílu je silný důraz kladený vojenskou správou na stavbu prvního sledu.

O výstavbě LO leccos napovídají počty řopíků vybetonovaných stavebními firmami v jednotlivých měsících. Již při letném pohledu na tyto hodnoty v roce 1937 zarazí velký rozdíl mezi 49 řopíky postavenými Václavem a Františkem Capouškovými z Hradce Králové v úseku „D-1“ a 13 pevnůstkami v úseku „A“ či 23 v úseku „B“¹⁰³. Důvodů může být několik. Především stavitelé z Hradce Králové začali stavět zhruba o měsíc dřív, což jim jednak poskytlo na stavební práce více času a navíc snad dodalo odvahy stavbu před zimní přestávkou více „rozjet“. Stavební práce však měly být všude dohotoveny do konce roku 1937¹⁰⁴. V úseku „D-1“ nelze samozřejmě vyloučit ani lepší organizaci práce a za dobrým výsledkem může stát také kombinace všech výše uvedených důvodů.

Rok 1938 se nesl ve znamení mohutného rozmachu prací způsobených především zadáváním dosud nezadaných objektů. Konjunktura nastala v létě, kdy se v červenci podařilo vybetonovat 67 a v srpnu dokonce 70 pevnůstek. Nejvýkonnější se ukázala stavební firma Ing. Josefa Drahoše, která od května do srpna dokázal každý měsíc postavit více než 20 objektů, v červnu pak dokonce celých 27, tedy téměř co den to nový řopík. Naopak nejpomaleji se pracovalo ve stavebních úsecích „D-1a“ a „D-1b“, kde se nepostavilo více než 9 pevnůstek za měsíc.

Na závěr zbývá již jen konstatovat, že při porovnání množství

¹⁰³ Stavební úseky „C“ a „X“ vůbec nezmiňuji, neboť zde výstavba začala až v říjnu, resp. v listopadu, a proto zde má malý počet vybetonovaných objektů své logické opodstatnění.

¹⁰⁴ Na tomto místě je nutno zmínit, že se žádné ze stavebních firem budujících LO v Orlických horách nepodařilo stavbu dokočit do stanovené lhůty. A velmi nízká sankce za zpoždění (200 Kč/ den) dosvědčuje přesvědčení vojenské správy o dodržitelnosti jí stanovených lhůt.

vybetonovaných řopíků s počty zaměstnanců se potvrzuje logický předpoklad, že první hodnota je na druhé do jisté míry závislá.

14. 1 Zkoušky krychelné pevnosti

Kvalita betonové směsi a provedení betonářských prací hrály u všech pevnostních objektů zcela zásadní roli, neboť nejen že do značné míry určovaly odolnost objektu, byly ale také odrazem kvality prací stavební firmy. Vojenská správa pochopitelně velmi dbala na to, aby podnikatelé na stavbě nešetřili a zadané práce prováděli poctivě, v čemž hlavní roli hrál VSD kontrolující náležité složení betonové směsi a její pěstování do připraveného bednění. Na rozdíl od pěstování, jehož kvalitu mohl VSD ihned po odbednění řopíku objektivně posoudit, jakost betonu samotného musela odhalit až zkouška v tlaku.

Ta se prováděla na třech zkušebních kostkách zhotovovaných na vlastní náklady podnikatelem. Všechny tři kostky musely být vyrobeny současně, a to buď ze základové desky, z obvodových zdí či ze stropu. Následně se pečlivě uložily, aby byly ušetřeny nepříznivému počasí, a poté se dohromady z několika pevnůstek najednou zasílaly do Výzkumného a zkušebního ústavu hmot a konstrukcí stavebních při Českém vysokém učení technickém v Praze-Dejvicích, kde se přesně 28 dní po jejich betonáži podrobily zkoušce v tlaku, při níž dle nařízení MNO musely vykazat pevnost v tlaku minimálně 450 kg/cm². Velký význam zjištěných hodnot se odrazil i ve velkých postizích za jejich nedodržení. Každý 1 kg/cm² pod limit stál podnikatele 1/200 oferované částky za 1 m³ betonové směsi a v krajním případě mu mohlo být nařízeno objekt odstranit a na vlastní náklady postavit nový.

V Orlických horách je známa krychelná pevnost u 56, 3 % vybetonovaných objektů. V naprosté většině případů se jedná o údaje řopíků postavených v roce 1938. Více o zdejší situaci říká následující tabulka.

Výsledky zkoušek pevnosti v tlaku-celkový přehled (tab. 2)

Stavební úsek	Stavební firma	Počet vybetonovaných objektů	Počet objektů se známou krychelnou pevností	Průměr	Nejvyšší dosažená pevnost v tlaku	Nejnižší dosažená pevnost v tlaku
„A“	Ing. Josef Drahoš, stavitel (Vysoké Mýto)	129	92 (71 %)	478 kg/cm ²	666 kg/cm ² (53/A-140 N)	337 kg/cm ² (58/A-140 N)
„B“	arch. Ladislav Syrový, stavitel (Hradec Králové)	23	0 (0 %)	-	-	-
„B-1“	František Havlíček, stavitel (Žamberk)	33	21 (64 %)	428 kg/cm ²	512 kg/cm ² (20/A-140 N)	333 kg/cm ² (221/A-120 N)
„C“	Ing. Ota Hányš, stavitel (Rychnov nad Kněžnou)	71	46 (65 %)	522 kg/cm ²	624 kg/cm ² (304, 305/A-160 Z)	343 kg/cm ² (99/A-120 N)
„X“	Podnikatelství staveb Goldschmid a Hartman, stavební inženýři a stavitelé (Náchod)	50	39 (78 %)	433 kg/cm ²	587 kg/cm ² (7/A-140 Z)	323 kg/cm ² (25/D2 Z)

„D-1a“	Václav František Capoušek, stavitel (Hradec Králové)	a 20	20 (100 %)	513 kg/cm ²	585 kg/cm ² (83/A-160 N šik. L)	433 kg/cm ² (80/A-120 N šik. L)
„D-1b“	Václav František Capoušek, stavitel (Hradec Králové)	a 65	23 (35 %)	495 kg/cm ²	606 kg/cm ² (236/A-180 N šik. L)	428 kg/cm ² (229/A-160 Z)

Výpovědní hodnota čísel uvedených v tabulce není samozřejmě stoprocentní, ale její výše je přímo úměrná procentu známých údajů uvedeném ve čtvrtém sloupci. Z tabulky vyplývá, že většina firem neměla s normou 450 kg/cm² závažnějších potíží, naopak některé ji i v průměru o hodně překonávaly.

15. Vojenský stavební dozor

Pramenů týkajících se personálu VSD není mnoho, jedná se především o směrnice VSD a hlášení velitelů informujících velitelství ženijního vojska sboru¹⁰⁵ o počtu personálu. Před badatelem se tak objevují pouze jednotlivé střípky, které dávají jen malou šanci vytvořit si celkový přehled a zjistit, zda a jak moc se skutečné fungování VSD od směrnic odlišovalo a jak vůbec vypadal život jeho členů v průběhu výstavby LO.

VSD zastupoval vojenskou správu při výstavbě daného úseku opevnění. Podřízen byl velitelství sboru skrze výše postavené

¹⁰⁵ Dále jen VŽVS.

jednotky, po technické stránce se však zodpovídal přímo velitelství ženijního vojska sboru. Úkolů na něj kladených bylo mnoho, v první řadě se jednalo o kontrolu provádění stavebních prací, zprostředkovávání styku mezi firmou a velitelstvím sboru a zajištění ochrany před nepřátelskou zpravodajskou službou. Veškerý personál pocházel z jednotek umístěných nedaleko budoucí linie opevnění.

V čele VSD stál důstojník, obvykle štábní kapitán či major. Není neobvyklé, že dotyčný měl již s výstavbou opevnění nějaké zkušenosti, např. škpt. pěch. Šilhánek či škpt. Tesárek vedli před svým působením v úseku „A“, resp. „B“, výstavbu LO vz. 36 a své pravděpodobně první zkušenosti s výstavbou opevnění získával při budování těchto objektů i kpt. pěch. Roh. Na rozdíl od zkušeností nebylo pro řízení výstavby LO a jejího stavebního dozorování potřeba vysokoškolského vzdělání, neboť nikdo z velitelů VSD v Orlických horách na něj před válkou, na rozdíl od některých jiných členů, nedosáhl. Velitel často nebyl jediným důstojníkem na stavbě, ve funkci jeho zástupce či pomocníka zde bývali umístováni důstojníci připravující se na samostatné vedení VSD¹⁰⁶. Velitel kromě řízení celého VSD také zprostředkoval styk mezi stavební firmou a VŽSV, podílel se na zpravodajské činnosti a byl odpovědný za kvalitně provedenou stavbu objektů¹⁰⁷.

Po veliteli byli dle hodnosti i funkce nejvýše postavení techničtí a administrativní pomocníci, většinou v hodnosti desátníka asp. či četaře asp. U každého VSD měl být dle směrnic¹⁰⁸ jeden administrativní a jeden technický pomocník, u kterého se navíc očekávalo stavební vzdělání. Ve skutečnosti jich však bývalo i více.

Nejpočetnější skupinu tvořili dozorcí. Jednalo se většinou o vojíny, ale poměrně často také svobodníky či desátníky znalé železobetonářského řemesla. Dozorcí s technickými pomocníky

106 Např. v úseku „D-1b“ působil škpt. pěch. Kubánek.

107 Jen v Orlických horách jsou známy dva případy, kdy byl velitel VSD kvůli špatně provedené stavbě vojenskou správou popotahován. Viz kapitoly Stavební úsek „B“ Rokytnice v Orlických horách a Stavební úsek „D-1b“ Olešnice.

108 VHA-VÚA, fond Velitelství II. sboru, karton 10, Směrnice pro Vojenský stavební dozor.

plnili dozorovací funkci při stavbě, kontrolovali správný postup prací a kvalitu používaného materiálu. Techničtí pomocníci byli pravděpodobně dozorcům nadřizeni, při betonáži mohli plnit funkci jakýchsi vedoucích dozorců směny, jak ale byla rozdělena odpovědnost, nelze dnes s přesností určit.

Každý vojenský dozor měl také svého podkoního či šoféra motocyklu, který se staral o jezdeckého koně, resp. motocykl a dělal vojenského sluhu veliteli. Ve směrnících pro velitele VSD z roku 1938 je uvedena i funkce skladníka a zdravotníka, v jednotlivých hlášeních se však objevují jen zřídka.

Čím méně lidí znalo podrobné informace o opevnění, tím pochopitelně lépe. Již v nedatovaném dokumentu *Organizace vojenských stavebních dozorů pro polní opevnění 1937* je patrná obava ze střídání personálu u VSD. I přes nedostatek pramenů lze s jistotou konstatovat, že v tomto případě praxe odpovídala normě a střídání příslušníků VSD bylo spíše výjimkou než pravidlem.

Sídlem VSD byla kancelář umístěná v bezprostřední blízkosti kanceláře stavební firmy. Podnikatel ji musel vybavit potřebným nábytkem a malým trezorem či jinou schránkou zaručující dostatečnou bezpečnost přísně tajných dokumentů. Umístění kanceláře mělo skýtat co možná nejlepší dostupnost ke všem budoucím stavenišťům daného úseku.

Veliteli VSD, který musel mít neustálý přehled a kontrolu nad všemi stavebními pracemi, byl vždy přidělován nějaký dopravní prostředek, v naprosté většině případů se jednalo o jezdeckého koně či motocykl. Zbytek personálu si pak musel vystačit s jízdními koly.

Příslušníci VSD bydleli zřejmě většinou na privátě, někteří možná přímo v kanceláři, obzvláště v případě velké vzdálenosti od civilizace. Stravování probíhalo buď ve vlastní režii, v restauraci či v kantýně zřízené podnikatelem pro dělnictvo.

16. Dělnictvo na stavbě LO v Orlických horách

S podnikatelem přicházeli obvykle pouze vedoucí pracovníci. Dělnictvo bylo najímáno až v místě stavby, obvykle z blízkého okolí budoucí linie opevnění. Toto logické řešení v sobě skýtalo výhody pro obě strany. Odpadly problémy, které by při dovozu dělníků z jiných částí státu určitě nastaly, nemohlo docházet k vyvážení informací o výstavbě opevnění a místnímu obyvatelstvu se tak kompenzovaly problémy způsobované výstavbou opevnění. Nábor pracovníků si musel podnikatel zajišťovat sám po dohodě s VSD, který skrze okresní úřad prověřoval spolehlivost jím přijatých dělníků. V žádném případě nemohl být přijat člověk, který neměl československé státní občanství, měl blízké příbuzné v Německu¹⁰⁹ či tam po nějakou dobu pracoval. Ačkoliv se o tom směrnice přímo nezmiňují, velmi vážnou překážkou k přijetí zřejmě bylo členství v SdP nebo sympatizování s jejími myšlenkami. V zásadě záleželo na veliteli VSD, koho uzná dostatečně spolehlivým a koho ne. Dosud neproověřené dělníky mohl podnikatel zaměstnávat pouze na méně důležitých stanovištích, určitě by se tedy takový dělník neměl objevit např. u ohýbání armatury, stavbě bednění či dokonce betonáži.

Všichni zaměstnanci museli být poučeni o zachování vojenského tajemství a nebezpečí špionáže cizí mocnosti. Každý z nich podepsal slib¹¹⁰, čímž potvrdil mimo jiné i to, že nevlastní pas či osvědčení pro malý pohraniční styk. Stejně jako vojenský personál, tak i obyčejní dělníci nesměli bez povolení velitele VSD překročit státní hranici. Všichni přijatí zaměstnanci obdrželi průkazy a byli zaneseni do kartotéky.

Zajímavým pramenem pro poznání významu legitimací je protokol sepsaný na četnické stanici v Olešnici v Orlických horách při příležitosti vyšetřování přečinu Františka a Václava

¹⁰⁹ Ve směrnici není ani zmínka o nebezpečí, které by mohly představovat příbuzenské svazky s občany Maďarska, či Rakouska.

¹¹⁰ Podnikatel skládal slib do rukou velitele ženijního vojska sboru.

Capouškových proti zákonu na obranu státu¹¹¹. V rámci vyšetřování provedl vrchní strážmistr Novák společně s kpt. Rohem kontrolu dělníků na jednotlivých staveništích úseku „D-1“. Zjištěno bylo celkem 12 přestupků¹¹². Ve většině případů dělníci pracovali na samotných objektech a neměli přitom žádnou průkazku. Ať již byl na vině podnikatel sám, či kpt. Roh, který údajně bez vědomí podnikatele nechal sebrat všechny průkazky a ne všechny je vrátil zpět jejich majitelům, zaráží fakt, že bylo možno bez jakékoliv legitimace pracovat i několik týdnů přímo na objektech opevnění, aniž by si toho kdokoliv z vojenského stavebního dozoru všimnul, či mu to vadilo. Dokazuje to, že zdaleka ne vždy musela praxe odpovídat stanovené normě.

16. 1 Rozdělení dělnictva a platové podmínky

Lidi stavící LO můžeme dle jejich platu a funkce rozdělit do tří základních kategorií. Za prvé se jedná o běžné dělníky bez potřebného vzdělání, kteří tvořili většinu zaměstnanců. Vykonávali širokou škálu činností, mezi které patřilo skládání materiálu, praní šterku, či pomoc při jakékoliv jiné činnosti. Podnikatelem Syrovým v úseku „B“ byla jejich práce honorována částkou 2. 80 Kč na hodinu¹¹³, na stejný plat si mohli dělníci přijít i u firmy Hányš stavějící pevnosti u Deštného v Orlických horách, či Capoušků budujících linii řopíků u Sedloňova. O něco lépe platila firma Havlíček, kde byla hodinová mzda 3 Kč a nejlépe byli běžní dělníci placeni u stavitele Drahoše, kde za hodinu práce inkasovali až 3. 50 Kč za hodinu.

Do druhé kategorie zaměstnanců patřili ti, kteří měli nějaké upotřebitelné vzdělání, jako např. vyučení tesaři, kováři a zedníci znalí železobetonářského řemesla. Nejdůležitější prací tesařů byla

111 Viz kapitola Stavební úsek „D-1b“ Olešnice.

112 Na stavbě tohoto úseku mohlo v této době pracovat asi 140 lidí.

113 K úplnému zodpovězení platové otázky se bohužel nedochovalo dostatek pramenů. Není známo, zda např. dělníci nedostávali nějaké prémie či jak moc hodinová mzda závisela na platných kolektivních smlouvách pro daný okres. Poté by však vyvstala ještě otázka, kolik procent dělnictva bylo organizováno v odborech.

příprava bednění pro betonáž, mimo to také stavěli různé dřevěné stavby, ať už se jednalo o sklady cementu a zásobníky stavebního materiálu, či dočasné ubikace pro dělnictvo a kanceláře pro podnikatele a VSD. Úkolem kovářů byla příprava výztuže do jednotlivých objektů. Náplní této práce bylo řezání a ohýbání ocelových prutů do potřebných délek a tvarů. Počet kovářů se většinou pohyboval do pěti osob. Jako poslední byli do této skupiny zařazeni pracovníci znalí železobetonářského řemesla a ti zaměstnanci, kteří se podíleli na betonáži. Výše platu se u této skupiny pracovníků pohybovala zhruba v rozmezí 4. 20-5.00 Kč.

Třetí a zároveň poslední kategorii tvoří vedoucí pracovníci, v pramenech též zvaní předáci, kteří byli vedoucími jednotlivých pracovních skupin¹¹⁴. Důkazem svébytnosti této skupiny jsou hlášení velitele VSD, kde je počet těchto pracovníků vždy uváděn zvlášť¹¹⁵. V průměru se jich na stavbě nacházelo mezi 4-7¹¹⁶ a to bez viditelného vztahu s aktuálním počtem dělníků. Nejdůležitější funkci na stavbě zastával stavbyvedoucí¹¹⁷. Ten stavbu celého úseku po organizační stránce řídil a kvalita jeho práce se odrážela také v ziscích podnikatele. Zodpovědnost všech řídicích pracovníků byla nesmírná, a to především proto, že jen této úzké skupině se směly do rukou dostat polírní plány, které každé ráno velitel VSD na podpis vydával. Mzda těchto řídicích pracovníků zůstává zatím neznámou.

Celkový počet zaměstnanců pracujících v určitém okamžiku na stavbě daného úseku je ve značné míře odrazem jejich aktuální potřeby. I přesto, že podmínky stavby se u jednotlivých úseků LO v Orlických horách nemálo lišily, lze vysledovat určité obecné tendence. Např. v prvním měsíci stavebních prací počet zaměstnanců nepřevyšoval několik málo desítek¹¹⁸, v následujících měsících však více či méně rostl a pokles začal až na přelomu října a listopadu, pravděpodobně v souvislosti se zhoršujícím se počasím a příchodem zimy. Na jaře se začínalo pracovat, jakmile to přírodní podmínky

114 Např. skupiny kopající výkopy, stavějící bednění, atd...

115 Do uváděných čísel se zřejmě počítali i úředníci.

116 Ne výjimečně však také 2 nebo 11.

117 Tuto funkci mohl vykonávat sám podnikatel.

118 Na přípravné práce zřejmě nebylo potřeba zaměstnávat více osob.

dovolily. Ve stavebních úsecích „A“ a „D-1“ to příroda umožnila již v dubnu, ve výše umístěných úsecích „B-1“, „C“ a „X“ se muselo ještě měsíc počkat. Stejně jako v předešlém roce, tak i v roce 1938 se po zahájení prací počet dělníků postupně zvyšoval¹¹⁹. Jejich celkový počet na výstavbě LO v Orlických horách v tomto roce značně převyšuje údaj z předešlého roku. V srpnu 1938, kdy počet zaměstnanců dosáhl maxima, pracovalo na LO kolem 850 lidí.

Dělníci bydleli většinou u sebe doma či na privátě. Pokud se však stavba nalézala daleko od civilizace, jako například v úseku „C“, podnikatel postavil jednoduché dřevěné baráky, kde mohli dělníci na noc složit hlavu, ačkoliv moc pohodlí jim asi neposkytly. S výstavbou ubikací byla samozřejmě spojená také stavba latrín. K uspokojení hygienických potřeb sloužily pouze lavory s vodou.

Jak už bylo řečeno, nastupující dělník musel splňovat při přijetí nemálo požadavků. Výpověď z práce mu mohl dát pouze podnikatel, který byl ale povinen dbát v tomto ohledu příkazů VSD. Ten mohl nechat zaměstnance vyhodit v momentě, kdy ho nepovažoval již za státně spolehlivého¹²⁰, nebo když zjistil, že zaměstnanec bez jeho vědomí překročil hranice či je lenivý, mluvká nebo konzumuje přespříliš alkoholu. Jméno, datum narození, místo bydliště a důvody propuštění byly nahlášeny na VŽSV a propuštěný dělník již nikdy a nikde nemohl být na opevňovací práce přijat.

16. 2 Zaměstnávání příslušníků německé menšiny

Kapitolou samou pro sebe je zaměstnávání německých dělníků. Ve směrnících pro VSD je tato záležitost upravena takto:

„K zajištění jednotného postupu u všech sborových velitelství při přijímání dělnictva na práce opevňovací nařizuje MNO. :

V okresech se silnou jinonárodní menšinou budiž při stavbách

¹¹⁹ Výjimkou je úsek „D-1b“, kde naopak tento počet plynule klesal ze 102 v dubnu na 65 v srpnu. Příčinou bylo pravděpodobně blížící se ukončení prací.

¹²⁰ Formulace o státní spolehlivosti zřejmě byla hlavně kvůli možným zaměstnancům SdP.

polních opevnění zaměstnáno 50 % státních příslušníků menšinové národnosti, v těchto okresech usedlých, z celkového počtu dělníků z okresu, kde opevňovací práce se provádějí.

V místech, kde počet usedlého občanstva menšinové národnosti jest menší než 50 %, budiž počte t dělníků této národnosti percentuelně úměrný. V úvahu přicházejí spolehlivý občané menšinových národností.

Přihlášení dělníci menšinové národnosti budtež aspoň po přijetí do zaměstnání co nejrychleji prověřeni po stránce státní spolehlivosti a občanské bezúhonnosti. V první řadě budtež zaměstnávání dělníci, kteří jsou nejdéle bez zaměstnání a budiž přihlíženo ke stavu a počtu dětí žadatele.

Příslušný zprav. důstojník dozírá na to, zda tito dělníci neudrží důvěrnějších styků se členy SdP a hlásí každé podezřelé pozorování VSD., který zařídí další.

Prověřené tyto dělníky je možno zaměstnávati i při úpravě železné výstuže, při zřizování bednění a při betonování.

VSD. dohlíží dále, aby -pokud možno- zaměstnancům bylo znemožněno sledovati průběh opevňovacích prací až do jejich ukončení, zejména pak zaměstnancům menšinových národností“¹²¹.

Bohužel k otázce zaměstnávání německého dělnictva v oblasti Orlických hor jsou dochované prameny dosti skoupé. Vlastně jediný dokument, který nám dává aspoň hrubou představu o počtu Němců pracujících na zdejších úsecích, je zpráva přednosta okresního úřadu v Broumově¹²² z 8. listopadu 1937 informující o příznivcích SdP pracujících na opevnění ve zdejší oblasti, konkrétně v úsecích „C-1“, „X“ a také ve dvou úsecích TO. U firmy Otty Hányše jich pracovalo 29, z nichž 18 je označeno za vyslovené nacisty, zbývající pouze za sympatizanty. V této době tito nespolehliví zaměstnanci tvořili zhruba třetinu zde pracujících dělníků. Situace v úseku „X“ byla nepoměrně lepší, neboť zde pracovali sympatizanti SdP pouze tři.

¹²¹ VHA-VÚA, fond Velitelství II. sboru, karton 10, Směrnice pro Vojenský stavební dozor-Zpravodajství u VSD, s. 8

¹²² VHA-VÚA, fond Velitelství II. sboru, karton 9, čj 126 181

Všichni museli být pochopitelně propuštěni. Riziko plynoucí ze zaměstnávání německého dělnictva podtrhuje zpráva z četnické stanice ve Velkém Uhřínově¹²³ z 22. srpna 1938.

„Hlásím, že ze dvou rozličných a věrohodných stran, bylo zjištěno, že německé dělnictvo se zdejšího kraje, zaměstnané na opevňovacích pracích v zdejším pohraničí, snaží se v poslední době všemožným způsobem zaměstnání opustiti a nastoupiti pak práci v Německu. Jde o příslušníky strany SdP.

O propuštění z práce usilují dělníci všemožně, ale docela nevinným způsobem. Jsou v práci liknavý, vykonávají dané úkoly nedbale a chtějí vyvolávat s dělníky demokraticky-republikánskoho smýšlení rozmršky, jen aby docílili výpovědi. Pak by již měli příčinu k tvrzení, že zde nemají dostatek obživy a proto se musí ucházeti o zaměstnání v Německu. Touhu po zaměstnání v Německu odůvodňují možnostmi lepšího výdělků, ale je podezření, nemají-li jiné záměrné cíle.

Faktem je, že jakmile některý dělník je z opevňovacích prací propuštěn, přijde na stanici, stěžuje si na nemožnost obživy ve zdejším kraji a uchází se o pohraniční průkaz aby prý si mohl nalézt zaměstnání v říšskoněmeckém pohraničí.

Předkládám velitelství četnického oddělení Vysoké Mýto, okresnímu úřadu v Žamberku a státnímu policejnímu úřadu v Rokytnici v Orl. hor¹²⁴“.

Z hlášení četnické stanice jasně vyplývá, že přes veškerou snahu se do této doby nepodařilo vymýtit členy SdP či jejich příznivce z opevňovacích prací, pro které evidentně představovali nemalé nebezpečí. Jednalo se o dlouhý boj, ve kterém ale vojenská správa vzhledem k politické nutnosti zaměstnávání místních německých obyvatel a jejich politické orientaci, nemohla zvítězit. Skutečnost, že se němečtí dělníci snažili získat práci v Německu zrovna v této době,

¹²³ Dnes Uhřínov, součást obce Liperk.

¹²⁴ SOA Ústí nad Orlicí, fond Okresní úřad Žamberk, čj 1208

je dostatečně výmluvná.

17. Život obyvatelstva v okolí linie opevnění

Výstavba tisíců pevnostních objektů a mnoha set kilometrů překážek přinesla do života v mnoha končinách Československa zásadní změny. Budování pro obranu státu tak významné stavby, jakou opevnění bezpochyby bylo, si především vyžádalo zvláštní právní opatření, která měla vojenské správě poskytovat dostatečnou oporu v zákoně pro provádění opatření nutných k bezproblémovému budování opevněného systému a jeho zajištění proti nepřátelským zpravodajským službám. Tato potřeba byla zajištěna *Zákonem ze dne 29. března 1935 o vyvlastnění k účelům obrany státu* a především *Zákonem ze dne 13. května 1936 o obraně státu*, z něhož jsou pro výstavbu opevnění důležité především § 34 *Opatření v pohraničním pásmu* a § 35 *Opatření v obvodu opevněných a jiných pro obranu státu důležitých míst*.

Na těchto územích získávala vojenská správa velkou kontrolní moc, což mělo zamezit vzniku problémům ohrožujících obranu daného prostoru. V rozsahu určeném budoucím vládním nařízením měla právo udělovat povolení ke stavbě, živnostenské koncese, horní oprávnění a povolení pobytu cizinců. Dále měla právo provést u jakýchkoliv staveb či horních děl stavební nebo jiné úpravy a také kontrolovat a měnit lesní hospodářské plány. Tyto paragrafy byly zpřesněny a zároveň provedeny *Vládním nařízením ze dne 19. června 1936 o pohraničním pásmu a obvodu opevněných a jiných pro obranu státu důležitých míst*, čímž se pohraničním pásmem stalo celkem 137 politických okresů včetně politických okresů Nové Město nad Metují a Žamberk, na jejichž území se nacházely Orlické

hory.

Začátek spolupráce mezi zdejšími politickými okresy a vojenskou správou lze datovat již k 1. 6. 1936, tedy dva dny po zadání stavebních úseků I. a Bartošovice v Orlických horách a I. b Neratov¹²⁵. Velitel 4. pěší divise brigádní generál Karel Kutlvašr požádal okresní úřad v Žamberku o pomoc spočívající v zamezení přechodů státních hranic dělnictvem pracujícím na opevňovacích pracích. Zároveň byla vyžádána součinnost bezpečnostních orgánů s veliteli VSD a jejich pomoc v podobě střežení a ochrany stavenišť, kontroly zákazů fotografování a ověřování spolehlivosti zde pracujícího dělnictva. Mimo to dostalo četnictvo za úkol bedlivě sledovat a hlásit přelety cizích letadel nad prostory opevňovacích prací¹²⁶.

Na začátku září 1936 byl v žamberském okrese vydán zákaz fotografování a o dva týdny později zde vznikl jakýsi předchůdce dosud neexistujících opevněných pásem, když pro katastry obcí v blízkosti budoucí linie opevnění vstoupila v platnost vyhláška¹²⁷ okresního úřadu v Žamberku, která kromě již zmíněných zákazů nedovolovala vstup do lesů mimo veřejné cesty a nošení dalekohledů či různých měřících přístrojů. Pro nutné výjimky, např. lesní pracovníky, musel úřad udělit zvláštní povolení. Dle této vyhlášky byly také obecní úřady povinny zřídit zvláštní kartotéku na evidenci všech osob, které se v dané obci zdržely byt' jednou noc. V případě porušení některého ze zákazů hrozila viníkovi pokuta 10 – 5000 Kč či trest na svobodě od 12 hodin do 14 dnů.

Posledním zbývajícím krokem k zajištění potřebné bezpečnosti zázemí linie pevností mělo představovat vyhlášení opevněných pásem. Jejich rozsah se na Ministerstvu národní obrany řešil zřejmě na přelomu let 1936/1937 a velkou, ne-li rozhodující měrou se na rozhodnutí o jejich rozsahu zřejmě podílela ŽSV pracující přímo v daných prostorech na projekci či a stavbě linie TO.

125 LO vz. 36, blíže viz kapitola Výstavba lehkého opevnění v Orlických horách.

126 SOA Ústí nad Orlicí, fond Okresní úřad Žamberk, pres. spisy, karton 57, čj 9065

127 SOA Ústí nad Orlicí, fond Okresní úřad Žamberk, pres. spisy, karton 61, č. 1675

Pokyn k vyhlášení opevněného pásma přišel na okresní úřad v Žamberku 12. dubna 1937. Na katastrálních územích obcí v blízkosti linie opevnění podléhala schválení vojenskou správou jakákoliv stavba¹²⁸, přeměna lesní půdy na jinou či obráceně a osazení či osetí pozemku vysokými rostlinami, např. stromy, slunečnicemi, kukuřicí, chmelem apod. V zásadě lze říci, že zde platila ztřížená pravidla pohraničního pásma, kteréhož byly obce v opevněném pásmu i nadále součástí. Občané se o začlenění své obce dovídali zřejmě z oběžníku, neboť informování obyvatelstva pomocí vylepování vyhlášek nepřicházelo ze zpravodajských důvodů v úvahu. V opevněném pásmu na území politického okresu Žamberk se ocitlo zhruba 17, 5 tis lidí, z nichž 92, 3 % tvořili příslušníci německé národnosti¹²⁹.

Poté co na konci léta 1937 velitelství II. sboru a ŽSV X v Rokytnici v Orlických horách zároveň podaly dva rozdílné návrhy na okresní úřad v Žamberku na vydání vyhlášky zakazující fotografování a vstup do lesů mimo veřejné cesty v okolí opevněné linie, obrátili se okresní úředníci na MNO s dotazem, pro jaké obce má tedy nová vyhláška platit a v čem se má od dosud platných lišit. Odpověď v podobě návrhů vyhlášek pro soudní okresy Rokytnice v Orlických horách a Králíky přišla až na konci března 1938¹³⁰. Tyto vyhlášky přesně vymezovaly, kde se může bez povolení vstupovat do lesů či fotografovat. Není však zřejmé, zda tyto vyhlášky vstoupily v platnost či nikoliv. Na konci července 1938 schválil ŘOP nové zúžené pásmo vojenských opevňovacích prací a v platnost vstoupily nové vyhlášky, tentokrát vydané příslušnými státními policejními úřady, které dosud platné vyhlášky nahradily. Výsledkem bylo celkové zpřehlednění norem omezujících život v pevnostním pásmu.

¹²⁸ Jinak v pohraničním pásmu bylo možno postavit např. rodinný dům či stodolu bez povolení vojenské správy.

¹²⁹ Podle údajů ze sčítání lidu z roku 1930.

¹³⁰ SOA Ústí nad Orlicí, fond Okresní úřad Žamberk, přes. spisy karton 61, čj 2421

17. 1 Vyvlastňování pozemků pro výstavbu LO

Na jaře 1937 již na severovýchodních svazích Orlických hor stály nenápadné pevnůstky vz. 36, v lesích nad nimi začínaly na mnoha místech přípravné práce pro výstavbu TO a za nimi se vyměřovala linie LO vz. 37, díky čemuž se aktuální otázkou stávalo provedení vyvlastnění potřebných pozemků.

Po právní stránce tento zásadní problém vyřešil již těsně po vzniku ŘOPu *Zákon ze dne 29. března 1935 o vyvlastnění k účelům obrany státu*, který kromě podrobného popisu vlastní vyvlastňovací procedury přesně určuje, kdy a za jakých okolností lze vyvlastnění provést a jakým způsobem určit výši náhrady. Za bližší zmínku stojí § 4 tohoto zákona umožňující užívání potřebných nemovitostí ještě před zahájením vyvlastňovacího řízení, které však muselo započít do 6 měsíců od data zabránění nemovitosti původnímu vlastníkovi. Povolení k tomu vydával okresní úřad a majitel se proti tomuto rozhodnutí mohl odvolat, což však nemělo na užívání jeho nemovitosti odkladného účinku.

O vyvlastňování pozemků pro LO vz. 37 v Orlických horách se bohužel mnoho pramenů nedochovalo, ale díky různým drobným zprávám, popisu celé procedury v zákonu o vyvlastnění k účelům obrany státu i dochovaným pramenům k vyvlastnění pozemků pro objekty vz. 36 ho však lze s velkou přesností rekonstruovat.

Vše začalo žádostí podané velitelstvím II. sboru¹³¹ na okresní úřad s příloženým seznamem parcel, které bude vojenská správa potřebovat. Okresní úřad skrze obecní úřady kontaktoval majitele potřebných parcel a seznámil je s datem schůzky na jednání se zástupci vojenské správy. Dle zákona měli vlastníci žádaných pozemků 8 dnů na rozmyšlenou, zda souhlasí s dobrovolnou dohodou. V případě LO však ochotu k dobrovolné dohodě zřejmě zjišťoval okresní úřad a na dohodu o ceně či dalších podmínkách stačila jedna schůzka. Ostatně na rozdíl od těžkého opevnění se

¹³¹ Méně pravděpodobně MNO.

nejednalo o žádné velké pozemky, pro řopík obvykle stačilo 1, 2 – 1, 6 a.

Schůzky se obvykle účastnil zástupce okresního úřadu, zástupci vojenské správy¹³², starosta obce, k jejímuž katastrálnímu území vyvlastňované pozemky patřily, a samozřejmě vlastníci inkriminovaných pozemků či jejich zplnomocnění zástupci. Výsledkem schůzky byl protokol o jednání a smlouva v jednom. Vyvlastnění mohlo být provedeno buď úplným převedením vlastnických práv, či pouze jejich omezením zřízením služebnosti. V případě lehkého opevnění se doporučovala druhá varianta, protože pronajaté pozemky se nezakreslovaly do katastrálních map, ale pouze zapisovaly do pozemkových knih a vojenské správě odpadaly náklady spojené s jejich vymeznikováním. V případě LO vz. 36 mezi Trčkovem a Novým Hrádkem se potřebné pozemky pronajímaly na dobu 30 let a zřejmě tak tomu bylo i u zdejších řopíků. Výše nájmu závisela na kvalitě pozemku a celkovému znehodnocení parcely způsobeného pronajmutím její části. Právo vypovědět smlouvu měla samozřejmě pouze vojenská správa.

Po Mnichovské dohodě a ústupu z hranic připadla oblast Orlických hor Německu, a proto ztratily pronajaté pozemky pro obranu státu cenu stejně jako opevnění na nich postavené. V průběhu roku 1939 se za odškodné vracely původním majitelům.

17. 2 Poznávání vlivu výstavby LO na místní život

Dosud nezodpovězenou otázkou zůstává, jak hlubokou změnu způsobila výstavba opevnění v místním životě, jakým způsobem byla místním obyvatelstvem vnímána a zda lidé dodržovali daná nařízení. Bohužel pro oblast Orlických hor se kvůli poválečnému odsunu sudetských Němců nedochovalo dostatek pramenů a k uspokojivému zodpovězení těchto otázek není možno využít ani vzpomínek pamětníků. K utvoření výsledného obrazu lze v tomto kraji využít pouze několika obecních kronik¹³³ a pár dochovaných dokumentů z

¹³² Zřejmě zástupce z velitelství II. sboru a někdo se vztahem k danému prostoru, tedy velitel VSD či příslušného praporu.

¹³³ Jedná se o kroniky obcí: Tis, Janov, Bohdašín, Dobré, Rzy a Těchonín.

fondů zdejších okresních úřadů.

Obecní kroniky představují zajímavý pramen pro poznání místního života během pevnostní výstavby, při jejich hodnocení se ale nesmí zapomínat na důležité faktory mající vliv na jejich vypovídající hodnotu. Za prvé se jedná o autocenzuru, neboť pisatelé kronik zřejmě mnohokrát věděli mnohem víc¹³⁴, než si mohli dovolit napsat. Druhý ovlivňující faktor mohou představovat zažité stereotypy a daná pravidla při psaní obecních kronik, což je nutno vzít v úvahu při posuzování velikosti prostoru, kterého autor ve své kronice zmínkám o opevnění dopřál. V neposlední řadě je třeba zvážit vliv doby vzniku a osobu autora.

Ať již daná kronika zachycovala události průběžně, či je popisovala s jistým odstupem, největší důraz je vždy položen na popis počasí a úrody. O opevnění se většinou píše v souvislosti s účastí místních obyvatel na stavebních pracích. Často bývá uvedeno, kdy a kde se začalo opevnění stavět a kdo z vesnice na stavbu docházel, což je někdy doplněno i jmenným seznamem. Někteří kronikáři zaznamenali i demolice řopíků, které jsou zde obvykle označovány jako kryty. Naopak zcela mimo pozornost zájmu stojí nařízení týkající se omezení pohybu, fotografování a dalších činností uvedených v zákonu na ochranu republiky.

Výše uvedené charakteristice se, především množstvím informací, zcela vymyká z průměru kronika Antonína Boše¹³⁵, starosty obce Dlouhé-Rzy. Dnes již asi nezjistíme, zda mu opevnění nějakým způsobem učarovalo, či zda vznik velmi rozsáhlého a pečlivě napsaného popisu osudů zdejších pevnostních objektů byl důsledkem jeho zřejmě vrozené zvědavosti a smyslu pro detail. Není bez zajímavosti, že mimo jiné podává také přesný a relativně podrobný popis stavby opevnění i jeho čistě technických charakteristik¹³⁶. Mnohé údaje nepochybně získal od zasvěcených

134 To se pochopitelně netýká kronik psaných až po válce.

135 Městské muzeum v Dobrušce, karton 279, Pamětní kniha z let 1934 - 1944 od státních hranic (kopie).

136 Tato část kroniky, ne-li kronika celá, vznikla nejdříve během války.

osob¹³⁷, nemálo jistě sám vypožadoval ještě během výstavby.

Fondy zdejších okresních úřadů dávají alespoň tušit, do jaké míry se dbalo na dodržování vydaných zákonů a vyhlášek. Na nařízení týkající se fotografování a užívání jiných optických zařízení se zřejmě velmi dbalo. Dosvědčují to jednak četné žádosti o udělení povolení k nošení dotyčných předmětů, ale i záznamy o překročení zákazů, jejichž četnost nelze bohužel stoprocentně určit. Ostatně, většina z místních obyvatel fotoaparát či jiný optický přístroj zřejmě nevlastnila. Otázkou zůstává, kolik žádostí okresní úřad vyřídil kladně, komu a za jakým účelem je vydával a zda se jednalo o formalitu či přísně kontrolovaný proces.

Poněkud jiná situace však zřejmě vznikla ohledně dodržování zákazů vstupu, neboť výstavba opevnění přinesla nemalá omezení, která nemusela být, alespoň zpočátku, místním obyvatelstvem zvyklým zajít si do lesa na lesní plody či pro dřevo, respektována. Ostatně, ještě v listopadu 1937, několik měsíců po zahájení stavebních prací, vylepuje obecní úřad v Novém Hrádku na žádost velitele jednoho ze dvou zdejších VSD vyhlášku varující před průchodem po cestách a pěšinách v okolí vojenských staveb.

Odstoupení pohraničního území ČSR poskytlo místnímu obyvatelstvu konečně možnost zblízka si prohlédnout dosud přísně utajované pevnostní objekty, které se zřejmě v mnoha případech staly, alespoň na krátkou dobu, malou turistickou atrakcí. Dokazuje to nejen velké množství fotografií z výletů po opevněních, ale i velké množství německých pohledů dokazujících, že zájem o československé fortifikace přinejmenším mezi německým obyvatelstvem existoval. Dochované prameny bohužel nevypovídají o rozsahu „pevnostní turistiky“ v prostoru Orlických hor, ale vzhledem k rozvinutému turismu se zdejší řopíky snad stávaly

¹³⁷ Je otázkou, kdy a od koho se mu to povedlo, neboť do konce září 1938 by mu nikdo takové informace neměl říci, během evakuace na to jen těžko někdo ze zasvěcených mohl mít čas a chuť a poté téměř všichni odjeli. Je tedy docela možné, že jeho informátorem byl pplk. Hartman, velitel I./4. praporu, rodák z tohoto kraje.

objekty zájmu lidí častěji než v méně navštěvovaných krajích. Zřejmě jediným zdejším důkazem jsou německé podpisy a nápisy z prvních válečných let v X/24/D 1 Z situované v údolí Bělé u Zákoutí v Orlických horách. O tom, kolik lidí zanechalo svou stopu ve zdejších objektech, se však v současnosti můžeme již jen domnívat, neboť většina nápisů se zřejmě nacházela na dnes již nedochované výdřevě, která se jistě stala spolu se zbytky materiálu zanechaného zde stavebními firmami vítaným přilepšením místního obyvatelstva.

Konec výstavby opevnění však sebou mohl přinést i nepříjemnosti. Např. podnikatelé Václav a František Capouškovi odmítli zaplatit jimi způsobené škody, když však na ně místní obyvatelé podali hromadnou žalobu, navštívili každého z nich a penězům na ruku nikdo neodolal. Žaloba musela být stažena.

17. 3 Turismus

Již v meziválečném období byly Orlické hory atraktivní turistickou oblastí poskytující výletníkům nemalý komfort v podobě turistických chat, nocleháren a desítek kilometrů značených cest. Pevnostní výstavba nepochybně vnesla do turistického života změny, jejichž dosah není možno přesně posoudit, a to z několika důvodů. V první řadě se o výstavbě opevnění nesmělo nikde ve veřejném tisku psát, díky čemuž se budování opevnění a s ním spojené zakazy zřejmě často staly pro příchozí výletníky nemilým překvapením. Druhým zásadním důvodem je časově velmi omezené období, kdy bylo opevnění ještě věcí utajovanou. Za tu dobu zřejmě mohla zavedená opatření způsobit velké nepříjemnosti, nikoliv však fatálního rázu, protože v tom případě by se s největší pravděpodobností dochovalo více takových stížností, jako je tato z května 1937 zasláná obecním úřadem Horní Orlice na okresní úřad v Žamberku, z níž pochází i následující citace:

„Die Gemeinde Ober Erlitz hatte in den letzten Jahren besonders in den Monaten Juli – August einen stets zunehmenden Fremdenverkehr aufzuweisen, wodurch der armen, äusserst

finanziell schlecht gestellten Gemeinde durch die eingeführte Abgabe von vorübergehenden Unterkünften eine beachtenswerte Einnahme geschlossen wurde. Durch das im Grenzgebiete erlassene Verbot des Waldbesuches neb Photographieverbot besteht die Gefahr, dass der Fremdenzustrom nachlassen, eventuell ganz aufhören wird, wodurch der Gemeinde ein grosser Verlust erwachsen wird.

Der gefertigte Gemeindevorsteher stellt deshalb die Anfrage, ob den zureisenden Fremden durch Ausstellung von Bewilligungen das Gehen im Walde gestattet werden wird und bejahenden Falles, welcher Vorgang zu beobachten ist, um diese Bewilligungen zu erhalten. Ferner wird um Bescheid gebeten, auf welch kürzestem Wege diese Erlaubnis zu erreichen wäre, da viele Fremde sich nur wenige Tage hier aufhalten und bei schriftlichem Ansuchen jedenfalls die Erledigung verspätet respektive nicht mehr zeitgerecht einlangen dürfte¹³⁸“.

Odpověď okresního úřadu v Žamberku se bohužel nedochovala.

V posledním roce trvání tzv. první republiky se dostalo k rukám veřejnosti druhé přepracované vydání turistického průvodce Orlickými horami autora Jaroslava Dostála, které jasně vypovídá o tom, kolik informací bylo dovoleno zveřejnit. O fortifikačních pracích nemohlo pochopitelně padnout ani slovo, takže se autor omezil pouze na upozornění týkající se zostřených poměrů v příhraničí a zákazu fotografování, jehož rozsah ovšem není příliš přesně popsán. O to více překvapí, že na přiložené mapě je na svahu

138 SOA Ústí nad Orlicí, fond Okresní úřad Žamberk, karton 200, čj 16 753

Obec Horní Orlice měla v posledních letech, obzvláště v červenci a srpnu rostoucí návštěvnost turistů, čímž chudá, nanejvýše špatně finančně postavená obec měla díky zavedenému poplatku z dočasného ubytování pozoruhodný, vzrůstající příjem .Kvůli vydanému zákazu vstupu do lesa v pohraničních oblastech a zákazu fotografování vzniklo nebezpečí, že zájem turistů upadne, či zcela skončí, čímž budou ztráty obce růst.

Níže podepsaný starosta se proto táže, zda přijíždějícím cizincům bude skrze udělené povolení umožněn vstup do lesů a v případě že ano, co je nutno učiniti, aby byla žádost kladně vyřízena. Dále prosí o informaci, jakou nejkratší cestou by bylo možno toto povolení obdržet, neboť mnoho turistů se zdrží jen pár dní a čekání na vyřízení písemné žádosti by jim způsobilo zdržení, či by odpověď na ně nedorazila do jejich odjezdu vůbec.

Velké Deštné vyznačena vojenská cesta, která ještě v době vydání této publikace sloužila k opevňovacím pracím.

17. 4 Závěr

Do myslí lidí skrze dochované prameny proniknout nelze. Stále tedy zůstává otázkou, jak lidé výstavbu opevnění vlastně vnímali, zda se stala symbolem zvyšujícího se napětí a blížící se války, či tento pocit spíše zvyšovaly dramatické události několika předválečných let. Dále je možno se pouze domnívat, jak moc výstavba opevnění do jejich životů zasáhla. O něco málo jistější si můžeme být při zodpovídání otázky, kolik toho místní obyvatelstvo o budování fortifikací vlastně vědělo. Lze oprávněně předpokládat, že toho nebylo zrovna málo. Staveniště a poté objekty samotné stály na jejich pozemcích, denně kolem nich chodili a mnozí z nich se přímo účastnili jejich výstavby. Chtě či nechtě se tak den co den do styku s opevněním dostávali. Připočteme-li přirozenou lidskou zvědavost a potřebu podělit se o informace, obzvláště pokud jsou tajné, zjeví se nám rovina, v níž se znalosti obyvatel v blízkosti linie řopíků pohybovaly.

Utajit se nepodařilo a zřejmě ani nemohlo umístění jednotlivých pevnostních objektů, stejně jako způsob a průběh výstavby. Předpokládat lze i znalost různých ryze technických údajů, a to i přesto, že nikomu na stavbě, alespoň v ideálním případě, nebylo sdělováno nic, co by nezbytně nepotřeboval vědět. Závěrem lze konstatovat, že místní obyvatelstvo bylo docela „v obraze“. Co to znamenalo v oblastech s převážující německou národností netřeba zdůrazňovat.

18. Obrana Orlických hor v září 1938

Orlické hory se nacházely ve vojensky životně důležitém prostoru mezi Odrou a Labem, tedy v místech, která tvořila páteř československé obrany proti nacistickému Německu. Z toho jasně vyplývala nutnost obrany na místě bez možnosti ústupu, neboť v případě prolomení obrany by nepřítel lehce mohl vpadnout do týlu československým vojskům vedoucím ústupový boj ve směru západ-východ, což by nepochybně znamenalo jejich rychlou porážku. Navíc se na východním konci tohoto pohoří v okolí města Králíky nacházel obzvláště ohrožený prostor. Do českého území zde jakoby pronikal klín nepřátelského území, čímž se již tak dost malá vzdálenost k česko-rakouským hranicím snížila na necelých 150 km.

18. 1 Obrana východních Čech

Východní Čechy včetně Orlických hor patřily po celé meziválečné období do oblasti působnosti 4. divise¹³⁹, jejíž velitelství bylo od jejího vzniku v lednu 1920 umístěno v Hradci Králové a podléhalo Zemskému vojenskému velitelství pro Čechy, od září 1925 Zemskému vojenskému velitelství v Praze a od roku 1935 velitelství II. sboru. Do prosince 1937, kdy proběhla přeměna ze čtyřplukových na tříplukové divise, disponovalo velitelství 4. divise Sedmou pěší brigádou¹⁴⁰, Osmou pěší brigádou¹⁴¹, Čtvrtou polní dělostřeleckou brigádou¹⁴², Hraničářským praporem 2 a Hraničářským praporem 3. Po reorganizaci velitelství divise podléhal Pěší pluk 4 „Prokopa Holého“¹⁴³, Pěší pluk 21 „Maršála Focha“¹⁴⁴, Pěší pluk 30 „Aloise

139 V lednu 1938 přejmenována na 4. pěší divisi.

140 Sedmá pěší brigáda se skládala z 4. a 22. pěšího pluku

141 Osmá pěší brigáda se skládala z 21. a 30. pěšího pluku.

142 Čtvrtá polní dělostřelecká brigáda se skládala z dělostřeleckého pluku 4, dělostřeleckého pluku 104 a dělostřeleckého oddílu 254.

143 Pluk vznikl v září 1920 sloučením 4. střeleckého pluku ruských legií a 18. pěšího pluku domácího vojska. Jeho velitelství bylo umístěno v Hradci Králové a podléhaly mu tři pěší prapory, náhradní prapor, od října 1935 rota doprovodných zbraní a od ledna 1938 rota velkých kulometů proti letadlům.

144 Pluk vznikl v srpnu 1920 sloučením 21. střeleckého pluku francouzských legií

Jirásků¹⁴⁵, Hraničářský prapor 3¹⁴⁶, Dělostřelecký pluk 4¹⁴⁷ a Remontní baterie 4¹⁴⁸.

Po projevu Adolfa Hitlera na sjezdu NSDAP v Norimberku vypukly 13. září v pohraničních oblastech s naprostou většinou sudetoněmeckého obyvatelstva nepokoje místy přerůstající až v otevřenou vzpouru. Reakce ze strany ČSR na sebe nenechala dlouho čekat a 14. září byla vyhlášena pohotovost těžkého a zajištění lehkého opevnění. Napětí se stupňovalo a 23. září úřednická vláda gen. Jana Syrového vyhlásila všeobecnou mobilizaci, čímž se zahájil přechod z výše popsané mírové organizace armády na organizaci válečnou. Mírová 4. pěší divise se změnila na 35. hraniční oblast podřízenou Hraničnímu pásu XII¹⁴⁹, které vzniklo během mobilizace z velitelství II. sboru a zodpovídalo za obranu východních Čech. Jeho velitelem se stal div. gen. Bedřich Ruml, jehož sídlo se nacházelo v Hradci Králové. Mimoto se formovalo nové velitelství II. sboru¹⁵⁰, jemuž se do čela postavil div. gen. Josef Váňa s velitelstvím v Mladé Boleslavi. Jeho úkolem bylo uhájit ohrožený prostor mezi Labem a Jizerskými horami. Obě velitelství byla podřízena I. armádě¹⁵¹, která pod velením arm. gen. Sergeje Vojtechovského zodpovídala za obranu celých Čech.

Hraničářská oblast 35¹⁵² v sobě zahrnovala 4. pěší pluk „Prokopa

145 Pluk vznikl v říjnu 1920 sloučením 98. pěšího pluku a 30. střeleckého pluku domácího vojska. Velitelství bylo situované ve Vysokém Mýtě. Pluk se skládal ze tří pěších a jednoho náhradního praporu.

146 Prapor vznikl v lednu 1920 přejmenováním ze 17. praporu polních myslivců domácího vojska. Jeho velitelství se do ledna 1921 nacházelo v Břeclavi, poté ve Frýštáku, v listopadu 1930 se přemístilo do Žamberka a v dubnu 1938 do Moravských Budějovic. Prapor se skládal z dvou pěších, cyklistické, kulometné a náhradní roty. Dne 15. září se jeho velitelství změnilo na velitelství Hraničářského pluku 3, kterému byly podřízeny Hraničářský prapor 3, Strážní prapor XXXVI a Strážní prapor XXXVII.

147 Pluk vznikl v lednu 1923 přejmenováním z Lehkého dělostřeleckého pluku 4. Velitelství pluku i všechny tři dělostřelecké oddíly, náhradní oddíl a Asanační rota 4 měly sídlo v Josefově.

148 Vznikla v říjnu 1936 a sídlila v Josefově. Zajišťovala výcvik koní pro Čtvrtou polní dělostřeleckou brigádu a po lednu 1938 pro celou Čtvrtou pěší divisi.

149 Krycí jméno Otakar.

150 Krycí jméno Dvořák.

151 Krycí jméno Havlíček.

152 Krycí jméno Vítězslav.

Velikého“, 21. pěší pluk „maršála Foché“¹⁵³, 30. pěší pluk „Aloise Jiráska“, „Hraničářský pluk 19, 35. dělostřelecký pluk a posilové prostředky, kam mimo jiné patřil improvizovaný obrněný vlak a Smíšený předzvědný oddíl 35. Velitelem 35. hraniční oblasti se stal brig. gen. Karel Kutlvašr. V týlu 35. hraniční oblasti se formovala druhosledová 4. pěší divise skládající se z 54., 71. a 80. pěšího pluku, 4. dělostřeleckého pluku a SPO 4. V případě potřeby mohla posílit obranu severních či východních Čech, při všeobecném ústupu pak měla krýt tyl linii opevnění od Haničky dále na jih. Divise nedosáhla válečných počtů a na konci září byla přesunuta pod velitelství II. sboru.

18. 2 Obsazení a stav linie LO na konci září 1938

V severovýchodní části Orlických hor se k odražení nepřítele připravoval 4. pěší pluk „Prokopa Holého“, kterému velel plukovník generálního štábu Jan August Obručník¹⁵⁴. V sobotu 14. září dorazilo na pevnostní linii prvních 800 vojáků, v následujících dnech se však jejich počet rychle zvětšoval a na sklonku září již obranu 19 km dlouhého úseku zajišťovalo 5547 mužů¹⁵⁵ vybavených 424 kulomety¹⁵⁶, 6 minomety a 12 kanóny proti útočné vozbě¹⁵⁷. Z 2048 povolávaných Němců nastoupila necelá polovina. V boji měli 4. pěšímu pluku pomoci příslušníci Strážního praporu XI¹⁵⁸, kteří obsazovali všechny řopíky od tvrze Skutina až téměř k Sedloňovskému vrchu a vojáci z 18. hraničářského pluku, připravující se k obraně v několika sice vybetonovaných, ale jinak stavebně nedokončených a nedostatečně vybavených těžkých objektech.

Obranný úsek I./4 praporu začínal v lese nad silnicí z České

153 Tento pluk se nacházel v záloze a jeho přidělení se měnilo.

154 V období Protektorátu Čechy a Morava kolaboroval s Němci, za což mu byla po válce odňata vojenská hodnost.

155 Plus blíže neznámý počet rotmistrů a důstojníků. Miloslav John (JOHN, Miloslav. *Září 1938 (2)*. 1. vyd. Brno: Bonus A 1997, s. 455) udává 48 a 167.

156 VHA-VÚA, fond Hlavní štáb – operační oddělení, karton 293 B, 4. divise, Anketa Armáda v roce 1938 – dotazník vyplněný brig. gen. Karlem Kutlvašrem.

157 Dále jen KPÚV.

158 Strážní prapor XI vznikl v září 1937 a střežil TO v prostoru ŽSV V Náchod.

Čermné do Borové a končil pod tvrzí Skutina, kde již LO obsazoval Strážní prapor XI. Nejdůležitější část zdejší obrany tvořilo 6 těžkých objektů a řopíky postavené v rámci stavebních úseků „D-2“ a „D-1b“. Ty byly stavebně dokončeny a na konci září již plně vybaveny ventilátory a z valné většiny i periskopy. Panoval však nedostatek lafetací pro kulomety, do pevnůstek nebyly dodány granáty pro granátové skluzy a také asanační a spojovací materiál. Jinak se ale řopíky nacházely v plně bojeschopném stavu. Proti útoku nepřátelské útočné vozby byl prapor vyzbrojen 2 četami KPÚV a za pomoci pracovních praporů vytvořených z řad místního obyvatelstva se podařilo vykopat asi 1200 m protitankového příkopu. Za obranu v tomto prostoru nesl zodpovědnost velitel I./4 praporu pplk. pěch. Hartman.

Na východní část úseku svěřeného 4. pěšímu pluku byl umístěn II./4 prapor pod velením pplk. pěch. Jiřího Nováčka. Jeho pozice se rozkládala v kopcích nad Sedloňovem a na svahu Velké Deštné. Na jednu stranu těžko přístupný zalesněný prostor neposkytoval nepříteli příliš dobré vyhlídky k úspěšnému útoku, na druhou stranu stav opevnění¹⁵⁹ se ani zdaleka nemohl rovnat s poměrně dobrou situací u I./4 praporu. Z 85 plánovaných pevnůstek se betonáže dočkalo pouze 41, z nichž stavebně nebyla dokončena žádná. Stejně nevyhovující situace panovala také u pevnostní výstroje. K dispozici nebyl dostatečný počet ventilátorů a kvůli nedostatku lafet se v opevnění mohlo umístit jen 10 z celkem 16 moderních kulometů vz. 37, kterými prapor disponoval. V celém úseku se nacházelo pouze 6 periskopů¹⁶⁰ umístěných stejně jako většina ostatního vybavení v objektech kryjících údolí říčky Bělé se silnicí z Masarykovy chaty do Zákoutí. Protipěchotní překážky se v tomto prostoru podařilo staviteli Václavu Hniličkovi dokončit zhruba z 1/3, zbytek si museli vojáci II./4 pluku postavit sami. Přírozenou překážku proti útočné vozbě tvořil neprostupný lesnatý terén. Na místech, kde přeci jen existovalo nebezpečí jejího nasazení byly stavěny improvizované

¹⁵⁹ Stavební úsek „X“.

¹⁶⁰ Veškerá čísla udávající počty kusů vybavení v řopících je nutno brát s určitou rezervou, skutečný stav mohl být o něco vyšší.

protitankové překážky a vojáci dostali větší zásobu průbojného střeliva. KPÚV prapor nedisponoval. Ačkoliv LO chybělo do plné bojové pohotovosti ještě mnoho, velitel praporu věřil, že díky dobré úpravě terénu a palebného plánu, šachovitým řešením obrany a bočními palbami se podaří nepříteli zadržet a svěřený úsek uhájit¹⁶¹.

V záloze 4. pěšího pluku se nacházel III./4 prapor pod velením pplk. pěch. Rudolfa Šárka. Dne 14. září dostala každá rota asi 50 záložníků a prapor se přesunul do mobilizační stanice ve Svinarech, kde 21. září dosáhly pěší roty počtu kolem 150 a rota kulometná přesně 74 mužů¹⁶². Prapor se poté přemístil do Bystrého. Následující den se jedna z jeho rot přesunula do Luisina údolí pod Velkou Deštnou a v okolí jejího vrcholu zaujala 24. září obranné postavení. V jejím úseku se nacházel jediný řopík, ze stavebních důvodů navíc v nepoužitelném stavu. Vojáci si proto sami museli vybudovat dřevozemní kryty a protipěchotní překážky. Na jejich pravém křídle se již nacházeli příslušníci 30. pěšího pluku „Aloise Jiráka“.

Jeho velitelem byl již od srpna 1936 plk. pěch. Ing. Bohuslav Závada. Jemu svěřený prostor začínal asi 2 km od Velké Deštné na kótě Jelenka a jeho východní hranice se nacházela v blízkém okolí Panského pole. Celý úsek o délce 14 km vedl po těžko přístupných lesnatých vrcholcích Orlických hor odloučených od civilizace. Spolu se 4898 vojáky¹⁶³ 30. pěšího pluku se na jeho obraně měli podílet též příslušníci Hraničářského pluku 19, který obsazoval objekty těžkého opevnění. Do služby v 30. pěším pluku bylo povoláno pouze 145 Němců, z nichž 127 nastoupilo¹⁶⁴. V daném prostoru se obránci mohli opřít o linii řopíků tvořenou stavebními úseky „C“ a „B-1“, která od Komářího vrchu měla především sekundovat TO budovanému ŽSV X Rokytnice v Orlických horách.

Mezi Jelenkou a Annenským vrchem zaujal postavení I./30

161 VHA-VÚA, fond Hlavní štáb – operační oddělení, karton 293 B, 4. divise, Anketa armáda v roce 1938 – dotazník vyplněný pplk. pěch. Jirím Nováčkem.

162 Kvůli odeslaným Němcům se počet snížil na 130 mužů v pěší a 70 v kulometné rotě.

163 JOHN, Miloslav. *Září 1938* (2). 1. vyd. Brno: Bonus A 1997, s. 456

164 Tamtéž.

prapor, kterému velel pplk. pěch. Alois Ontl¹⁶⁵. Mezi nejohroženější místa patřil prostor mezi Korunou a Homolí, kudy procházela cesta do Velké Zdobnice, křižovatka Pěticestí a silnice do Říček, která u Komářského vrchu protínala pevnostní linii. LO se stále nacházelo ve stadiu výstavby. Vybetonovat se podařilo téměř celý první sled a pevnůstky vložené mezi těžké opevnění. Naopak druhý sled, který měl na nejohroženějších místech zesílit obranu, byl sotva započat. Asi u poloviny postavených pevnůstek se nepodařilo u čelní zdi dokončit kamennou předlohu a nemálo z nich nemá hotové ani úpravy okolního terénu či omítku. U vybavení pevnůstek byla situace ještě horší. Téměř veškeré vybavení bylo koncentrováno v pevnůstkách v okolí Homole (1000 m. n. m). Nedokončená linie pevnůstek byla vystužena polním opevněním, které mělo zahušťovat palebnou přehradu a aspoň z části tak nahradit nepostavené těžké opevnění.

Východním sousedem I./30 praporu byl II./30 prapor obsazující lehké opevnění od Annenského vrchu na východě k Panskému poli na západě. Největší tíhu boje mělo v tomto úseku nést TO, které se již v září 1938 nacházelo v kralickém i rokytnickém úseku ve vysokém stupni bojeschopnosti. Totéž ovšem nelze říci o řopících nacházejících se za ním. Téměř u všech proběhla betonáž až během září 1938, čemuž plně odpovídal stupeň jejich stavební dokončenosti. Objekty nebyly opatřeny omítkou, kamennou rovinaninou a zdaleka nedokončeny zůstaly i úpravy okolního terénu. Uvnitř se nenacházelo žádné vnitřní vybavení a pevnůstky tak mohly být použity pouze dosti improvizovaně. Poslední prapor 30. pěšího pluku pod velením mjr. Truhláře se nacházel v záloze a v případě proražení hlavního obranného postavení měl za úkol nepřítele vytlačit zpět, či alespoň zamezit jeho dalšímu pronikání do vnitrozemí.

Od Panského pole k Boudě již Hraničářský pluk 19 obsazoval i LO. Dohromady měl zodpovědnost za obranu linie v délce 25 km¹⁶⁶.

¹⁶⁵ Miloslav John (JOHN, Miloslav. *Září 1938* (2). 1. vyd. Brno: Bonus A 1997, s. 456) udává jako velitele tohoto praporu mjr. pěch. Janoucha.

¹⁶⁶ Pluk měl obsazovat TO N-S 1 až N-S 22, které však nebyly postaveny. Pokud by tomu bylo naopak, rozkládal by se Hraničářský pluk 19 na úseku dlouhém 35 km.

V jeho čele stál již od jeho vzniku 1. ledna 1938 plk.pěch. František Podhrázký, který velel 7 praporům¹⁶⁷ a 3 samostatným rotám. Dohromady činil početní stav této elitní jednotky 6020 mužů, většinou aktivních vojáků, vyzbrojených 342 kulometry¹⁶⁸. Celý jeho úsek procházel hustým lesem a k útoku útočné vozby se nepříteli skýtala možnost pouze u Panského pole a mezi Českými Petrovicemi a Mladkovem. Hlavní oporu mělo bránícím se jednotkám poskytnout těžké opevnění, které se podařilo nejen stavebně dokončit, ale také téměř kompletně vyzbrojit a vystrojit.

Od silnice z Kunvaldu do Bartošovic až ke Komářímu vrchu zaujal pozice III./19 hraničářský prapor, kterému velel mjr. pěch. Jan Prágr. Vojáci obsazovali těžké objekty R-S 67 až R-S 90/II i několik desítek za nimi stojících řopíků vybudovaných zde v rámci stavebních úseků „B“ a „B-1“. Téměř u všech pevnůstek však bylo potřeba ještě dokončit kamennou předlohu a úpravy okolního terénu. První sled se podařilo vybavit ventilátory, plným počtem periskopů a kulometnými závěsy, kterých však zřejmě nebylo dostatek. Do druhého sledu se výstroj pravděpodobně vůbec nedostala.

Uprostřed obranného postavení Hraničářského pluku 19 se nacházel II./19 hraničářský prapor pod velením škpt. pěch. Františka Cermana, jehož úsek se rozpínal mezi pěchotními sruby K-S 46 a R-S 66, za kterými se táhly dva sledy lehkých objektů stavebních úseků „A“ a „B“. Všechny řopíky se sice podařilo do září 1938 vybetonovat, stavebně však zůstaly nedokončeny. Do dvou třetin prvního sledu se stihlo namontovat ventilátor a v řopících okolo Jedliny se nacházelo i další vybavení, především lafety a periskopy.

Na pravém křídle Hraničářského pluku 19 zaujal pozice I./19 hraničářský prapor v čele s velitelem pplk. pěch. Bohuslavem Navarou. Prapor obsazoval objekty TO K-S 25 až K-S 38 i za nimi stojící linii LO vz. 37. V západní části přehrazující údolí mezi Adamem a Vysokým Kamenem byla situace ve výbavě příznivá, tedy

¹⁶⁷ Tři z těchto praporů byly určeny k obsazení dělostřeleckých tvrzí Bouda (V./19), Adam (VI./19) a Hanička (VII./19). Jeden byl praporem strážním (Strážní prapor VII) a později se měl změnit na IV./19 hraničářský prapor a obsadit objekty TO N-S 1 až N-S 22.

¹⁶⁸ Nejsou započítány zbraně v TO.

alespoň v prvním sledu. Většinu řopíků se podařilo stavebně dokončit a vybavit je ventilátory, lafetami, kulometnými závěsy i periskopy. Druhý sled pevnůstek zůstal takřka bez výstroje. Výtavba LO ve východní polovině úseku I./19 hraničního praporu zůstala na rozdíl od té západní nedokončena. Zbývalo vybetonovat ještě 22 pevnůstek a ani stav těch již postavených nebyl ani zdaleka uspokojivý. Do této části se žádná výbava nedostala.

18.3 Vojáci a LO

Linii LO obvykle obsazovali vojáci z jejího nejbližšího okolí, což poskytovalo dvě důležité výhody. Především vědomí blízkosti jejich rodin a známých míst mělo zvýšit jejich bojového ducha a také jejich dobrá znalost místního prostředí jim poskytovala v nadcházejícím boji nespornou výhodu. Nevýhodou pak byly četné návštěvy rodinných příslušníků na linii, které přeci jen k utužení morálky a nezbytné kázně příliš nepřispívaly.

Samotné objekty se pak velitelé snažili obsazovat především aktivními vojáky, kteří měli na rozdíl od většiny záložníků potřebné znalosti v ovládání moderních zbraní. Pro všechny včetně velitelů zřejmě až do úrovně roty představoval boj v lehkém opevnění dosud neznámou záležitost, a proto se kromě úpravy terénu a stavby překážek intenzivně cvičilo. Na všechno si vojáci museli přijít sami. V stísněných prostorách řopíku mohlo sedm mužů jeho posádky nocovat jen s největšími obtížemi a o kvalitě takového odpočinku lze oprávněně pochybovat. Jejich osazenstvo si proto budovalo různé dřevěné přístřešky a přístavby využívající k tomu často dřeva stavebních firem, ne vždy s jejich vědomím. Někdy si situaci ulehčili přímo zabráním některé stavební boudy. V mnoha místech zůstaly řopíky v září 1938 stavebně nedokončeny, některé z nich byly jen několik dní po betonáži. Ani to však zřejmě nebránilo jejich obsazení posádkou. Při květnové ostraze hranic přebíral ve stavebním úseku „A“ kpt. pěch. v zál. Bohdan Fišer z I./19 hraničářského praporu řopík vybetonovaný před pouhými třemi dny, na kterém se dokonce ještě nacházela vnější v ýdřeva...

Kázeň byla na úrovni a odhodlání k boji veliké. O to větší ránu představovala zpráva o ústupu z hranic, kterou vojáci nesli velmi trpce a nedokázali pochopit, jak je možno vydat území bez boje. Kázeň upadala s rychlostí blesku. Vojákům najednou scházela motivace k jakékoliv další činnosti kromě odchodu domů a množila se hesla jako: „*Co zde? Nač zde vlastně jsme? A domů*“. Udržení jednotek v „provoznuschopném“ stavu jistě dalo velitelům dost práce.

18. 4 Práce na LO v září 1938

Dramatické události zářijových dnů přinesly rozruch i na stavbě LO. Vyhlášení ostrahy hranic se na stavbě nijak nepromítlo. Pokud byl nějaký z důstojníků zařazen do útvaru stavěného ještě před mobilizací, byl tam do vyhlášení mobilizace zastoupen.

Při vyhlášení mobilizace večer 23. září 1938 předal velitel VSD okamžitě objekty příslušné jednotce a spolu s veškerými písemnostmi, plány i stavebním příslušenstvím¹⁶⁹ se vrátil ke svému útvaru. Následující den však přišel rozkaz urychleně pokračovat ve stavebních pracích, a tak musel veškerý materiál opět zpět. V případě nedostatku civilních dělníků mohl velitel VSD použít jako pracovní síly mobilizovaných vojáků¹⁷⁰. Pokud by měl odchod některých zaměstnanců, jako např. vedoucích pracovníků či šoférů, ohrozit rychlost prováděných prací, mohl velitel VSD potřebné osoby na dobu nezbytně nutnou z vojenské služby uvolnit a pokud ji již nastoupili, pak u příslušného vojenského tělesa vyreklamovat.

18. 5 Stráž obrany státu¹⁷¹ v Orlických horách

Zatímco se vojáci vysoko na hřebenu Orlických hor v relativním klidu připravovali k obraně hlavního obranného postavení, zažívali příslušníci SOS¹⁷² dole pod nimi krušné chvíle. Zdejší jednotky SOS

¹⁶⁹ Např. ve stavebním úseku „A“ se jednalo o 7 naložených nákladních automobilů.

¹⁷⁰ Ti pochopitelně nedostávali plat, ale pouze stavební příspěvek 2 Kč na den.

¹⁷¹ Dále jen SOS.

¹⁷² Jednotky SOS byly zřízeny *Vládním nařízením ze dne 23. října 1936 o strážích obrany státu*. Jejich úkolem byla ochrana neporušitelnosti hranic, veřejného pořádku, klidu a bezpečnosti. Skládaly se z příslušníků četnictva, finanční stráže, policie a armády.

náležely k praporu Rychnov nad Kněžnou. Jeho I. rota disponovala 263 muži pod velením por. čet. Josefa Votruby¹⁷³. Na starost měla prostor mezi Novým Hrádkem a Masarykovou chatou. Následující úsek ohraničený Bedřichovkou a Bartošovicemi hlídalo 232 mužů II. roty v čele s por. čet. Ferdinandem Veselým¹⁷⁴ a poslední část praporečního úseku mezi Kláštercem nad Orlicí a Lichkovem obsazovala III. rota, jejímž 176 mužům velel por. čet. Jan Peřka¹⁷⁵. Mimo to k rychnovskému praporu patřila samostatná četa Nová Ves o 23 mužích, samostaná četa Králíky s 43 muži a četnický zásahový oddíl Hradec Králové disponující 27 příslušníky¹⁷⁶.

V září se situace začala rychle dramatizovat. Místní sudetští Němci utíkali za hranice, aby se vyhnuli případné mobilizaci a mohli vstoupit do sudetoněmeckých bojůvek. Často s nimi odcházely i jejich rodiny a dobytek.

K prvnímu vážnému incidentu došlo u celního úřadu v Kunštátu krátce po půlnoci 20. září, kdy byla střelbou z pušek přepadena dvoučlenná hlídka SOS, avšak po krátké přestřelce ustoupili útočníci zpět za hranice a hlídka SOS vyvázla bez zranění. Následující noc došlo k přestřelce u Bedřichovky a napadení Masarykovy chaty tyčící se na hřebenu nedaleko Malé Deštné. Zde ubytovaná četa SOS v obavě před obklíčením a zapálením chaty využila ranního přitímní a ustoupila z chaty, která se poté stala cílem rabování, jemuž učinil přítrž až podniknutý protiútok, kterým byl nepřítel zahnán. Zajímavý názor na obranu Masarykovy chaty nám ve své odpovědi na anketu „*Armáda v roce 1938*“ zanechal velitel II./4 praporu pplk. pěch. Jiří Nováček.

„Neznalost granátu, lehkého kulometu a taktických zásad boje zavinila demolování Masarykovy chaty ordnéřskými tlupami“.

173 LÁŠEK, Radan. *Jednotka určení SOS (I)*. 1. vyd. Praha: Codyprint 2006, s. 88

174 Tamtéž.

175 Tamtéž

176 Tamtéž

Přes veškerou obětavost měly jednotky SOS zřejmě i své stinné stránky...

Ani noc z 21. na 22. září neproběhla v klidu. Jedním z cílů útoku sudetoněmeckých bojůvek se stal opět celní úřad v Kunštátu, i tentokrát však boj skončil pro osmičlenou čs. jednotku dobře a útočníci byli odraženi. Takové štěstí ovšem nemělo osazenstvo celního úřadu v Bartošovicích, kde se útočníkům podařilo budovu zapálit. Napadena byla také budova finanční stráže v Nové Vsi, kde byl po útoku granáty těžce zraněn doz. Jaroslav Rázek. I v tomto případě se však podařilo útočníky vytlačit.

Nejtragičtější událost se udála 25. září ve Vrchní Orlici, když byl na pochůzce do zad střelen doz. Josef Navrátil, který později v rychnovské nemocnici svému zranění podlehl.

Stručné, ale cenné svědectví o činnosti jednotek SOS v kritických dnech roku 1938 nám poskytují velitelé vojenských útvarů v anketě „*Armáda v roce 1938*“. Jejich názor však nebyl jednotný. Např. velitel I./4 praporu pplk. pěch. Hartman neměl k činnosti SOS výhrad.

„Organizace jednotek SOS. po chybách z května nevykazovala v září závad. Spolupráce s nimi byla dobrá. Nejlépe pracovala družstva, kde veliteli byli ne příliš starí četníci nebo finančníci¹⁷⁷“.

Naopak velitel II./4 praporu pplk. pěch. Jiří Nováček podrobuje příslušníky SOS tvrdé kritice.

„SOS jednotka

Vytvořena ze tří různorodých jednotek navzájem se přehlízející a hledající chyby. Finančníci a četníci neměli polní výcvik. Neznali využití zbraně. Používali zásad, které si odnesli ze světové války.

177 VHA-VÚA, fond Hlavní štáb-operační oddělení, karton 293 B, 4. divise, Anketa Armáda v roce 1938 – otazník vyplněný pplk. pěch. Hartmanem.

Souhru zbraní neznali. Spíše boj každý na svou pěst. Neznalost granátu, lehkého kulometu a taktických zásad boje zavinila demolování Masarykovi chaty ordnérskými tlupami. Finančníci a četníci velmi neradi nesli podřízenost voj. velitelům. Stávalo se že SOS četa obdržela dva různé rozkazy v důsledku toho. Po přepadu Masarykovi chaty viděl jsem nařízení, kde MNO pokládalo akce SOS jednotky, za akci min. vnitra a nedoporučovalo účast taktické voj. jednotky na akci SOS¹⁷⁸. Takovýto poměr jen snižuje důvěru nařízení ve vedení a stěžuje podporu předsunuté jednotky.

Závěr: zvýšit taktickou schopnost SOS jednotek. Podříditi SOS jednotky úplně voj. velitelům¹⁷⁹“.

Taktickou podřízenost jednotek SOS četn. velitelstvím kritizuje i velitel III./4 praporu pplk. pěch. Šárek. Také z jeho úst zaznívají na adresu příslušníků SOS slova kritiky.

„Všechny oddíly SOS, které jsem poznal již dříve a které pak byly v mém úseku byly krajně vyčerpány nepřetržitou službou od 21. května. Služba byla asi zbytečně vysilující organizována. Tělesné i duševní vyčerpání bylo značné, nechť k výkonu služby, morálka upadla a trpě po ústupu na nové obranné postavení zmenšením výkonu služby opět duch se pozvedal“¹⁸⁰.

I přes ostrá slova kritiky nelze upřít příslušníkům SOS nemalou míru odvahy, kterou prokázali v četných bojích s početně mnohem silnějším protivníkem, se kterým si dokázali poradit, i když úroveň jejich výcviku zřejmě nedosahovala kvality aktivních vojáků. Lze oprávněně předpokládat, že by se ctí splnili své úkoly i v případě regulérního nepřátelského útoku.

178 Před linií opevnění se měla angažovat pouze SOS či zvlášť k tomu určené jednotky.

179 VHA-VÚA, fond Hlavní štáb-operační oddělení, karton 293 B, 4. divise, Anketa Armáda v roce 1938 dotazník vyplněný pplk. pěch. Jiřím Nováčkem.

180 VHA-VÚA, fond Hlavní štáb-operační oddělení, karton 293 B, 4. divise, Anketa Armáda v roce 1938 dotazník vyplněný pplk. pěch. Rudolfem Šárkem.

Mezi úkoly opevnění nepatřilo pouze fyzicky zadržet protivníka, ale také odradit ho od útoku na strategicky důležitých místech. V případě Československa se toto podařilo splnit na 100 %, a proto nelze očekávat, že by byly o Orlické hory svedeny nějaké zvlášť těžké boje. Nepřítel by se zde spíše jen snažil poutat co nejvíce síl československé armády. Rozhodující boje by byly svedeny jinde.

19. Destrukce LO a německé zkoušky

Po okupaci 15. března 1939 a vyhlášení protektorátu se do německých rukou dostaly i poslední části československého opevnění. Na rozdíl od pohraničí osídleného německým obyvatelstvem ve zbytku okleštěných českých zemích hrozilo nebezpečí povstání, a proto nebylo záhodno nechat moderní pevnostní objekty v použitelném stavu. Znehodnocení LO probíhalo v naprosté většině případů odstřelem, pokud tuto variantu vylučovalo např. ohrožení blízko stojící budovy, byl obvykle interiér naplněn kameny a poté zabetonován. Ze zničených řopíků se odvažely střelný a někdy i další dobře využitelné železné komponenty.

V obcích pod Orlickými horami zcela dominovala německá národnost, a proto se zdejší kraj dostal pod německou správu již v říjnu 1938, což většinu řopíků zachránilo od zničení. Některé se však ocitly na dosud nezabraném území a po okupaci zbytku českých zemí v polovině března 1939 byl jejich osud zpečetěn. Konkrétně se to týkalo několika objektů v okolí Českých Petrovic a pevnůstek u Nového Hrádku. Kde probíhala státní a později protektorátní hranice je obzvláště dobře zřetelné na povrchu tvrze Skutina, kde některé z řopíků byly odstřeleny a jiné vzdálené jen několik desítek či stovek metrů zůstaly stát. O průběhu destrukcí v tomto úseku nám zanechal

ve své kronice podrobné svědectví Antonín Boš, starosta obce Dlouhé-Rzy¹⁸¹.

„Rozstřelování a ničení vojenského opevnění

Dne 5. září 1939 Němci zde u nás rozstřelovali a ničili bývalé československé opevnění stavěné v roce 1936 stavitelem Karešem a v roce 1937 a 1938 stavitelem Capouškem. Byla to smutná podívaná, nic se ten den nedělalo. Německý Wehrmacht ničení krytů zadal firmě Dipl. Ing. Karl Walters Hoch und Tielbau Waldenburg in Solilesizu Furstensteinesstrasse 27. Přijelo 5. září po 8. hodině od Náchoda nákladní těžké auto plné třaskavin ekrasitu s bedničkami 25 – kg a asi 6 lidí a začalo dílo zkázy. Začali od Pasiček na Šibeníku, jezdili autem všude rovně po polích, zajížděli jak se dalo nejdál ke krytu, dělníci zanesli do krytu 4 bedničky ekrasitu po 25 kg spojili tuto třaskavinu šňůrou nebo drátem, drát provlékli střelnou a rozvínovali drát a zašli asi 80-100 na kryté chráněné místo, auto s třaskavinami zatím od krytu ujíždělo pryč směrem ke druhému sousednímu. Občanstvo bylo předem upozorněno, aby se ten den zdržovalo doma na pole nechodilo a ničitelé měli k ruce četnickou asistenci, která dávala pozor, by někdo svévolně nebo náhodně nešel do nebezpečí. Byli k tomu z četnické stanice v N. Hrádku¹⁸² vyslaní 3 četníci, byl s nimi známý nám četník Karel Krrioch. Manipulant s třaskavinami, když měli vše připraveno pomocí elektrické baterie, kterou nosili, jiskrou drátovým svodem zapálili a v tom okamžiku mohutný sloup vysoký 15-20 metrů, hlíny prachu, kamení a kouře se objevil nad krytem, jako když se na obrazech znázorňujících výbuch sopky, že kryt také a co je kolem nebylo delší čas vidět a potom když to bylo zdálo bylo slyšet mohutné hlomozné zadunění a cítit zachvění země pod nohama. Na to bylo slyšet padání hlíny a kamení po okolí na zem. Po chvíli se ztrácel ten mohutný mrakový sloup a ukázalo se rozlezené zdivo, kryt je beze stropu a něco rozvráceného zdiva čnilo z tmavé uťoučené díry na místě kde stál nebojácny s takovými náklady

¹⁸¹ Městské muzeum v Dobrušce, karton 279, Pamětní kniha z let 1934 - 1944 od státních hranic (kopie), s. 198-200

¹⁸² Nový Hrádek.

potavený vojenský kryt. A který objekt byl v poli nebo louce, to měl majitel okolních pozemků potěšení, skály z kusy železa kolem do kola rozházené a to také takové kvádry, že s nimi kolik lidu nepohmulo. A co těch drobných kamínků a úlomků. Kolik dní práce než to sesbíral a nanosil na rumoviště. Některé kryty byly zesíleny a pevné, že je to nerozhodilo nadzdvihlo to strop a skulinami plyn uniknul a nebyl rozhozen. To se stalo u krytu Žižka na Šibeníku¹⁸³, před Balcarem v Dlouhém č. 23¹⁸⁴ a na Smrčkově poli v Brodce¹⁸⁵“.

Systematické ničení lehkého opevnění evidentně nepředstavovalo nijak zvlášť obtížnou operaci. Jistě přitahovalo zvědavost místního obyvatelstva, avšak zřejmě místnímu obyvatelstvu způsobovalo spíše škody hmotné než psychické a morální.

19. 1 Německé zkoušky na objektech LO

Díky nešťastným událostem na přelomu let 1938/1939 získala německá branná moc kromě jiného zcela zdarma i rozsáhlý výcvikový prostor v podobě československého pásu opevnění. A nebyl to vůbec bezvýznamný zisk, neboť v cestě na západ jim stály ne nepodobné fortifikace, především slavná Maginotova linie. Nelze se proto vůbec divit, že pevnosti na nově získaném území podrobili pečlivému zkoumání a mnoha praktickým testům.

Tato činnost se koncentrovala především v okolí Králík, kde se skloubilo hned několik příznivých faktorů, především dobré zázemí a dokončená linie opevnění. Pokusům pochopitelně neunikly ani řopíky. Většina zkoušek ve zkoumaném prostoru byla provedena v lesním masivu mezi Mladkovem a Boudou a v hluboko Žamberských lesích ve stavebním úseku „B“. Oběma místům je společná malá vzdálenost od civilizace, ale přesto velmi dobrá přístupnost a také kryt poskytovaný lesem.

183 Jedná se o řopík D-1b/28/A-120 Z

184 Jedná se o objekt D-1b/29/A-140 Z

185 Jedná se o pevnůstku D-1b/31/A-140 Z

20. Závěr

Už mnoho let mají československé pevnostní objekty zcela mizivou obrannou hodnotu. Moderní doba je postupně, stejně jako ostatní fortifikace, zbavila vojenského významu, ačkoliv díky neustálému pocitu nebezpečí ze strany nepřátelských západních mocností zůstaly mnohé z nich i velmi dlouhou dobu po válce připraveny k plnění své původní funkce. S příchodem nových ničivějších zbraní však byla jejich obranná hodnota takřka nulová, takže kromě několika „šťastných“ objektů degradovaných do funkce skladů či krytů, zůstaly již nevyužitelné pevnostní objekty ponechány svému osudu.

Tak skončily i všechny řopíky, jejichž výstavba byla na předchozích stranách popsána. Po poválečných územních změnách se Orlické hory ocitly u československo-polských hranic a Polsko v sovětské sféře vlivu rozhodně nebylo zemí, proti které by se bylo třeba opevňovat. A protože již zdejší pevnůstky neměly vůbec žádný vojenský význam, začal se na nich pomalu, ale jistě projevovat zub času i působení člověka, který je nejednou využil jako skládky odpadu, ale také některým vrátil jejich původní podobu a zpřístupnil je veřejnosti.

Opevnění se na konci období tzv. první republiky stalo jedním z pilířů obrany proti nacistické agresi. V průběhu jeho budování se mnoho set kilometrů nejen příhraničních oblastí změnilo na staveniště, čímž se výstavba pevností, ale po dokončení jen jejich pouhá existence, nějakým způsobem dotkla stovek tisíc lidí. A právě poznání způsobu a hloubky tohoto děje by se mělo stát hlavním cílem bádání v oblasti našich fortifikačních staveb. Pro svůj význam by ovšem neměla být opomíjena ani výstavba samotná, neboť není ničím jiným, než odrazem činnosti člověka a společnosti v určitém období své existence.

Hlavní cíl této práce není ani tak popsat výstavbu nějakých konkrétních pevností, ale přiblížit výstavbu LO jako celek včetně změn, které přinesla pro lidi ve svém okolí. Nejdůležitější úlohou Orlických hor se stalo poskytnutí potřebných údajů pro názorné předvedení, jakým způsobem výstavba opevnění probíhala, jaké ji provázely problémy a jak zasahovala do života jednotlivých skupin lidí, kteří s ní přišli do styku. Bohužel, zatímco k výstavbě samotné se zachovalo relativně dost pramenů, k poznání míry ovlivnění lidských životů se nedochovaly prameny téměř žádné. Částečně by to mohly odhalit např. kartotéky zaměstnanců, které byly pečlivě vedeny u každého VSD. Dokázaly by bezpečně odpovědět na zásadní otázku, kdo vlastně československé opevnění stavěl, tedy jak byli staří, ke které národnosti se hlásili a čím se mimo výstavbu opevnění živili a jaký skutečný ekonomický význam tato práce pro místní obyvatelstvo měla. Na otázku, jak hluboký vryp udělala výstavba opevnění do místního života a kolik toho obyvatelstvo o pevnůstkách vědělo, snad jednou odpoví obecní kroniky a pamětníci, v oblasti Orlických hor se ani jednoho bohužel díky poválečnému odsunu sudetských Němců nedostává. Mnohé o životě v opevněném pásmu by také jistě mohly napovědět fondy obcí, které však jsou ve zdejším prostoru, ze stejného důvodu jako obecní kroniky, nedostupné.

Na mnoho otázek ohledně opevňovacích prací se odpovědi můžeme zatím pouze domnívat a některé zůstanou zřejmě navždy nezodpovězeny. Každopádně stále existuje prostor a nové pohledy, které bádání o československém opevnění z let 1935-1938 posunou vpřed a poodhalí tak roušku tajemství, která jej neustále zakrývá.

Seznam zkratk

KPÚV - kanon proti útočné vozbě

LO - lehké opevnění

ROP - Rada pro opevňování
ŘOP - Ředitelství opevňovacích prací
SOS - Stráž obrany státu
TO - těžké opevnění
VSD - vojenský stavební dozor
VŽVS - velitelství ženijního vojska sboru
ŽSV - ženijní skupinové velitelství

Česko-německý slovník obcí a hor

Bartošovice	- Batzdorf
Bedřichovka	- Friedrichswald
Celné	- Zöllnei
České Petrovice	- Böhmisch Petersdorf
Deštné v Orlických horách	- Deschney
Dolní Orlice	- Nieder Erlitz
Hanička	- Hannchen
Horní Orlice	- Ober Erlitz
Jadrná	- Kerndorf
Kunštát	- Kronstadt
Lichkov	- Lichtenau
Malá Zdobnice	- Klein Stiebnitz
Malý Uhřínov	- Klein Auřim
Nebeská Rybná	- Himmlisch Rybnai
Německé Petrovice	- Deutsch Petersdorf
Neratov	- Bärenwald
Nová Ves	- Neudorf
Olešnice	- Giesshübel
Panské pole	- Herrnfeld

Pastviny	- Hüttenberg
Rokytnice v Orlických horách	- Rokitznitz im Adlergebirge
Sedloňov	- Sattel
Šerlich	- Scherlichgraben
Těchonín	- Linsdorf
Trčkov	- Trtschkadorf
Velká Zdobnice	- Gross Stiebnitz
Velký Uhřínov	- Gross Auřim
Zákoutí	- Hinterwinkel
Zelenka	- Grünborn
Adam	- Adams Berg
Anenský vrch	- Ernestinenberg (St. Anna)
Homole (Střední Vrch)	- Schnittberg
Jelenka	- Lotzen
Komáří vrch	- Mückenberg
Koruna (Orel)	- Kreisel
Malá Deštná	- Kleine Koppe Deschnayer
Orlické hory	- Adlergebirge
Sedloňovský vrch	- Sattler Koppe
Tetřevce	- Johnskoppe
Velká Deštná	- Grosse Koppe Deschnayer
Vrchmezí	- Schaubühne
Vysoký Kámen	- Hohe Stein

Resumé

Práce Výstavba lehkého opevnění v Orlických horách mapuje nejen jednu kapitolu budování československého opevnění z let 1935-1938, ale přibližuje také výstavbu tohoto systému jako celku a přispívá k prohloubení znalostí regionální historie.

Její první část se zabývá popisem výstavby lehkého opevnění vz. 37 v Orlických horách a pro přehlednost je rozdělena do kapitol dle jednotlivých stavebních úseků. Podrobně je popsána výstavba každého z nich od soutěže na jeho stavbu po ukončení prací na konci září 1938 a opomenuty nezůstaly ani problémy, které stavbu pevnostních objektů provázely.

V druhé části jsou obsaženy kapitoly pojednávající o jednotlivých skupinách lidí, které se na stavbě opevnění podílely, či se jich tato činnost nějakým způsobem dotkla. V této části je popsána činnost vojenského stavebního dozoru, dělnictvo pracující na pevnostních objektech a život obyvatelstva v okolí pevnostní linie.

Na závěr byla zařazena kapitola pojednávající o přípravách na obranu Orlických hor a obsazování opevnění československým vojskem.

This essay called Building of light fortification in Orlicke hory describes not only one chapter on building of Czechoslovak fortification from 1935 to 1938, but it also bring closer building of this defensive system as one entity and make better knowledge about regional history.

First part describes building of light fortification mk. 37 in Orlicke hory and for lucidity is divided into chapters according to single building sectors. Building of each one is described from competition for its building to the end of works in September 1938. This essay also treat of problems during building.

In second part are included chapters treating groups of people, who took a share in building of fortification, or this activity touched them. In this part is described work of military building supervisors, workers working on fortification and life of people in the neighbourhood of fortresses.

In the end was insert chapter about preparations on fortresses defence in Orlicke hory.

Seznam použité literatury

- ARON, Lubomír. *Československé opevnění 1935-1938*. 2. vyd. Dvůr Králové nad Labem, Náchod: Fortprint, Okresní muzeum Náchod 1998. ISBN 80-86011-05-4
- DOSTÁL, Jaroslav. *Orlické hory*. 2. vyd. Praha: Knihkupectví Klubu československých turistů 1939 (správně 1938)
- FIDLER, Jiří; SLUKA, Václav. *Encyklopedie branné moci republiky československé 1920-1938*. 1. vyd. Praha: Libri 2006. ISBN 80-7277-256-2
- HOLUB, Ota. *Třicátá pátá hraniční oblast*. 1. vyd. Hradec Králové: Kruh 1983
- HOLUB, Ota. KAPLAN, Václav. *Opevnění 1935-1938: Náchodsko*. 1. vyd. Náchod: Okresní muzeum v Náchodě 1986
- HOLUB, Ota. *A věže mlčí*. 1. vyd. Praha: Pressfoto 1973
- JOHN, Miloslav. *Září 1938 (2)*. 1. vyd. Brno: Bonus A 1997. ISBN 80-85914-45-X
- KOLEKTIV. *Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 2. vyd. Praha: Libri 2006. ISBN 80-7277-096-9
- KOLEKTIV. *Československé opevnění z let 1935-1938 na Náchodsku*. 1. vyd. Náchod: Klub vojenské historie Náchod 2000.
- KOLEKTIV. *Val na obranu republiky: Československé opevnění z let 1935-1938 na Králicku*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství a vydavatelství Spolek přátel československého opevnění Brno 2005. ISBN: 80-86463-21-4
- KOLEKTIV. *Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 2. vyd. Praha: Libri 2002. ISBN 80-7277-096-9
- LÁŠEK, Radan. *Jednotka určení SOS (I)*. 1. vyd. Praha: Codyprint 2006. ISBN 80-902964-7-5
- STEHLÍK, Eduard. *Lexikon těžkých objektů československého opevnění z let 1935-1938*. 1. vyd. Dvůr Králové nad Labem: Fortprint 2001. ISBN 80-86011-13-5

STEHLÍK, Eduard; VAŇOUREK, Martin. *Osmnáctí hraničáři*. 1. vyd. Mohelnice: Martin Vaňourek 2000. ISBN 80-902949-0-1

STEHLÍK, Eduard; VAŇOUREK, Martin. *Zapomenutí hraničáři*. 1. vyd. Mohelnice: Martin Vaňourek 2002. ISBN 80-902949-5-2

VONDROVSKÝ, Ivo. *Netypické objekty československého lehkého opevnění z let 1936-1938*. 1. vyd. Dvůr Králové nad Labem: Fortprint 2005. ISBN 80-86011-27-5

Denkschrift über die tschecho-slowakische Landesbefestigung. 1. vyd. Dvůr Králové nad Labem: Fortprint 2000. ISBN 80-86011-10-0

Statistický lexikon obcí v zemi České. 1. vyd. Praha: Ministerstvo vnitra a Státní úřad statistický 1934

MINAŘÍK, Pavel. ŠRÁMEK, Pavel. Dokumenty československé armády z podzimu 1938-Operační dokumentace vyšších velitelství od 24. do 28. září, I. armáda. *Historie a vojenství*, únor 1995, č. 1, s. 131-158

Prameny

Vojenský historický archiv – Vojenský ústřední archiv: fondy:

Velitelství II. sboru

Stavební ředitelství II. sboru

Ředitelství opevňovacích prací

Státní okresní archiv Náchod: fondy:

Okresní úřad Nové

Město nad Metují

obec Nový Hrádek

Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí: fond: Okresní úřad Žamberk

Archiv Českého vysokého učení technického: fond: Kloknerův
výzkumný a zkušební ústav hmot a konstrukcí stavebních, výsledky
zkoušek pevnosti z opevňovacích staveb

Městské muzeum v Dobrušce: kroniky obcí Tis, Janov,
Bohdašín, Dobré, Pamětní
kniha z let 1934 - 1944 od
státních hranic

Seznam tabulek

tab. 1 – Stavební úseky LO vz. 37 vložené do linie TO

tab. 2 – Výsledky zkoušek pevnosti v tlaku – Výsledky zkoušek v
tlaku – celkový přehled

Seznam příloh

Příloha 1 – Lehké opevnění vz. 37

Lehké opevnění vz. 37

Lehké opevnění vz. 37 konstrukčně vycházelo z československých těžkých objektů a to do té míry, že je můžeme označit za jeho zmenšeninu. Stejně jako u TO tak i zde byla palebná přehrada založena na bočních palbách a vzájemném krytí jednotlivých objektů. Linie LO se stavěla buď v jednom nebo dvou sledech¹, podle toho se pak také nazývá buď clonou, nebo čarou. Ve všech případech však v případě přítomnosti linie TO stály lehké objekty až za ní.

Ačkoliv se na první pohled zdají všechny řopíky stejné, existuje jich celá řada typů. Nejpočetnějším je typ A, tvořící asi 85 %² všech postavených objektů. Z obou jeho střílén měly být pěchotními zbraněmi³ vedeny boční palby. Dle velikosti úhlu sevřeném osami střílén směrem k nepříteli se objekty typu A rozdělují na A-120, A-140, A-160, A-180, A-200 a A-220. Typ B tvořil asi 5 %⁴ všech postavených řopíků. Disponoval jednou střílnou pro boční a jednou pro čelní palbu. Z důvodu velké zranitelnosti čelní střílny se umisťoval většinou až do druhého sledu, často blízko silnice či důležité cesty. Podle stejného kritéria jako u typu A se typ B rozděluje na B-80, B-90 a B-100. Typ C byl spíše zpevněné kulometné hnízdo než plnohodnotný objekt stálého opevnění. Neměl téměř žádné vnitřní vybavení a jeho obranu obstarávali pouze dva muži. Podíl tohoto typu na všech vybetonovaných řopících netvoří ani 1 %⁵. Typ D byl druhým nejhojnějším objektem, představoval 8

1 Ve zcela výjimečných případech se vyskytují i sledy čtyři.

2 ARON, Lubomír. *Československé opevnění 1935-1938*. 2. vyd. Dvůr Králové nad Labem, Náchod: Fortprint, Okresní muzeum Náchod 1998, s. 46

3 V září 1938 se v objektech LO nenacházely žádné protitankové zbraně.

4 ARON, Lubomír. *Československé opevnění 1935-1938*. 2. vyd. Dvůr Králové nad Labem, Náchod: Fortprint, Okresní muzeum Náchod 1998, s. 46

5 Tamtéž.

%⁶ postavených řopíků. Z jeho jedinné střílny měla být vedena boční či kosá palba. Posledním používaným typem je typ E, který byl vybaven jednou střílnou určenou k čelní palbě. Stejně jako typ B i on se vyskytuje převážně ve druhém sledu. Na celkovém počtu vybetonovaných řopíků se podílí asi 2 %⁷.

Slabinou všech liniích LO vz. 37 v září 1938 byla absence protitanových zbraní pod betonem. Ačkoliv ŘOP intenzivně pracovalo na projektech lehkých objektů vybavených protitankovými zbraněmi, postavit se podařilo pouze dva a to typ G mezi pěchotními sruby OP-S 11 a OP-S 12 na Opavsku a typ H umístěný v Bratislavě na Petržalce.

Řopíky se stavěly ve třech různých stupních odolnosti. V zeslabeném provedení⁸ odolávaly 8 cm dělostřeleckým granátům a normální stupeň odolnosti poskytoval osádce bezpečí při dělostřeleckém útoku děly do ráže 10 cm. Na zvláště ohrožených místech se pak stavěly objekty zesílené odolávající zásahům dělostřeleckými granáty do ráže 15 cm.

Kromě míry ohrožení bylo nutno řopíky přizpůsobit také sklonu okolního terénu. Obvykle stačilo vybudovat objekt šikmý, v krajních případech se musel postavit objekt lomenný, kde byly stělečné místnosti výškově přesazeny a spojeny schůdky či stupačkami.

I přes vysokou cenu patřily nenápadně vyhlížející pevnůstky protáhlého tvaru mezi to nejlepší, co kdy konstruktéři na poli LO vymysleli.

A jak LO vz. 37 vlastně vypadalo? K názorné ukázce nám poslouží objekt typu A. Čelní stěna byla orientována směrem k nepříteli. Kryta byla pečlivě naskládannou kamennou rovnaninou, přes kterou byl navršen zemní zához, který byl osazený drny z výkopu a osetý travou či jinak namaskován. Z pohledu nepřítele tak objekt vypadal jen jako malý kopeček. Kamenná rovnanina nejen minimalizovala důsledky nepřítelského ostřelování, ale také chránila nejdelší stěnu objektu před vše pronikajícím vlhkem.

6 Tamtéž.

7 Tamtéž.

8 Téměř nepoužíváno.

Vchod představoval vždy velmi zranitelné místo každé pevnosti, avšak u LO vz. 37 byl velmi důmyslně chráněn. Přístup k němu bránil granátový skluz umístěný v týlové stěně. Vchod pak tvořila jednou zalomenná chodbička ústící do pravé střelecké místnosti⁹. Přístupu do samého nitra objektu bránila mříž chráněná z vchodové střílny a pancéřová dvířka. Interiér byl rozdělen do dvou střeleckých místností spojených úzkou chodbičkou.

Nejdůležitější součástí vybavení tvořily pochopitelně zbraně. Ty nebyly v objektu trvale uloženy, ale přinášeli si je sebou až vojáci, kteří měli pevnůstky bránit. V liniích LO dominoval lehký kulomet vz. 26. Pokud měl být ze střílny postřelován nějaký důležitý prostor jako např. silnice, bývával zde osazen těžký kulomet, nejčastěji vz. 24, ve výjimečnějších případech vz. 37. Výhledově se počítalo také s protitankovou puškou a samopalem¹⁰, který měl nahradit několikanásobně dražší lehký kulomet vz. 26. Kromě těchto zbraní měla posádka pochopitelně k dispozici svoji osobní výzbroj tvořenou obvykle puškami vz. 24. Na zvláště ohrožených místech se do střílen objektů osazovaly lafety vz. 37 vyráběné v Brněnské zbrojovce, které výrazně zvyšovaly palebné možnosti zbraně a díky mapce mohl střelec daný prostor účinně bránit i v noci či za snížené viditelnosti. Na chlazení palbou rozpálených hlavní měla sloužit plechová vědra, u objektů vybetonovaných v roce 1938 pak asi metr dlouhé žlábkové umývadla umístěné pod úroveň podlahy po jednom v každé střelecké místnosti. Účinné a přesné vedení paleb se pochopitelně nemohlo obejít bez dobrého pozorování a znalosti pohybu nepřítele v okolí. Z toho důvodu byl vedle každé střílny umístěn periskop umožňující pozorování v rozsahu 360°. Posledním důležitým prvkem vybavení byl ručně poháněný ventilátor umístěný v úzké chodbičce mezi oběma střeleckými místnostmi. Tím se dovnitř nasával čerstvý vzduch, který v objektu vytvářel přetlak vytlačující ven zplodiny vznikající při střelbě. Tento ventilátor ovšem nedisponoval chemickým filtrem, v případě plynového útoku by tak posádka

⁹ Při pohledu z týlu.

¹⁰ V dobové terminologii kulometnou pistolí.

musela bojovat s nasazenými plynovými maskami.

Komunikace mezi jednotlivými objekty měly zajišťovat optické a akustické signály, některé řopíky mohly být napojeny na kabelovou síť TO. V případě, že by byl objekt plně vybaven, nezbývalo by jeho sedmičlennému osazenstvu příliš prostoru. V boji měl každý z nich své pevně určené místo. Velitel a jeho zástupce by periskopy pozorovali okolí a řídili činnost obou střelců obsluhujících zbraně. U každé zbraně by navíc stál pomocník, který by se především staral o nepřerušovaný přívod munice. Poslední muž posádky by bez přestání točil ventilátorem a zajišťoval tak pro ostatní přísun čerstvého vzduchu.

LO vz .37 je československým nejrozšířenějším pevnostním objektem. Dohromady bylo postaveno asi 10 tis. těchto pevnůstek a je pravděpodobné, že by se linie těchto objektů stávala pro nepřítele nepříjemnou překážkou.

